

รู้ไว้เสริมปัญญา
และพัฒนาคน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

รู้ไว้เสริมปัญญา และพัฒนาคน

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN

พิมพ์รวมเล่มครั้งที่ ๑ - มีนาคม ๒๕๔๑

- อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ เด็กชายธนสิทธิ์ (ไก่อู) บุญสันติสุข

พิมพ์รวมเล่มครั้งที่ ๒ - มีนาคม ๒๕๕๑

- สำนักพิมพ์ธรรมสภา พิมพ์เผยแพร่

พิมพ์รวมเล่มครั้งที่ ๓ - พฤษภาคม ๒๕๕๕

- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ

พิมพ์ที่

สารบัญ

อนุโมทนา	ก
เรื่องที่คุณคนไทยควรเข้าใจให้ถูก	๑
๑ ไทโยถือพุทธ ทำไมไม่เจริญ	๑
ฝรั่งเจริญเพราะอะไร	๑
ถูกบีบบังคับเร่งพัฒนา เรียกว่าไม่ประมาทอย่างเทียม	๘
ไทยสบายแล้วมัวประมาท ฝรั่งขาดปัญญา ก็เจริญไม่ตลอด	๑๒
เมื่อขัดแย้ง จำใจ จึงเจริญได้ไม่ยั่งยืน	
พระพุทธรูปศาสนาบอกทางออกให้	๑๘
๒ ใช้ธรรมเพื่อก้าวไป ไม่ใช่เพื่อนอนสบาย	๒๒
ถ้าสิ้นโทษเพื่อสุข ก็จบลงด้วยความช้ำเกียจ	๒๒
สุขง่ายด้วยวัตถุน้อย เพื่อออมแรงเวลาไปทำงาน	๒๓
แสงสว่างใช้ส่องทางไปข้างหน้า แต่แสงสีใช้ล่อพาให้หลงวน	๓๐
ฝรั่งก็ผิด ไทยก็พลาด ต้องแก้ไขทั้งนั้น	๓๔
๓ ปฏิบัติธรรม ต้องให้สมดุล	๓๘
ธรรมอยู่ในระบบสัมพันธ์ ถ้ามองแยกกระจาย	
ก็เห็นผิด ปฏิบัติพลาด ก่อผลเสียหาย	๓๘
เพื่อให้สังคมยั่งยืน คนต้องสัมพันธ์กันแต่พอดี	
มนุษย์ช่วยกันดี แต่ต้องรักษาธรรมไว้ด้วย	๔๔
ต้องมองหลักให้ชัด และปฏิบัติให้ครบ	
จึงจะพบทางรอดสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน	๕๒

ภาคผนวก	๕๕
จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคน ตามแนวธรรมชาติ	๗๘
การพัฒนาคนเป็นระบบแห่งบูรณาการ	๗๕
การพัฒนาคนเป็นปฏิบัติการตามธรรมชาติ	๘๓
คุณภาพคนไทยที่ต้องพัฒนาให้ทันยุคสมัย	๘๘
พัฒนาอย่างมีดุลยภาพให้โตเต็มคน	๙๗
เข้มแข็งเพื่อประชาธิปไตย ไม่ใช่เพียงเพื่อชนะแข่งขัน	๑๐๗
ต้องข้ามพ้นยากลำบากและสิ่งเสียดัด ชีวิตและสังคมจึงจะไปรอด	๑๒๒
อารยธรรมยังไปไม่ไกล มนุษย์ยังต้องอาศัยสิ่งกลม่อม	๑๒๒
ต้องรู้จักออมแรงออมเวลา การพัฒนาจึงจะได้ผล	๑๒๘
เร่งรัดพัฒนาด้วยระบบสร้างความคิด กับระบบสติปัญญา	๑๓๒
สุขของคนมีการศึกษา กับสุขของคนด้อยพัฒนา	๑๓๖

เรื่องที่คนไทยควรเข้าใจให้ถูก*

- ๑ -

ไทยถือพุทธ ทำไมไม่เจริญ

ฝรั่งเจริญเพราะอะไร

มีผู้ถามว่า คนไทยนับถือพุทธศาสนาทำไมเมืองไทยจึงไม่พัฒนา อยู่ในสภาพอย่างนี้ แต่ฝรั่งนับถืออย่างอื่นกลับเจริญไปไกล

เรื่องนี้มีแง่พิจารณาหลายอย่าง ข้อสำคัญคือ หลักการใหญ่และลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนาไม่มีการบังคับศรัทธา การนับถือเป็นไปโดยเสรี ให้ใช้ปัญญาพิจารณา โดยไม่ถูกผูกมัด ด้วยข้อกำหนดตายตัวทั้งในด้านความเชื่อและการปฏิบัติ (อย่าง ที่ฝรั่งว่าพุทธศาสนาไม่มี dogma) คนจะเข้าถึงพระพุทธศาสนา ได้เพียงใดก็อยู่ที่การศึกษา หลักการและลักษณะนี้ ทำให้คนที่เรียกว่านับถือพระพุทธานายังอาจจะอยู่ห่างไกลจากตัวจริง

* แยกคิดมาเรียบเรียงจากตอนหนึ่งใน “พระธรรมทูตไทย เบิกทางสู่อารยธรรมใหม่” (จัดทำไว้ตามคำอาราธนาของคุณนพพร บุญยประสิทธิ์ ณ ๒๓ เมษายน ๒๕๓๙)

ของพระพุทธศาสนามาก ระดับของคนที่น่าถือก็ห่างกันได้มาก และชาวพุทธก็ยิ่งอาจจะนับถืออะไรอื่น ๆ ซึ่งอาจเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลมากยิ่งขึ้นกว่าตัวพระพุทธศาสนาเอง เพราะฉะนั้น

ประการแรก ไม่ใช่ว่าคนไทยเราจะเข้าถึงแนวทางของพระพุทธศาสนาทั้งหมดและทุกสมัย เราอาจจะพยายามเข้าถึงพุทธศาสนา และในบรรดาชาวไทยทั้งหมดนั้น บางส่วนอาจจะเข้าถึงบ้าง แต่คนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าถึง ในบางยุคสมัยคนอาจเข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาเล็กน้อย แต่บางยุคสมัยก็อาจจะเห็นห่างมาก โดยเฉพาะ

ประการที่สอง เพราะไม่บังคับความเชื่อนี้แหละ คนไทยจึงไม่ได้นับถือเฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่อาจจะนับถือลัทธิศาสนาอย่างอื่น ๆ ไปพร้อม ๆ กันด้วย เช่น ศาสนาพราหมณ์ ไสยศาสตร์ และลัทธิผีสังเวทดา ลัทธิความเชื่อเหล่านั้น จึงเข้ามามีอิทธิพลด้วย บางอย่างก็ถึงกับก้าวล่วงล้ำเข้ามาปะปนในพระพุทธศาสนาด้วยซ้ำ และก็อาจเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้คนทั่วไปอยู่ใต้อิทธิพล จึงไม่ได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยหลักที่ชักนำชะตากรรมของสังคมไทยอย่างแท้จริง เรียกว่าคนไทยยังอยู่ใต้อิทธิพลของแนวความคิดและความเชื่ออย่างอื่นอีกมาก มองในทางกลับกัน อาจจะพูดใหม่อีกอย่างหนึ่งว่าพระพุทธศาสนาช่วยมาได้แค่นี้ หรืออาจจะตั้งคำถามใหม่ว่าทำไมพระพุทธศาสนาจึงช่วยมาได้เพียงแค่นี้ และ

ประการที่สาม ยังมืองค์ประกอบและปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่ใช่ทางลัทธิศาสนาหรือความเชื่ออีก เช่นปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อม เป็นต้น

สภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ดีมีสุขท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติแวดล้อม เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับปุถุชน หมายความว่า มนุษย์ปุถุชนจะตื่นนอน ขวนขวายต่อเมื่อมีทุกข์บีบคั้นหรือภัยคุกคาม ในแง่นี้จะเห็นได้ว่า ในอารยธรรมตะวันตกนั้น ปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ความเจริญก็คือการถูกทุกข์บีบคั้นและภัยคุกคาม กล่าวคือ ความขาดแคลนปัจจัยสี่และความบีบคั้นของภัยธรรมชาติ เช่นความหนาวเย็นที่รุนแรงถึงขนาดที่ว่าถ้าไม่ได้แก้ไขป้องกันแล้ว ชีวิตจะอยู่ไม่ได้

สำหรับเมืองไทยเรานี่เราอาจจะผิดผ่อนได้ เช่นว่า เอ้อ.. บ้านเราฝนตก แต่เรายังไม่มีเวลา ยังไม่ซ่อมมะ เอาไว้เดือนหน้า พอถึงเดือนหน้าเราก็กัดต่อไปอีก เอาไว้อีกเดือนหนึ่ง เดือนหน้าจึงจะซ่อม แล้วก็เดือนหน้าๆ จนกระทั่งครบปีก็ยังไม่ได้ซ่อม แต่ในประเทศฝรั่ง จะผิดเพียงไม่ได้เลย อีกสองเดือนฤดูหนาวจะมา เดือนหน้าถ้าไม่ซ่อมจะหนาวตาย

ภัยธรรมชาติที่รุนแรงและความขาดแคลนนี้เองจากธรรมชาติที่ไม่อุดมสมบูรณ์นี้เป็นอันตรายที่บีบคั้น ทำให้เขาไม่ประมาท หรือมัวประมาทอยู่ไม่ได้ คือจำเป็นต้องไม่ประมาท ต่างจากของเราที่สุขสบายอุดมสมบูรณ์ ถ้าเป็นมนุษย์ปุถุชนที่ไม่

พัฒนาพอ บังคับตัวเอื้อต่าง ๆ จะนำไปสู่ความประมาท เช่น ทำให้นอนเสเพลเสวยความสุข และชอบผัดเพี้ยนเรื่อยไป เต็มวักได้ เมื่อโน้นก็ได้ เมื่อนี้ก็ได้ นี่ก็คือลัทธิแห่งความประมาทนั่นเอง

ตรงนี้แหละที่อาจจะตั้งคำถามว่า ทำไมผู้ที่ทำหน้าที่สอนพระพุทธศาสนาจึงไม่ช่วยพัฒนาคนไทยให้พ้นจากลัทธิแห่งความประมาทนี้ไปได้

นอกจากนั้น ยังมีความบีบคั้นทางอื่นอีก โดยเฉพาะทางจิตใจ และทางปัญญา สังคมตะวันตกนั้นเป็นสังคมที่ผ่านประวัติแห่งการบีบคั้นทางปัญญาอย่างมาก พวกเราก็เรียนประวัติศาสตร์กันมา อย่างในสมัยกลางของยุโรป ศาสนาคริสต์มีอำนาจครอบงำยุโรปทั้งทวีป โดยมีวาติกันเป็นศูนย์กลาง ไปป์ (Pope) ที่แปลว่าสันตะปาปา เป็นผู้สวมมงกุฎให้กษัตริย์ของประเทศทั้งหลายทั่วไปหมด ฉะนั้น ถ้ามีกษัตริย์องค์ไหนเกิดเรื่องขัดแย้งไม่เชื่อฟัง ไปป์สามารถสั่งลงโทษ เช่น เมื่อปี ๑๖๑๙ (ค.ศ. ๑๐๗๖) ไปป์ เกรกอรี ที่ ๗ (Pope Gregory VII) สั่งลงโทษคว่ำบาตรพระเจ้าเฮนรีที่ ๔ (Henry IV) กษัตริย์เยอรมันและเป็นจักรพรรดิโรมันด้วย พระเจ้า เฮนรีที่ ๔ ต้องเดินทางข้ามเทือกเขาแอลป์ส (Alps) มาขอขมาโทษไปป์ และต้องยืนพระบาทเปล่าหนาวสั่นและอดอาหารอยู่กลางหิมะ ๓ วัน ไปป์จึงยกโทษให้

ในยุคนั้น คำสอนในศาสนาคริสต์ ใครจะเถียงไม่ได้ สงสัยไม่ได้ สงสัยพระเจ้าไม่ได้ ถ้าพูดขึ้นมาทำนองนี้นิดหน่อยก็ถูกจับขึ้นศาล ซึ่งทางองค์การศาสนาคริสต์และบ้านเมืองได้

ร่วมกันตั้งขึ้น เรียกว่า Inquisition แปลว่า **ศาลไต่สวนศรัทธา** ไม่ว่าจะสงสัยในองค์พระเจ้าหรือสงสัยคำสอนในพระคัมภีร์ไบเบิล (Bible) ก็จับขึ้นศาลได้เลย และถ้าไม่ละความเชื่อหรือความสงสัยนั้น ก็ถูกเผาทั้งเป็น ศาลนี้มีอยู่รวม ๖๐๐ ปี โดยเฉพาะในประเทศสเปน ช่วง ๑๑ ปีแรก คนถูกเผาตายราว ๒,๐๐๐ คน*

กาลิเลโอ (Galileo) นักวิทยาศาสตร์คนสำคัญในประวัติศาสตร์ก็โดนด้วย เพราะเขาไปสอนเรื่องว่าโลกไม่ใช่ศูนย์กลางของจักรวาล แต่พระอาทิตย์เป็นศูนย์กลาง เท่านั้นแหละ ถือว่าขัดแย้งกับคำสอนในพระคัมภีร์ ถูกจับขึ้นศาลเลย แล้วก็ถูกตัดสินจะให้ตีเมียพิฆ แต่กาลิเลโอยอมบอกว่า ตัวเองหลงผิดไปก็เลยรอด ได้รับการลดโทษลงมาเพียงให้ขังตัวอยู่แต่ในบ้านรวม ๘ ปี ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๓๓ จนตายเมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๒

แต่ย้อนไปก่อนกาลิเลโอตาย ๔๒ ปี คือ ในปี ๑๖๐๐ นักปราชญ์ฝรั่งชื่อบรูโน (Bruno) ก็ถูกลงโทษด้วยความผิดคล้ายกัน คือ บรูโนมีความเห็นขัดแย้งกับความเชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลก เขาสอนว่าดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล และสอนว่าเอกภพไม่มีที่สิ้นสุด บรูโนถูกจับขึ้นศาลไต่สวนศรัทธา (Inquisition) และถูกตัดสินให้ถอนความเห็น แต่เขาไม่ยอมสละความคิดของตน จึงถูกไปป์คลีเมนต์ที่ ๘ (Pope Clement VIII) พิพากษาว่าเป็นคนนอกกรีต (heretic) และให้ประหารชีวิตด้วย

* ดู ตอบจดหมายใน *ภาคผนวก* ท้ายเล่ม

การยึดปากแล้วเผาทั้งเป็น

กรณีของกาลิเลโอ และบรูโน ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการที่ศาสนาคริสต์บีบคั้นปิดกั้นทำให้คนไม่สามารถใช้ความคิด เหตุผลสงสัยถกเถียงปัญหาเกี่ยวกับความจริงของโลกและชีวิต แต่ธรรมชาติของมนุษย์นั้นยิ่งบีบก็ยิ่งตื่น เพราะฉะนั้น มนุษย์พวกหนึ่ง อย่างพวกกาลิเลโอนี้ ก็ยิ่งรวมตัวกันแสวงปัญญา ถกเถียงหาความรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาทางปัญญา

รวมความว่า ในตะวันตกยุคก่อนโน้น การตีနှนเพื่อจะให้พ้นจากการบีบคั้นทางความคิดความเชื่อ ทำให้เกิดการไฝ่แสวงปัญญา ต่างจากในสังคมของเราที่ไม่มีการบีบคั้นทางปัญญา เลยเกิดภาวะเรื่อยเปื่อย ใครจะคิดอย่างไร ใครจะสงสัยอะไร ก็ไม่ว่า ก็ปล่อยเลยชี้เกียดคิดชี้เกียดพูด พูดไปก็ไม่เห็นใครสนใจ มีคนมาฟังไม่กี่คน แต่ฝรั่งเขาไม่อย่างนั้น พอพูดแสดงความสงสัย เขาจับเลย กลายเป็นการกระตุ้นเร้าให้พวกที่อยากรู้ยิ่งอยากมาฟัง ยิ่งลักลอบทำการลับก็ยิ่งเอาจริงเอาจัง เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ฝรั่งแสวงปัญญากันจริงจังยาวนานจนกระทั่งเกิดเป็นนิสัยใฝ่รู้ขึ้น

จากการตีနှนให้พ้นจากการบีบคั้นทางปัญญานี้แหละ ในที่สุดก็มาผุดโผล่ ออก เกิดเป็นยุคคีนซีฟ (Renaissance) และตามมาด้วยยุคปฏิรูป (Reformation) การฟื้นฟูทางปัญญา จึงเกิดขึ้นในยุโรป **เพราะการถูกบีบคั้น จึงทำให้ฝรั่งมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มากมายอย่างรุนแรง** ต่างจากของเราที่ไม่

ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงอะไร ก็อยู่กันมาเรื่อยๆ สบายๆ จนจะมีนิสัยผิดเพี้ยน ปล่อยปละละเลย เรื่อยเปื่อย เฉื่อยชา ตกอยู่ในความประมาท

พูดได้ว่า ถ้าเราไม่พัฒนาคนให้ดีพอ คือไม่สามารถทำให้คนอยู่ด้วยความไม่ประมาทที่แท้ ตามหลักของพระพุทธเจ้า สังคมไทยจะเจริญในทางสร้างสรรค์ได้ยาก เพราะเราไม่มีทั้งสภาพโหดร้ายรุนแรงของธรรมชาติ และไม่มีประวัติศาสตร์แห่งการกดขี่บีบคั้นทางปัญญา หรือการบังคับความเชื่ออย่างในเมืองฝรั่ง

ความไม่ประมาทที่แท้ ก็คือ การเร่งรัดแก้ไข ป้องกันความเสื่อม และสร้างสรรค์ความเจริญด้วยสติปัญญา ถ้าเราไม่สามารถพัฒนาคนให้อยู่ด้วยความไม่ประมาทที่แท้ คนก็จะตกไปอยู่ใต้อำนาจกิเลสของปุถุชน คือ ต้องมีทุกข์บีบคั้นหรือภัยคุกคามจึงจะตื่นรนชวนขวาย เมื่อไรสุขสบายประสบความสำเร็จ ก็จะนอนหรือนิ่งเฉยเฉื่อยชา และมัวเมาหลงเพลินในความสุข แล้วก็จะผิดผ่อนอะไรต่างๆ ไปเรื่อยๆ ยิ่งเรามาใช้สันโดษในความหมายว่า พอใจในสิ่งที่มีอยู่ จะได้สบายมีความสุข ก็ไปกันได้ดีเลย นี่ก็คือลัทธิแห่งความประมาทนั่นเอง

จะต้องสอนย้ำกันว่า ถ้าผู้ใดสันโดษในกุศลธรรม ผู้นั้นก็เป็นคนประมาท พระพุทธเจ้าไม่เคยสอนให้สันโดษในกุศลธรรม คือการสร้างสรรค้ำบำเพ็ญกิจการณียะสิ่งที่ดีงาม พระองค์สอนให้สันโดษในวัตถุสิ่งเสพเท่านั้น เพราะถ้าคนไม่สันโดษในวัตถุสิ่ง

เสพ มัวแต่วุ่นวายหาความสุขมาบำรุงบำเรอตัวเอง เขาจะเอาเวลา แรงงาน และความคิดที่ไหนมาใส่ใจทำหน้าที่กิจการงาน และสร้างสรรค์ความดีงาม แต่ถ้าเราสันโดษในวัตถุสิ่งเสพ เราก็มีเวลาแรงงานและความคิดเหลือเพื่อที่จะเอาไปทุ่มอุทิศให้แก่การทำหน้าที่การงานและการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม

ถ้าเราสันโดษในวัตถุสิ่งเสพ พร้อมกับไม่สันโดษในกุศลธรรมตามที่พระพุทธเจ้าสอน ก็จะเกิดความเจริญในทางสร้างสรรค์อย่างแน่นอน แต่นี่คนไทยอยู่สุขสบายแล้วยังแถมสันโดษในกุศลธรรมอีกด้วย ก็ไม่ดีขึ้นจนจนขวย ไม่เร่งรัดตัวเอง กลายเป็นคนปล่อยปละละเลย เฉื่อยชา

เป็นอันว่า สังคมตะวันตกนี้ดีอย่าง ที่เขามีตัวเร่งทำให้คนไม่ประมาท ทั้งโดยธรรมชาติแวดล้อมที่ทารุณ และโดยการบีบคั้นกันเองในหมู่มนุษย์ เข้าหลักที่ว่าคนถูกทุกซ์บีบคั้นและภัยคุกคามจึงลุกขึ้นดีขึ้นจนขวย

ถูกบีบจึงเร่งพัฒนา เรียกว่าไม่ประมาทอย่างเทียม

ยิ่งกว่านั้น ฝรั่งเศสยังมีทุกซ์บีบคั้นและภัยคุกคามที่มนุษย์สร้างขึ้นเองซ้อนเข้าไปอีก จึงยิ่งทำให้เขาดีขึ้นจนขวยสร้างสรรค์พัฒนาในความหมายแบบของเขามากยิ่งขึ้น อาจจะมีพูดได้ว่า ฝรั่งเศสเคยหรือชินมากับระบบทุกซ์บีบคั้นภัยคุกคามนี้ กระทั่งเขาพัฒนามันขึ้นมาเป็นวิถีชีวิตในสังคมของเขา หรือเป็น

วัฒนธรรมของเขาเลยที่เดียว ดังจะเห็นได้ว่า ในยุคเศรษฐกิจรุ่งเรืองที่ผ่านมาเขาใช้ระบบแข่งขัน โดยเฉพาะคนอเมริกันนั้นถือการแข่งขัน (competition) เป็นหัวใจของการสร้างความเจริญ โดยที่เขาเชิดชูลัทธิปัจเจกนิยม (individualism) ซึ่งแสดงออกมาเด่นทางด้านการแข่งขัน รวมทั้งวิถีชีวิตแบบตัวใครตัวมัน

การแข่งขันนี้ อเมริกันถือว่าขาดไม่ได้ในการสร้างความเจริญ แต่การแข่งขันนั้น มองในแง่ของธรรม ก็คือการที่คนมาบีบคั้นกันเองให้หนึ่งเฉยเฉื่อยซาอยู่ไม่ได้ เพราะระบบแข่งขันนั้น คือลัทธิตัวใครตัวมัน ใครดีใครได้ ใครแข็งก็อยู่ ใครอ่อนก็ไป ถ้าใครไม่ดิ้นรนไม่ชวนชวาย คนนั้นก็ตาย ไม่มีใครช่วย ฉะนั้น ต้องพึ่งตัว ต้องดิ้นรนชวนชวายเอาเอง จึงเท่ากับมีภัยคุกคามทำให้ต้องดิ้นอยู่ตลอดเวลา เขาจึงสร้างสรรค์ความเจริญมาได้ ระบบแข่งขันที่ดีตรงนี้ คือดีสำหรับมนุษย์ที่ยังมีกิเลส ซึ่งไม่สามารถที่จะไม่ประมาทด้วยสติปัญญา จึงเรียกระบบแข่งขันนี้ว่าระบบทุกข์ภัยประติษฐ์

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าต้องการให้เราพัฒนาคนให้ไม่ประมาทด้วยสติปัญญา คือ โดยที่มีสติตามระลึกเท่าทันต้นตัวต่อเหตุการณ์ มีอะไรเกิดขึ้นเป็นไปที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตต่อสังคม ต่อพระศาสนา ก็ไม่หนึ่งเฉยเฉื่อยซา ไม่ปล่อยปละละเลย แต่จับเอามาตรวจมาดูว่า เรื่องนี้เกิดขึ้นแล้ว จะมีผลดีหรือผลร้าย ถ้าจะเป็นผลเสีย จะก่อให้เกิดความเสื่อม ก็รีบแก้ไขป้องกัน อันไหนจะทำให้เกิดความเจริญก็รีบจัดริบทำ

สติทำหน้าที่ คอยระลึก คอยนึก คอยจับเอามาดูอยู่เรื่อย ปัญญา ก็พิจารณาวิเคราะห์เรื่องราวและสืบสาวหาเหตุปัจจัย หาเหตุหาผล แล้วก็ทำไปตามเหตุปัจจัยนั้น โดยไม่ต้องรอให้มีทุกข์ มาบีบคั้นหรือภัยมาคุกคาม ถ้าเราอยู่ได้แบบนี้ เรียกว่าอยู่ด้วยความไม่ประมาท คือไม่ต้องรอให้ทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามจึงมาเร่ง

แต่ที่นี้มนุษย์เราทั่วๆ ไป ทำได้ใหม่ถึงขนาดนี้ เท่าที่เห็นกันอยู่ โดยมากก็จะอยู่ในวงจรของปุถุชนที่ว่า พอมีสุข สำเร็จ ได้ดีแล้ว ก็นอนเสวยผล ลุ่มหลงเพลิดเพลिन มัวเมา เฉื่อยชา ผัดผ่อน พอถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม ก็ลุกขึ้นมาดิ้นรนขวนขวายกันที่ ฉะนั้น มนุษย์ก็เลยหนีไม่พ้นจากวงจรของความเสื่อมและความเจริญ

พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักความไม่ประมาทไว้โดยตรง เห็นว่า เป็นหลักธรรมสำคัญที่สุด ทั้งเปรียบกับรอยเท้าช้าง และเป็นปัจฉิมวาจา จึงเป็นตัวคุมทั้งหมด

ปฏิบัติธรรมไปอย่างไรๆ ในที่สุดก็มาจนที่ตรงนี้ คือหลักธรรมต่างๆ นั้นมีไว้มากมาย เพื่อช่วยคนให้พ้นความชั่ว มาสู่ความดี ทำนอสุดส่าห์สอนธรรมมามากมายให้คนปฏิบัติจนพ้นจากความชั่วมาสู่ความดี แต่พอคนนั้นมาสู่ความดีแล้ว เจริญแล้ว สำเร็จแล้ว หรือมีความสุขแล้ว ก็มาตกหลุมแห่งความประมาทเสีย คือ ยินดี พอใจ เพลิดเพลिन เลยหยุดเพียร พักผ่อน นอนเสวยผล กลายเป็นหนึ่งเฉยเฉื่อยชา หรือนอนใจ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนความไม่ประมาทควบ

ไว้อีกที เพื่อให้คนที่ปฏิบัติธรรม เมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ดีแล้ว สุขแล้ว จะได้ไม่ตกหลุม จะได้ไม่เสื่อมลงอีก ท่านเอาความไม่ประมาทมารั้งท้าย คุมไว้อีกที ฉะนั้น ความไม่ประมาทจึงเป็นธรรมสำคัญอย่างยิ่ง แต่มีปัญหาว่า มนุษย์จะพัฒนาไปถึงจุดนี้ได้หรือไม่

นี่คือบทพิสูจน์มนุษยชาติ ว่ามนุษย์เรานี้โดยส่วนรวมที่เรียกว่าสังคม จะสามารถพัฒนาไปถึงขั้นนี้ได้ไหม คือขั้นที่อยู่ได้ด้วยความไม่ประมาท สามารถสร้างสรรค์ความเจริญขึ้นมา แล้วรักษาความเจริญนั้นไว้ได้ และทำให้เจริญยิ่งขึ้นไปโดยไม่เสื่อมด้วยความไม่ประมาท หรือจะต้องตกอยู่ใต้วงจรของการที่ว่า ต้องถูกทุกข์บีบคั้น ภัยคุกคาม จึงตื่นรนชวนชวาย แล้วเมื่อประสบความสำเร็จ สุขแล้ว ดีแล้ว ก็หลงมัวเมาเพลิดเพลिनผิดเพี้ยน มัวส่วยผล นอนใจ แล้วก็เสื่อมอีก เลยต้องใช้ระบบแข่งขันที่เป็นระบบกิเลสมาบีบคั้นแทน

เป็นอันว่า ฝรั่งใช้กิเลสของมนุษย์มาเป็นอุปกรณ์สร้างระบบทุกขภัยประดิษฐ์ คือการแข่งขันขึ้นมา แล้วการแข่งขันนั้นก็เป็นตัวเร่งตัวบีบคั้นให้ทุกคนตื่นรนชวนชวายช่วยตัวเอง พร้อมกันนั้นก็ให้มีปัจจัยตัวอื่นในสังคมมนุษย์มาหนุนอีก เช่น การไม่ช่วยเหลือกัน การอยู่แบบตัวใครตัวมัน และเอาหลักการของสังคมตลอดจนกฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ มาบีบมากำกับ ถ้าใครไม่ทำ กฎหมายกฎเกณฑ์กติกาก็บีบให้แย่งเอง ทุกคนต้องช่วยเหลือตัวเอง ก็เลยต้องตื่นรนชวนชวายตลอดเวลา

ฉะนั้น ในแง่นี้ ถ้าเราไม่สามารถสร้างความไม่ประมาทที่แท้ขึ้นมา คือ ไม่สามารถพัฒนาคนให้มีความไม่ประมาทที่แท้ได้ การใช้ระบบแข่งขันก็อาจจะดีกว่าที่จะปล่อยคนไทยไว้แบบนี้ เพราะมันจะบีบเค้นให้คนไม่ประมาท แม้ว่าจะเป็นความไม่ประมาทอย่างเทียมด้วยแรงบีบก็ตาม ขอให้พิจารณาว่าระหว่าง การบีบให้ตื่น กับปล่อยให้ประมาท อย่างไหนจะดีกว่ากัน ขอให้เลือกว่าจะเอาอย่างไร

ไทยสบายแล้วมัวประมาท ฝรั่งขาดปัญญาภิเจริญไม่ตลอด

อย่างไรก็ตาม จะต้องรู้ตระหนักไว้ว่า ระบบแข่งขัน ที่อาศัยกิเลสมนุษย์ เป็นระบบทุกซ์บีบคั้นภัยคุกคาม ไม่ใช่ความไม่ประมาทที่แท้จริงนี้ มีผลเสียมาก เพราะมันเป็นระบบที่เอากิเลสของมนุษย์มาปลุกเร้า และเป็นไปเพื่อสนองกิเลส คือ ทุกคนตื่นรนเพื่อตัวเอง ไม่ใช่เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ตื่นรนเร่งทำเพื่อให้ตัวรอด เพื่อให้ตัวอยู่ดี เพื่อผลประโยชน์ของตัวเองเท่านั้น จึงพยายามกอบโกยเอาเปรียบให้ได้มากที่สุด จึงต้องตั้งกติกากันขึ้น เพื่อจะมากีดกันป้องกันไม่ให้อีกฝ่ายล้ำสิทธิกัน

สังคมตะวันตกเป็นอย่างนี้ คือ ในแง่หนึ่งเขาสนับสนุนความเห็นแก่ตัว และพร้อมกันนั้นเขาก็สร้างกติกากฎหมายและหลักการต่าง ๆ ของสังคมขึ้นมาเพื่อป้องกันการรุกล้ำสิทธิกัน การพัฒนาในทิศทางนี้จึงได้ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าลัทธิมนุษยชน

(human rights) ที่ตะวันตกเขาภูมิใจนักหนา สิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นขึ้นเพราะสังคมตะวันตกเป็นมาอย่างนี้ ทั้งนี้รวมทั้งกฎเกณฑ์กติกา และกฎหมายต่างๆ ซึ่งตะวันตกชำนาญมาก

แม้ว่าสังคมตะวันตกจะใช้ระบบแข่งขัน ซึ่งเป็นระบบทุกซ์บีบคั้นภัยคุกคามแบบประดิษฐ์ ของมนุษย์เอง มาเร่งรัดคนให้กระตือรือร้นขวนขวาย มีความไม่ประมาทชนิดเทียมแล้วสร้างความเจริญก้าวหน้าขึ้นมาได้ แต่มันก็มีผลร้ายในเบื้องปลาย คือทำให้คนมุ่งที่จะเอาแต่ตัวเองรอด เพื่อความอยู่ดีมีความสุขสมบูรณ์ของตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น และไม่คำนึงถึงธรรมชาติแวดล้อม

ในที่สุด เมื่อแต่ละคนมุ่งหาประโยชน์ส่วนตน สังคมก็มากไปด้วยการเบียดเบียนกัน และธรรมชาติแวดล้อมก็เสื่อมโทรม ทรัพยากรธรรมชาติก็ร่อยหรอ ฉะนั้น ระบบแข่งขันจึงไม่ปลอดภัย และโดยนัยนี้ ระบบที่ดีที่สุด จึงหนีไม่พ้นที่จะต้องเป็นระบบแห่งความไม่ประมาทที่แท้ ซึ่งเป็นไปด้วยสติปัญญา

เมื่อเราใช้สติปัญญาแล้ว มันก็คลุมหมด ปิดช่องเสียไม่ให้มี มีแต่ส่วนที่ดี แต่ปัญหาอยู่ที่ว่าเราทำอย่างไรจะพัฒนาคนให้อยู่ด้วยธรรม คือความไม่ประมาทนี้ได้ และการพัฒนาคนให้ถึงขั้นที่อยู่ด้วยความไม่ประมาทแท้ด้วยสติปัญญานี้ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้หรือไม่

อย่างน้อยที่เห็นอยู่ คือ ในสังคมไทยนี่เอง ที่มีพระพุทธ-ศาสนาซึ่งสอนหลักความไม่ประมาท แต่คนดูเหมือนจะเต็มไป

ด้วยความประมาท และยิ่งกว่านั้น น่าสังเกตว่า เราไม่ค่อยสอนกันด้วยในเรื่องความไม่ประมาทนี้

ตามหลักความไม่ประมาท สิ่งที่เราจะต้องทำให้ได้ก็คือ

๑. ทำให้คนเจริญอกงามอยู่ในความดีงาม มีความร่มเย็นเป็นสุข
๒. เมื่อดีงาม ร่มเย็นเป็นสุขแล้วให้ไม่ประมาท เร่งสร้างสรรค์เพื่อให้เจริญก้าวหน้าต่อไป โดยไม่ผัดเพี้ยน ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่เพลิดเพลิมัวเมาตกหลุมความประมาท

เมื่อสำรวจตรวจสอบดูสภาพสังคม *จุดอ่อนของสังคมไทยน่าจะได้แก่ความประมาท* คนไทยเรานี้ประสบความสำเร็จพอสมควรในการดำรงอยู่ด้วยดี สังคมของเรามีความร่มเย็นเป็นสุข แต่แล้วก็เฉื่อยชาเพราะว่าไม่เอาหลักความไม่ประมาทมาใช้ คนไทยไม่ค่อยเห็นความสำคัญของหลักความไม่ประมาทเลย ทั้งๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้หนักหนา ไม่รู้ก็แหง

จะดูคนว่าพัฒนาหรือไม่ก็ดูได้ที่ความไม่ประมาทนี้แหละ *ถ้าคนไหนสังคมใดทั้งที่สุขสบายก็ยังไม่ประมาท ก็แสดงว่าเป็นคนและเป็นสังคมที่พัฒนาจริง* ส่วนคนหรือสังคมที่มีความทุกข์มีภัยแล้วไม่เฉื่อยชาประมาทนั้น ค่อนข้างจะเป็นเรื่องธรรมดา เพราะถูกกดถูกบีบจึงต้องตื่น แต่คนที่สุขสบายแล้วยังชวนชวายนสร้างสรรค์ ท่านจึงยอมรับว่า เป็นผู้ประเสริฐจริง

ความไม่ประมาทเป็นเหมือนกับบรอยเท้าข้าง ธรรมดาทุก

อย่างรวมลงได้ในความไม่ประมาททั้งหมด เหมือนรอยเท้าสัตว์
 บกทุกชนิดรวมลงได้ในรอยเท้าช้าง ธรรมทั้งหลายมากมายจะก็
 อย่างก็ตาม ไม่ว่าจะเรียนจะรู้จะจำมาเท่าไร ถ้าประมาทเสีย
 อย่างเดียว ธรรมเหล่านั้นก็ไม่มีประโยชน์ เพราะไม่ได้รับการ
 ปฏิบัติ แต่ในทางตรงข้าม ธรรมก็อย่างก็ตาม แม้เรียนเพียงน้อย
 ชั่ว แต่ถ้าไม่ประมาทเสียอย่างเดียว มีที่ซอกก็ได้รับการปฏิบัติ
 ทั้งหมด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นความสำคัญของ
 ความไม่ประมาท

รวมความว่า ความไม่ประมาทเป็นบทพิสูจน์การพัฒนา
 มนุษยชาติ ว่ามนุษย์จะปลอดใหม่โดยสังคมส่วนรวม

เป็นอันว่า ตอนนี ถ้าเทียบกันในแง่นี้ สังคมตะวันตกอยู่
 ด้วยความไม่ประมาทเทียบตามระบบแข่งขัน ที่ทำให้สร้างความ
 เจริญทางวัตถุได้สำเร็จผลอย่างดี ส่วนสังคมไทยของเรา ได้
 ประสบความสำเร็จในความดิ่งงามอยู่สุขสบายพอสมควร แต่ตก
 หลุมความประมาท อาจจะเป็นอย่างนี้ ขอดตั้งสมมุติฐานหรือ
 ข้อสังเกตให้ไปพิจารณากัน

**สรุปจุดเน้นตอนนี้ว่า เกณฑ์วัดการพัฒนามนุษย์คือ
 สำหรับมนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา ต้องบีบเค้นจุดไฟจนจึงจะไม่
 ประมาท (ไม่ประมาทเทียบ) สำหรับมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว ใช้
 สติปัญญาเร่งรัดตัวเองได้ จึงไม่ประมาท (ไม่ประมาทแท้)**

เวลานี้ฝรั่ง โดยเฉพาะอเมริกัน ก็ยังหาทางออกไม่ได้ เขา
 ยังไม่เห็นต้นตอของปัญหา หรือยังไม่เห็นโทษภัยแห่งฐาน

ความคิดความเชื่อของตนด้วยซ้ำ เขายังคิดว่า ระบบแข่งขัน (competition) เท่านั้นที่จะทำให้เกิดความเจริญ ตอนนี้สังคมอเมริกันเสื่อมลง เขาก็บอกว่า เป็นเพราะอเมริกันสูญเสียความพร้อมและความสามารถในการแข่งขัน แสดงว่าอเมริกันนี้ยังคิดอยู่ในแง่ของตัวเองอย่างเดียวเท่านั้น เพราะถือว่าตนประสบความสำเร็จมาด้วยการแข่งขัน

เวลานี้ พอตัวเองเสื่อมลง ก็มองได้แค่ว่าเป็นเพราะคนของตนสูญเสีย competitiveness คือความพร้อมที่จะแข่งขัน หรือคุณสมบัติในการแข่งขัน หมายความว่า คนอเมริกันในยุคปัจจุบัน ไม่มีคุณสมบัติในการแข่งขัน เช่น ขาดจริยธรรมการทำงาน (work ethic) ขาดสันโดษ ไม่ขยันหมั่นเพียร เป็นคนล่ารวยหยาบโหย่ง เป็นต้น เพราะฉะนั้นก็เลยบอกว่าเราจะต้องแก้ไขฐานะความเป็นผู้นำและความยิ่งใหญ่กลับมา ด้วยการที่จะต้องทำให้คนอเมริกันกลับมีความพร้อมที่จะแข่งขัน (competitiveness) ก็ได้แค่นี้แหละ วนเวียนอยู่แค่การถือว่าตนจะพ้นตัวได้ก็ต้องให้แข่งขัน (competition) เก่ง

ที่จริง สาระความเจริญของอเมริกาก็อยู่ที่ว่าในอดีตตัวเองถูกบีบคั้นคุกคามมาทุกด้าน ทั้งด้านธรรมชาติที่ทารุณ ขาดแคลน ทั้งด้านชีวิตแห่งการบุกฝ่าพรมแดน รวมทั้งสงครามกับอินเดียแดง ทั้งด้านวิถีชีวิตในสังคมแห่งการแข่งขัน รวมทั้งลัทธิตัวใครตัวมัน (ไม่ต้องพูดถึงเรื่องเก่าแก่ คือความบีบคั้นด้านศาสนา) ก็จึงดิ้นรนชนวนชวยขยันสู้ แต่เวลานี้สังคมอเมริกัน

ได้รับผลของความขยันหมั่นเพียรเปลี่ยนเป็นพรั่งพร้อมสุขสบาย ก็เลยเข้าวังจรปลุกชนที่ว่าพอสุขสบายก็ฟุ้งเฟ้อมัวเมาเริ่มจะเฉื่อยชาประมาท คนอเมริกันก็ได้แต่หวังให้การแข่งขันมาบีบเร่งคนของตัวต่อไปอีก

ในเวทีโลกเวลานี้จะเห็นได้ชัดว่า มีคำว่าแข่งขันนี้ใช้ทั่วไปหมด โดยเฉพาะการแข่งขันทางเศรษฐกิจ เวลานี้ถือกันว่าโลกเป็นเวทีของการแข่งขัน ประเทศชาติต่างๆ ก็คิดถึงแต่การที่จะแข่งขันกัน เมืองไทยเราก็พลอยรับเอาลัทธินี้เข้ามาด้วย และพูดกันเกร่อถึงการพยายามแข่งขันให้สู้เขาได้ เมื่อมองในแง่นี้ก็เป็นการเอาแต่ตัวของแต่ละประเทศ

แต่ในการแก้ปัญหาของโลก ระบบการแข่งขันแบบนี้ไม่มีทางแก้ปัญหาได้สำเร็จ มีแต่จะทำให้โลกพินาศ เพราะในที่สุดมันจะกลับมาซ้ำเติมปัญหาที่ว่ามาทั้งหมด เช่นทำให้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมแก้ไม่ได้ เพราะว่าเมื่อต่างคนต่างแข่งขันหาผลประโยชน์ หรือว่าต่างคนต่างคิดแบ่งแยกกัน มันก็แก้ไม่ได้ มนุษย์จึงมาถึงจุดติดตัน

ทั้งๆที่คนเหล่านี้มองเห็นปัญหาโทษภัยของแนวความคิดบางอย่าง แต่เขาก็หนีไม่พ้นจากแนวความคิดนั้นเองอีกด้านหนึ่ง ที่มองไม่เห็น เหมือนอย่างอเมริกันที่มองเห็นว่า ความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติผิด แต่ก็มองไม่ออกว่าจะหาทางออกอื่นได้ อย่างไรก็ตาม ใช้วิธีการสร้างความเจริญด้วยการแข่งขัน (competition) อีก ซึ่งก็อยู่ในลัทธิเดียวกัน คือการหาผล

ประโยชน์ด้วยการทำลายธรรมชาติ ก็วนไปวนมา เพราะ ฉะนั้นจึงบอกว่าติดตัน

พระพุทธศาสนานี้มีคำตอบให้อย่างแน่นอน ยกตัวอย่าง จริยธรรมก็เช่นเดียวกัน จริยธรรมตะวันตกที่พูดเมื่อกี้ ก็มาติด ตันที่จริยธรรมแห่งการจำใจ อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า ถ้ามนุษย์จะสุข ที่สุด ธรรมชาติต้องพินาศ และมนุษย์ก็พินาศด้วย แต่ถ้ายอมให้ ธรรมชาติอยู่ มนุษย์ก็ไม่สามารถสุขที่สุด แต่ก็จำเป็นต้อง ประนีประนอมด้วยการยอมให้ธรรมชาติอยู่ได้โดยมนุษย์ยอมอด ยอมขาดความสุขบ้าง ซึ่งก็คือจะต้องอยู่ด้วยความจำใจ เพราะ ฉะนั้น เวลานี้แม่เขาจะให้ความสำคัญแก่จริยธรรม แต่ก็ได้แค่ จริยธรรมแห่งความจำใจด้วยการประนีประนอม

เมื่อขัดแย้ง จำใจ จึงเจริญได้ไม่ยั่งยืน พระพุทธศาสนาบอกทางออกให้

จากภูมิหลังในประวัติศาสตร์ จริยธรรมตะวันตกเป็น จริยธรรมแบบเทวบัญชา แล้วต่อมาก็เป็นจริยธรรมที่ถือว่า มนุษย์ปรุ้งแต่งสมมติกันขึ้นเอง ไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ ครั้น ถึงปัจจุบันนี้เมื่อมาประสบปัญหาทางจิตใจและทางสังคม ก็เริ่ม เห็นความสำคัญของจริยธรรมขึ้นมาอีก แต่ก็ยังไม่มากนัก จนกระทั่งมาประสบปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเข้า ฝรั่งจึงได้หวน กลับไปให้ความสำคัญแก่จริยธรรมอย่างเต็มที่

เวลานี้ จริยธรรม คือ ethics จึงได้กลับมามีความสำคัญมากในสังคมตะวันตก เพราะปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งทำให้เกิดมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (environmental ethics) ซึ่งก็เป็นจริยธรรมแห่งความจำใจอยู่นั่นเอง เช่นบอกว่า มนุษย์ต้องมี restraint (ตรงกับ สังวร หรือ สัจญมะ) คือ ต้องมีการควบคุมยับยั้งตนเองในการที่จะปฏิบัติต่อธรรมชาติ โดยไม่เอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ตามใจชอบ เป็นต้น

ในเวลาเดียวกัน จริยธรรมก็ฟื้นฟู เพื่อขึ้นในด้านอื่นๆ ทางฝ่ายสังคมด้วย อย่างในมหาวิทยาลัยต่างๆ เวลานี้ก็มีการกลับมาศึกษาจริยธรรม เช่นมีจริยธรรมธุรกิจ (business ethics) ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ทำอย่างไรจะดำเนินธุรกิจโดยไม่ส่งผลให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อม เพราะการแข่งขันกันมากในทางธุรกิจ จะทำให้ทุกคนต่างก็หาผลประโยชน์แล้วก็ลงท้ายด้วยการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ฉะนั้นจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (environmental ethics) จึงมีอิทธิพลออกไปจนถึงวงการทางสังคม ทำให้การศึกษาในมหาวิทยาลัยเกิดมีจริยธรรมธุรกิจ (business ethics) ขึ้นด้วย จริยธรรมก็กลับฟื้นฟูมีความสำคัญขึ้นมา

อย่างไรก็ตาม ในเมื่อจริยธรรมของตะวันตกเป็นจริยธรรมแบบจำใจ ผืนใจ มั่นก็ไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัย ไม่มีหลักประกัน เพราะเมื่อมนุษย์ผืนใจก็ทุกข์ จึงคอยหาทางเลี่ยงจริยธรรมแบบที่ว่าตลอดเวลา ฉะนั้น จึงบอกว่าติดต้นไม้มี

ทางออก

ส่วนจริยธรรมของพระพุทธศาสนานั้น ไม่เป็นจริยธรรมแห่งการประนีประนอม ไม่ใช่จริยธรรมแบบที่ว่าทั้งสองฝ่ายต่างต้องยอมเสียบ้าง เพื่อต่างก็ได้บ้างด้วยกัน แต่เป็นจริยธรรมที่ต่างก็ประสานประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งในที่สุดจะทำให้องค์ประกอบทั้ง ๓ ส่วนในอารยธรรมของมนุษยชาติอยู่ร่วมกันและเจริญงอกงามไปด้วยกันได้ด้วยดี คือ

๑. ชีวิตมนุษย์
๒. สังคม และ
๓. สิ่งแวดล้อม

ขณะนี้ องค์ประกอบทั้งสาม ตกอยู่ในกระบวนการพัฒนาของมนุษย์ ที่เรียกว่า unsustainable คือเป็นวิธีการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ซึ่งทำให้ผลประโยชน์ของทั้งสามอย่างขัดแย้งกันไปหมด คือ ถ้าบุคคลได้สังคมนักสูญเสีย ถ้าจะให้สังคมได้บุคคลต้องยอมสละ ดังนั้น เพื่อบุคคล สังคมต้องยอมเสีย หรือเพื่อสังคม บุคคลต้องยอมเสีย ต่อมาระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ถ้ามนุษย์ได้ธรรมชาติก็สูญเสีย ถ้าธรรมชาติได้มนุษย์ก็สูญเสีย ขัดกันหมดระบบนี้จึงนำมาซึ่งจริยธรรมแบบจำใจ

ที่นี้ในทางพระพุทธศาสนานั้น เราบอกว่า คนนี้พัฒนาได้เมื่อพัฒนาคนแล้ว ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับคนจะเปลี่ยนไป พอคนเปลี่ยนไปแล้ว เราจะทำให้สามอย่างนี้มาประสานประโยชน์กันจนกระทั่งกลายเป็นว่า บุคคลได้ดีก็แก่สังคมด้วย สังคมได้ดีก็แก่

บุคคลด้วย มนุษย์ได้ก็ดีแก่ธรรมชาติด้วย ธรรมชาติได้ก็ดีแก่ มนุษย์ด้วย การพัฒนาจะต้องมาถึงจุดนี้ จึงจะเป็น sustainable ที่แปลกันว่ายั่งยืน แต่ปัญหาอยู่ที่ว่ามนุษย์จะทำได้ไหม

ถ้ามองในแง่ของปรัชญาตะวันตกตอนนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) นั้นเห็นว่าไม่มีทาง ต้นหมุด เพราะแนวคิดของเขาแฝงความขัดแย้งไว้ตลอดหมดทั้งสาย และ มาลงที่จริยธรรมแห่งความจำใจ ซึ่งเป็นไปตามแนวความคิดที่ เริ่มตั้งแต่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และให้มนุษย์ พิชิตธรรมชาติ แล้วจัดการกับธรรมชาติตามชอบใจ เพื่อเอามาสนองความต้องการของตนที่จะเสพให้มากที่สุด เพื่อจะได้สุขมากที่สุด

แนวคิดของตะวันตกนั้นต่างจากแนวคิดของพุทธ ซึ่งสอนว่า จะต้องประสานให้สิ่งที่ดีแก่บุคคลก็ดีแก่สังคมด้วย ให้สิ่งที่ดีแก่สังคมก็ดีแก่บุคคลด้วย ให้สิ่งที่ดีแก่มนุษย์ก็ดีแก่ธรรมชาติ ด้วย ให้สิ่งที่ดีแก่ธรรมชาติก็ดีแก่มนุษย์ด้วย ถ้าถึงจุดนี้ได้ องค์ประกอบทั้งสามก็ประสานประโยชน์กันได้ และกลายเป็น เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก็แก้ปัญหามนุษย์ได้ นี่คือความสำเร็จของ อารยธรรม อันนี้แหละ เป็นบทสุดท้ายที่จะพิสูจน์ว่าการพัฒนา มนุษย์จะทำได้แค่ไหน เป็นจุดสุดยอด เราไม่ไปยุ่งกับเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ด้วยซ้ำ

เอาเป็นว่า จุดศูนย์รวมทั้งหมดในการแก้ปัญหาของ มนุษยชาตินี้ เราบอกว่าพระพุทธศาสนามีคำตอบให้

ใช้ธรรมเพื่อก้าวไป ไม่ใช่เพื่อนอนสบาย

ถ้าสันโดษเพื่อสุข ก็จบลงด้วยความขี้เกียจ

คนไทยเรานี้ใช้ธรรมบางข้อไม่ถูก เมื่อเอาธรรมมาใช้ผิด ก็เกิดโทษ แม้แต่กุศลธรรมเมื่อใช้ผิดก็เกิดโทษ และอีกอย่างหนึ่ง บางที่ชาวพุทธเราก็ใช้กุศลเป็นปัจจัยแก้กุศลกันเสียมาก ไม่ว่าจะใช้ผิดหรือใช้ไม่ครบ ก็เสียหายทั้งนั้น ใช้ผิดกับใช้ไม่ครบนั้น เป็นคนละอย่างกัน ที่ว่าใช้ไม่ครบ เช่น ใช้ไม่ครบชุดของมัน ไม่ครบถ้วนตามระบบของศีลรวม ใช้ไว้ๆ แหว่งๆ มีตัวอย่างเยอะ จะพูดกันเรื่องนี้ก็ยิ่งว่ากันได้อีกมาก ตอนนี้อย่าต้องขอยกเอาเรื่องสันโดษมาพูดเสริมอีก

เรื่องสันโดษนี้ ก็เป็นตัวอย่างของการใช้ธรรมที่ไม่ครบถ้วน กระบวนการ สันโดษนั้นไม่ใช่จบแค่ความหมาย ความหมายว่าตามศัพท์ ก็แปลว่า ความพอใจ อันนี้แปลตามตัวหนังสือ แต่มันไม่ใช่คำจำกัดความทางวิชาการ

ที่นี้เราแปลให้กว้างออก ความสันโดษ ก็คือ ความพอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ จากนั้นก็ขยายความออกไปอีกในเชิงวัตถุว่า สันโดษ คือความพอใจในสิ่งที่ได้มาเป็นของตน ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรม นี่เป็นคำจำกัดความที่กว้างขึ้นไปอีก

เพราะบอกกำกับไว้ว่า ในการที่จะสันโดษนั้นจะต้องขยันหมั่นเพียรด้วย และได้มาโดยชอบธรรมด้วย เพราะสันโดษนี้มุ่งกำจัดทุจริตด้วย กล่าวคือ ถ้าไม่สันโดษในของตนก็ไปยินดีในของคนอื่น แล้วก็ไปลักขโมยของเขา แต่ทั้งหมดนี้ก็ยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งของคำจำกัดความหรือความหมาย

สันโดษไม่จบเท่านั้น เพราะธรรมนั้น เป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ ธรรมทั้งหลายมีความสัมพันธ์ส่งผลต่อกันในระบบของกรรม เพื่อนำไปสู่จุดหมายรวมอันเดียวกัน คือการบรรลุพระนิพพาน คือเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ในเมื่อธรรมทุกข้อส่งผลไปรวมกัน ธรรมทุกข้อก็ต้องสัมพันธ์ส่งผลต่อกัน ธรรมช้อย่อยก็ต้องสอดคล้องกับหลักการข้อใหญ่ จึงเรียกว่า *ธัมมานุธัมมปฏิบัติ* ที่แปลกันมาว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ซึ่งอรรถกถาท่านอธิบายว่า ธรรมน้อยต้องคล้องแก่ธรรมใหญ่ ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อเจริญก้าวหน้าสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนา

ปัจจัยที่จะใช้ในการสร้างสรรค์อะไรสักอย่างหนึ่งนั้น อย่ามองตัวเดียวแยกออกมา ต้องมองตัวควบ ตัวประสาน ตัวสัมพันธ์ หรือตัวประกอบอื่นด้วย ปัจจัยตัวเดียวกันนั้น เมื่อใช้ประกอบกับปัจจัยอีกตัวหนึ่ง ทำให้เกิดการสร้างสรรค์เจริญก้าวหน้า แต่พอปัจจัยตัวเดียวกันนั้นไปประกอบร่วมกับปัจจัยอีกตัวหนึ่ง ต่างออกไป กลับทำให้เกิดความเสื่อมไปเลย

สันโดษก็เช่นเดียวกัน ถ้าเราไม่ใช่สันโดษเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะไปร่วมกับปัจจัยอื่นเพื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ แต่ใช้สันโดษล้วนๆ เฉพาะตัว ก็ไปหยุดอยู่ที่ความพอใจ แล้วก็สบาย พอแค่นี้ ก็ได้ความสุข แต่ผลตามมาก็ชี้แจงเท่านั้นเอง นอนสบาย ไม่ต้องเอาอะไร แค่นี้เราสุขแล้ว พระพุทธเจ้าไม่เคยสอนสันโดษแบบนี้

สันโดษมีจุดมุ่งหมายเพื่ออะไร ธรรมทุกข้อต้องมีความมุ่งหมาย บางคนตอบว่า สันโดษเพื่อจะได้มีความสุข ยังไม่เคยพบที่ไหนที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า สันโดษเพื่อมีความสุข แต่สันโดษนั้นทำให้มีความสุขในตัวของมันเองทันทีเลย แต่สันโดษไม่ใช่เพื่อความสุข เวลาเราสันโดษแล้วเราก็สุขได้เลย เราจะพอใจในปัจจัย ๔ ที่มีน้อยๆ และเราก็มีความสุขในทันที สันโดษทำให้เราเป็นคนมีความสุขได้ง่าย แต่สันโดษไม่ใช่เพื่อความสุข ความสุขเป็นผลพลอยได้ที่เกิดตามมาเองจากสันโดษ แต่ไม่ใช่จุดหมายของสันโดษ

ถ้าปฏิบัติสันโดษแล้วนอนสบายเป็นสุข มันก็ไม่สอดคล้องกับธรรมที่เป็นหลักการใหญ่ หลักการใหญ่คือการทำก้าวไปให้ถึงจุดหมาย ถ้าสันโดษแล้วนอนสบาย มันก็ไม่ก้าว สันโดษจะต้องสัมพันธ์กับธรรมอื่นๆ เพื่อให้ก้าวไปสู่จุดหมายใหญ่ ในระบบองค์รวมทั้งหมด เพราะฉะนั้น ธรรมย่อยๆ จึงสัมพันธ์กัน เมื่อกี่จึงพูดถึงความหมายหลายแง่

ในแง่ความหมาย เราอาจจะพูดสั้นหรือพูดยาวก็ได้ อย่างที่พูดเมื่อกี้ว่า สันโดษคือความพอใจ สันโดษคือความพอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ สันโดษคือความพอใจตามมีตามได้ในสิ่งที่ตนมีของตน ตลอดจนว่าสันโดษคือความพอใจในสิ่งที่ได้มาเป็นของตนด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรม

ที่ให้ความหมายมาทั้งหมดก็อย่างนี้ แต่ยังไม่จบเท่านั้น ในระบบความสัมพันธ์ต้องมีต่อ สันโดษต้องมีค่าตามด้วยว่า สันโดษในอะไร นี่แหละ ตอนนี้ที่สำคัญมาก ในพระสูตรมีไหมที่พระพุทธเจ้าตรัสทิ้งไว้ลอยๆ นอกจากในคาถาเท่านั้นที่ตรัสลอยๆ เช่น *สนตุฎฐี ปรมฺ ธิ* แต่ถ้าตรัสในร้อยแก้วเป็นพระสูตรเป็นคำสอน ต้องตามมาด้วยคำต่อตามว่า สันโดษในจิรวร...ในบิณฑบาต...ในเสนาสนะ ตามมีตามได้ และท้ายสุดจะมีธรรมอื่นมารับอีก เช่น ในอริยวงศ์ ๔ ข้อที่ ๔ ว่ายินดีในการเจริญกุศลธรรม และพอใจในการละอกุศลธรรม แสดงว่ายังต้องตามมาอีกว่า สันโดษแล้วต่อด้วยอะไร ซึ่งก็จะเห็นว่าสันโดษ ๓ ข้อต้นมาสอดคล้องกับข้อที่ ๔ นี้ โดยส่งผลมาสู่เป้าหมายที่ต้องการในข้อที่ ๔ ซึ่งมาปิดท้าย

เพียงแค่ว่าหลักอริยวงศ์ ๔ นี้ ก็ให้ความชัดเจนแล้วในเรื่องขอบเขตและความมุ่งหมายของสันโดษ ในระบบความสัมพันธ์ขององค์ธรรมต่างๆ ต้องขอย้ำว่า สองอย่างนี้สำคัญมาก คือ สันโดษในอะไร และ สันโดษแล้วต่อด้วยอะไร (=สันโดษแล้วจะต้องทำอะไรต่อไป) แต่ตอนนี้เอาแค่นี้ก่อนว่า สันโดษในอะไร

สันโดษท่านบอกคำตอบตามไว้เสร็จแล้วว่า สันโดษด้วย
 วัตถุประสงค์บำรุงชีวิต ถ้าเป็นคฤหัสถ์เราก็ขยายความหมายว่า
 พอใจในวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอปรนเปรอความสุข มีความสุขได้ง่าย
 ด้วยวัตถุประสงค์เสพตามมีตามได้ ไม่ต้องวุ่นวายทะเยอทะยานมัก
 มากในสิ่งเสพเหล่านั้น

เมื่อเราสันโดษในสิ่งเสพสิ่งบริโภคอย่างนี้แล้ว
 พระพุทธเจ้าก็ตรัสธรรมไว้อีกคู่กันกับความสันโดษในวัตถุประสงค์
 บำเรอ คือตรัสความไม่สันโดษ ไว้เป็นหลักธรรมเหมือนกัน แต่ก็
 มีคำตอบว่า ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่ใช่ทิ้ง
 ลอยๆ ถ้าพูดว่าไม่สันโดษเฉยๆก็ผิดอีก ความไม่สันโดษในกุศล
 ธรรม ขอให้ไปดูเถอะ ตรัสไว้มากมาย แต่เราไม่เอามาสอนกัน

สันโดษอยู่ในกระบวนการปฏิบัติธรรม คือ เป็นปัจจัย
 อย่างหนึ่งในระบบความสัมพันธ์ สู่จุดหมายใหญ่อันเดียวกัน
 ฉะนั้น มันจึงต้องมีความมุ่งหมายเพื่อจะก้าวหน้าไปสู่ธรรมที่
 สูงขึ้นไป สันโดษเป็นปัจจัยตัวหนึ่งที่จะให้เราก้าวหน้าในการ
 ปฏิบัติ โดยที่มันไปสนับสนุนความเพียร หมายความว่า สันโดษ
 เป็นตัวเอื้อให้เราเพียร เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสความไม่
 สันโดษ ไว้คู่กันด้วย

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัส ‘สันโดษ’ ไว้ลอยๆ แต่
 ต้องมีอะไรตามมาด้วย สำหรับพระภิกษุก็ตามด้วยจิวร
 บิณฑบาต เสนาสนะ ถ้าไม่มีตัวตาม เป็นสันโดษลอยๆ ใช้ไม่ได้
 หรือถ้าตัวตามผิดไป เช่น ภิกษุไปสันโดษในกุศลธรรม ก็

กลายเป็น ปมาทวิหารี (ผู้อยู่ด้วยความประมาท) ไปเลย

ในพระสูตรหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุแม้จะเป็น อริยบุคคล เช่น เป็นโสดาบัน ปฏิบัติธรรมได้บรรลุคุณธรรมพิเศษ แล้วมาพอใจว่าเรานี้ได้บรรลุคุณธรรมเบื้องสูงถึงขนาดนี้แล้วเกิด สันโดษขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุรูปนั้นเป็น ปมาทวิหารี แปลว่า ผู้อยู่ด้วยความประมาท เป็นผู้ที่จะเสื่อม ฉะนั้น สันโดษ ในกุศลธรรมจึงผิด พระพุทธเจ้าไม่เคยตรัส มีแต่ตรัสว่า ให้ไม่ สันโดษในกุศลธรรม

รวมความว่า สันโดษนั้น *หนึ่ง* ต้องมีตัวตามว่า สันโดษ ในอะไร ไม่ใช่ทิ้งไว้ตัวนั้นๆ ลอยๆ *สอง* ต้องมีตัวควบว่าต้องมากับอะไรหรือต่อด้วยอะไร *สาม* ต้องมีจุดหมายว่าเพื่ออะไร

สุขง่ายด้วยวัตถุน้อย เพื่อออมแรง-เวลาไปทำงาน

ความไม่สันโดษในกุศลธรรมนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงขนาดว่า ที่เราได้บรรลุโพธิญาณนี้ ได้เห็นคุณของธรรมสองประการ คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย และการบำเพ็ญเพียรไม่ระย่อ พระพุทธเจ้าจึงเป็นตัวอย่างของการไม่ สันโดษในกุศลธรรม

พุทธพจน์นี้มาในอังคุตตรนิกาย ตรัสแสดงไว้ให้เราจำ ตระหนักว่า พระองค์ได้ตรัสไว้ คือบรรลุโพธิญาณ เพราะไม่ สันโดษ ตามด้วยคำว่า ในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นอันว่า ธรรมที่

ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ หนึ่ง *อสณตฺตฺถุจฺจิตฺตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ* ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย สอง *อปฺปฏิวาทิตา จ ปธานสมฺมึ* ความไม่ระย่อในการบำเพ็ญเพียร และพระองค์ได้บรรยายต่อไปว่า เรานั้น นั่งลงที่ควงโพธิ์ แล้วได้อธิษฐานจิตว่า ถ้ายังไม่ถึงธรรมที่จะพึงบรรลุได้ด้วยความเพียรของบุรุษตราบไต่ แม้เลือดเนื้อจะแห้งเหือดเหลือแต่เส้นเอ็น ก็จะไม่ลุกขึ้น นี่เป็นตัวอย่าง

พระพุทธเจ้าไม่เคยสันโดษเลยในเรื่องกุศลธรรม พระองค์เสด็จออกไปหาความรู้ แสวงหาผลสำเร็จในทางจิตใจ ไปบำเพ็ญสมาธิ ไปเข้าสำนักโยคะ ไปเข้าสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร ได้บรรลุถึง อากิญจัญญายตนสมาบัติ ไม่สันโดษ ไม่พอแค่นั้น เสด็จต่อไปยังสำนักอุททกดาบส รามบุตร ได้ถึงแนวสัจญานาสัจญายตนะ ก็ไม่สันโดษอีก เขาเชิญให้ทรงเป็นอาจารย์ร่วมสำนักด้วย ก็ไม่เอา พระองค์ยังไม่ถึงจุดหมาย ก็ไม่หยุด คิดค้นเพียงพยายามต่อไปจนกระทั่งตรัสรู้ จึงได้ตรัสยืนยันไว้ว่า ที่พระองค์ตรัสรู้นั้น เพราะไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย

ธรรม ๒ ข้อนี้มีใช้ตรัสไว้ในพระสูตรเท่านั้น แม้ในพระอภิธรรมปิฎกท่านก็แสดงไว้เป็นมาติกาหนึ่งในหมวดทุกมาติกาด้วย ฉะนั้น *ความไม่สันโดษนี้ว่าไปแล้ว สำคัญยิ่งกว่าความสันโดษอีก* แต่เราแทบจะไม่พูดกันเลย เราพูดถึงแต่สันโดษและเป็นสันโดษตัวนั้นๆ

เป็นอันว่า ประสานสอดคล้องกันเลย คือสันโดษในวัตถุ สิ่งเสพ กับไม่สันโดษในกุศลธรรม ฉะนั้น เราจะหยุดแค่ความ สันโดษไม่ได้ ต้องต่อไปที่ความไม่สันโดษด้วย แล้วที่นี้ความ สันโดษมาเอื้อต่อความไม่สันโดษและความเพียรอย่างไร

เมื่อเราสันโดษในวัตถุบำรุงบำเรอ เราก็ไม่เสียเวลาไปกับการ ขวนขวายหาสิ่งเหล่านี้ คนที่ไม่สันโดษ อยากจะหาวัตถุบำรุง บำเรอตัว หาอาหารดี ๆ กินเอร็ดอร่อย คิดจะหาความสุขจาก การเสพการบริโภค แยกเสียเวลาไปในการขวนขวายหาสิ่งเหล่านี้ แล้วแยกเสียแรงงานด้วย แรงงานของแยกหมดไปกับการหาสิ่ง เหล่านี้ ความคิดอีกเล่มก็มัวแต่หมกมุ่นครุ่นคิดว่า เอ...พรุ่งนี้เรา จะไปกินที่ไหนให้อร่อยให้โก้ จะไปกินอะไรให้เลิศรส คิดแต่เรื่อง เหล่านี้ เวลา แรงงาน และความคิดหมดไปกับเรื่องเหล่านี้ ไม่ เป็นอันทำการทำงานหรือสร้างสรรค์อะไร ถ้าหมกมุ่นขวนขวาย เรื่องนี้มากนัก ก็เสียงานไปเลย หรือถ้าหนักนักก็ต้องท้อจืด

ในทางตรงข้าม พอเราสันโดษในวัตถุสิ่งเสพ เราก็สงวน เวลา แรงงาน และความคิด ไว้ได้ทั้งหมด แล้วเราก็เอา เวลา แรงงาน และความคิดนั้นมาทุ่มให้กับความเพียรพยายามในการ ปฏิบัติกิจหน้าที่การงานและการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม คือ ความ ไม่สันโดษในกุศลธรรม ก็ทำหน้าที่และสิ่งดีงามได้เต็มที่ สอดคล้องกันหมด

เรื่องนี้สำคัญมาก ขอย้ำอีกทีว่า ถ้าเราปฏิบัติถูกต้อง เมื่อ เราสันโดษในปัจจุบัน ๔ ตลอดจนในวัตถุบำรุงบำเรอทั้งหลายแล้ว

เราก็ไม่สันโดษในกุศลธรรมได้เต็มที่ มันก็รับกันพอดี ความสันโดษกับความไม่สันโดษนี้ ประสานสอดคล้องกันอย่างยิ่ง เมื่อเราสันโดษในปัจจุบัน ๔ และในวัตถุประสงค์บรรลุความสุขแล้ว เราก็มีเวลา แรงงาน และความคิด เหลือเพื่อ เราก็เอาเวลา แรงงาน และความคิดนั้นไปใช้ในการไม่สันโดษในกุศลธรรม ทำให้บำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลुธรรมที่ยังไม่บรรลุ และเจริญก้าวหน้าในกุศลธรรมได้เต็มที่

ขอสรุปจุดเน้นว่า **สันโดษในวัตถุประสงค์ และสันโดษแล้วต่อด้วยความเพียร** หมายความว่า สันโดษ ทำให้สุขง่ายขึ้นด้วยปัจจัยน้อย จะได้ไม่กระวนกระวาย จิตใจจะได้พร้อมแล้วสงวนเวลา แรงงาน และความคิดไว้ เพื่อเอาไปทุ่มเทอุทิศให้กับการเพียรพยายามพัฒนากุศลธรรม ทำกิจหน้าที่สร้างสรรค์สิ่งดีงามและประโยชน์สุขให้ยิ่งขึ้นไป

แสงสว่างใช้ส่องทางไปข้างหน้า แต่แสงสีใช้ล่อพาให้หลงวน

พอพูดถึงเรื่องเฉพะะตัวในทางจิตใจ เราก็สอนกันว่า คุณต้องมีจิตใจดีด้วยนะ คุณยังไม่มีสมาธิ เอ้า ! ฉันสอนสมาธิให้ แต่ไม่ใช่หยุดแค่นี้ สมาธิถ้าสอนไม่ดีก็เป็นตัวกลม่ออีก

ถ้าพระพุทธเจ้าต้องการแค่สมาธิ พระองค์ก็ไม่ต้องออกมาจากสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร และอุททกดาบส รามบุตร

ถ้าเอาแค่สมาธิแล้วแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ ก็ไม่ต้องมีพระพุทธเจ้า เพราะโยคี ฤๅษี ตาบสก่อนพุทธกาลเขาได้ฌานสมาบัติกันเยอะแยะ เรื่องสมาธินี้เขามีกันมาก่อนพุทธกาลแล้ว เราบอกว่าธรรมไม่ได้จับแก้ปัญหาจิตใจนะ คุณจะมาเอาแค่ทำจิตใจสบายเท่านั้นไม่ได้ ดีไม่ดี จะหลอกตัวเอง เพราะพวกที่สบายใจแล้วนี้อาจจะได้แคววิธีหนีปัญหาอย่างหนึ่ง พอหลบเข้ามาอยู่ข้างในทำใจได้ก็เพลินเฉื่อยชาไม่จัดการแก้ไข ทั้งๆ ที่ปัญหามีในโลกวุ่นวายมากมายไม่ได้หายไปไหน

ปัญหานั้นมีข้อดีอย่างหนึ่ง คือมันบีบคนให้ตื่น และถ้าเราปฏิบัติต่อมันได้ถูกต้อง ก็เป็นเวทีพัฒนาคนพัฒนาปัญญา แต่พอเราทำใจได้ สบายเสียแล้ว ที่นี้ก็เฉื่อย เท่ากับหลบปัญหา ปัญหาข้างนอกเลยปล่อยทิ้ง ไม่แก้ นี่คือประมาทแล้ว

สมาธินั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนไว้เป็นหลักการส่วนหนึ่ง แต่ไม่ใช่ทั้งหมดของพระพุทธศาสนา อย่างในวิสุทธิมรรคก็บอกไว้แล้วว่า สมาธิเข้าพวกกันได้กับโกศลชะ คือความเกียจคร้าน หมายความว่าสมาธิอาจจะหนุนหรือทำให้เกิดความขี้เกียจ

พอได้สมาธิแล้ว สุข สงบ ใจสบายแล้ว หรือทำใจได้แล้ว ฉันทสบายแล้ว ปัญหาอย่างไรข้างนอก ข้างมัน ไม่แก้ ฉะนั้นสมาธิก็เป็นตัวกล่อมได้ จึงบอกว่าระวังนะ ฝรั่งจะหลง เอียงสุดไปอีก และเราก็อย่าไปทำให้ฝรั่งหลง แต่ต้องไปปลุกให้ความรู้ที่ถูกต้อง

สมาธินั้น เป็นส่วนหนึ่งของระบบการฝึกฝนพัฒนาคน ที่

เรียกว่าไตรสิกขา ต้องใช้เพื่อทำคนให้ก้าวต่อไป เป็นเครื่องเสริมกำลังคนที่ จะก้าวไปข้างหน้า ถ้าใช้เพียงเป็นเครื่องกลม่อใจ ทำให้สุขใจหลบปัญหาไปได้คราวหนึ่ง ๆ ก็กลายเป็นทำให้ประมาท ดิ่งรั้งไว้ไม่ให้อ้าวต่อไปในกุศลธรรม ผิดหลักการของพระพุทธ - ศาสนา

แม้ในด้านปัญญา ก็เช่นกัน วิปัสสนาต้องทำให้คนปฏิบัติ ต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง เข้าถึงความจริงของสิ่งต่าง ๆ จนกระทั่งมีจิตหลุดพ้นจริง วิปัสสนาเป็นหลักการใหญ่ของเรา แต่ต้องให้เป็นวิปัสสนาที่ถูกต้อง ซึ่งทำให้มนุษย์อยู่กับความเป็นจริง ไม่ใช่ไปอยู่กับสภาพที่กลม่อตัวเอง ถ้าสุขด้วยวิปัสสนา หรือ แม้แต่ปลงอนิจจังแล้วสบายใจ หายทุกข์ แต่หยุดแก้ปัญหาก็กุ๊กกิ๊กต่อไป ก็กลายเป็นประมาทอีก

ตัวกลม่อหรือเครื่องกลม่อ นั้น มิใช่ว่าจะไม่มีประโยชน์ และใช้ไม่ได้เสียเลย แต่ต้องรู้จักใช้ และมีขอบเขตที่ถูกต้อง เหมือนอย่างคนเป็นโรคนอนไม่หลับหรือมีอาการไม่ปกติทางประสาท เราก็อาจจะต้องใช้ยานอนหลับหรือยากลม่อประสาทช่วย แต่เป็นการใช้เพื่อแก้ไขภาวะผิดปกติ เฉพาะกรณี ๆ และชั่วคราว เมื่อผ่านภาวะผิดปกติ นั้นไปแล้วก็ไม่ควรใช้ ถ้าขึ้นใช้ในภาวะปกติทั่วไป ก็กลายเป็นโทษ อย่างน้อย การที่ต้องพึ่งพาขึ้นต่อมัน จึงจะอยู่ดีได้ ก็ไม่ถูกต้องแล้ว

เครื่องกลม่อทางด้านจิตใจและปัญญาก็เช่นเดียวกัน จะต้องรู้จักใช้ภายในขอบเขตของการแก้ปัญห เฉพาะชั่วคราว

พอให้ได้พักหรือช่วยให้พ้นออกมาจากสิ่งร้ายอย่างอื่น เมื่อตั้งตัวได้แล้วจะได้เดินหน้าต่อไป ข้อตัดสินสำคัญคือ อย่าให้เป็นเหตุนำไปสู่ความประมาท เช่น นอนใจ เพลิน ผัดเพี้ยน เป็นต้น

เครื่องกล่อมและระบบกล่อมมนุษย์มีอยู่เยอะ มนุษย์มากมาย นับถือลัทธิผีสางเทวดา เอาการดลบันดาลของเทพเจ้ามาเป็นเครื่องกล่อมใจ คิดว่าหรือบอกตัวเองว่ามีเทพเจ้าคอยช่วยเหลือแล้วก็สบาย ไม่ต้องเดือดร้อนหายทุกข์ไปที่ ก็อุ่นใจ แล้วก็นอนใจ พอพ้นจากลัทธิดลบันดาล มาได้สมาธิ ก็กล่อมใจตัวเองอีก สบายไปที่ ไม่ต้องทำอะไร มนุษย์นี้ติดการกล่อมได้เยอะ แม้แต่ความดีและผลสำเร็จก็กลายเป็นเครื่องกล่อมอีก พอสบายใจแล้วก็นอนใจ ตกลงก็หนีความประมาทไม่พ้น ไปติดที่ความประมาทนั่นแหละ

จะทำอย่างไรให้ไม่ประมาท ก็เอาหลักใหญ่นี้แหละ ไปประยุกต์ได้หมด คืออยู่ด้วยสติไม่ประมาท หมั่นใช้สติปัญญาพิจารณาชีวิตสังคมาว่า อะไรเกิดขึ้น มันเป็นอย่างไร เป็นไปอย่างไร มีผลอย่างไร เกิดปัญหาอะไร เอาสติไปจับมาตรวจดูแล้วใช้ปัญญาสืบสาว ก็ได้เรื่องได้ราว ซ้อย่อยเราไม่ต้องพูดกันนะ เอาแต่หลักการใหญ่ไป ไม่ว่าจะปฏิบัติอะไร ถ้าทำให้ประมาทก็ไปไม่รอด

เวลานี้สังคมไทยประมาทหรือเปล่า มีบางท่านออกเสียงดังมาชัดเจนว่า “ประมาท” ผมก็เห็นด้วยว่า *สังคมไทยประมาท* และยังไม่ติดในสิ่งกล่อมเยอะหมด ยิ่งกล่อมก็ยิ่งประมาท ก็เลยติด

พันอยู่นั้นแหละ ไม่คิดแก้ปัญหา และไม่คิดศึกษาด้วย สบายใจแล้ว ฉันทอยู่ได้ เอาสิ่งเสพสิ่งบำรุงบำเรอมากล่อมบ้าง เอาสุราและการพนันมากล่อมบ้าง เอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาปลอบใจบ้าง เอาสมาธิมากล่อมใจบ้าง

อะไรก็ตาม ทำให้เกิดความประมาท ต้องรีบตื่นทันทีว่า ผิดแล้ว อะไรก็ตามที่ทำให้เกิดความประมาท ต้องถือว่าผิดหลักพระพุทธศาสนา แม้มันจะดี

เมื่อก็พูดถึงเรื่องสันโดษ พอพูดไป ก็เลยออกไปเรื่องอื่น เอาเรื่องความสันโดษก็พอแล้ว เป็นอันว่า ธรรมแต่ละข้อต้องสัมพันธ์กับองค์ธรรมอื่นด้วย

ฝรั่งก็ผิด ไทยก็พลาด ต้องแก้ไขทั้งนั้น

ในการสร้างสรรค์ความเจริญ ฝรั่งเริ่มต้นทุนนิยมและยุคอุตสาหกรรมด้วยปัจจัยสำคัญตัวหนึ่งคือ “สันโดษ” แต่สันโดษของฝรั่งเป็นสันโดษเทียม คือ ไม่ใช่เป็นการอ้อมพอในการเสพวัตถุด้วยความพอใจเองอย่างเป็นธรรมชาติ โดยมุ่งให้สามารถสงวนเวลาแรงงานและความคิดไว้เพื่อนำไปอุทิศให้แก่การสร้างสรรค์สิ่งดีงาม แต่เป็นการยอมอดยอมนงดการเสพวัตถุในบัดนี้ ด้วยอาศัยแรงศรัทธาทางศาสนาภาคช่มหรือชดเชยไว้ (ตามแนวคิดแบบ Protestant ethic) ซึ่งไปๆ มาๆ ก็แปรไปเป็นการช่มใจทนรอด้วยความหวังที่จะไปเสพให้มากที่สุดในการกาล

ข้างหน้า โดยสงวนเวลาแรงงานและความคิดนั้นไปทุ่มให้กับการแสวงหาและผลิตวัตตุมานำไปเสพต่อไปในอนาคต

ผลเสียของสันโดษเทียมแบบฝรั่ง คือ ในด้านชีวิตจิตใจก็กลายเป็นการจำใจ ผืนใจ เพราะใจจริงคือต้องการจะเสพให้มากที่สุด แต่อาศัยศรัทธามาช่วยข่มหรือชดเชยไว้ หรือเพราะหวังผลที่อยู่ข้างหน้าจึงต้องรอไปก่อน และในแง่ธรรมชาติแวดล้อม ในเมื่อเป้าหมายในความหวังคือการจะได้เสพบริโภคอย่างเต็มที่ ผลสำเร็จก็คือการล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาตินั่นเอง ส่วนในด้านสังคมก็ไม่ช่วยให้ลดปัญหาการเบียดเบียนแย่งชิงกันในระยะยาว

ส่วนสันโดษของคนไทย (พิจารณาจากความเข้าใจในปัจจุบัน ซึ่งจะเกิดจากการถือผิดสืบกันมา หรือคลาดเคลื่อนภายหลัง เนื่องจากขาดการศึกษาก็ตาม) ก็เป็นสันโดษเทียมอีกแบบหนึ่ง คือเป็นสันโดษแบบตัวนอนๆ ลอยๆ ไม่มีจุดหมายต่อเนื่องไปว่าจะเอาเวลา แรงงานและความคิดที่สงวนไว้ได้ ไปใช้ทำอะไรต่อไป ไม่เชื่อมต่อกับความเพียรพยายาม กลายเป็นเพียงความสันโดษที่ทำให้นอนเสวยความสุขอย่างเฉยๆ เสี่ยงต่อการที่จะทำให้เกียจคร้านเฉื่อยชาตกอยู่ในความประมาท

เมื่อปรับแก้ให้ถูกต้องเป็นสันโดษที่แท้ ก็เกิดดุลยภาพและการประสานประโยชน์ ทั้งของชีวิตกายใจของบุคคล ความสงบสุขของสังคม และการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม เพราะความอึดพอต่อวัตถุ เป็นความพึงพอใจที่ทำให้ตนเองมีความสุข

พร้อมกันนั้นก็มีความหมายที่จะนำเอาเวลา แรงงาน และความคิด ที่สงวนไว้ได้ไปใช้สร้างสรรค์ความดีงามและประโยชน์สุขที่เกื้อกูลต่อสังคม กับทั้งในเวลาเดียวกันก็ไม่ต้องมีการเบียดเบียนเอาจากธรรมชาติเพื่อมาสนองความหวังเสพสุขในกาลข้างหน้า มนุษย์จะมีความสุขโดยไม่ต้องผลาญทรัพยากรธรรมชาติ และพร้อมกันนั้นก็มีความพร้อมมากยิ่งขึ้นในการเพียรพยายามสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมให้ดีงาม

ความไม่ประมาทของตะวันตกก็เช่นเดียวกัน เป็นความไม่ประมาทเทียม ซึ่งเกิดจากแรงบีบคั้นของระบบการแข่งขัน ที่เรียกว่าระบบทุนนิยมประดิษฐ์ ไม่ใช่เกิดจากสติปัญญาแท้จริง แรงบีบคั้นนั้นยิ่งก่อปฏิกริยา ให้ความเห็นแก่ตัวหรือความต้องการสนองความต้องการของตนรุนแรงยิ่งขึ้น การหาทางอยู่รอดและแสวงผลประโยชน์ของตนเข้มข้นยิ่งขึ้น โดยที่ชีวิตจิตใจยิ่งเครียด การเบียดเบียนกันในสังคมยิ่งรุนแรง และธรรมชาติแวดล้อมยิ่งถูกทำลายรวดเร็วและรุนแรงยิ่งขึ้นตามอัตราการแข่งขันหาผลประโยชน์กันในสังคม

ส่วนสังคมไทยก็ดังที่กล่าวแล้วว่า ไปในทางตรงข้าม คือ ตกอยู่ในความประมาท

เมื่อพัฒนาคนด้วยการศึกษาอย่างถูกต้อง ก็จะมีการปรับแก้ให้เป็นความไม่ประมาทแท้ ที่เกิดจากสติปัญญา ซึ่งจะ เป็นความไม่ประมาทที่เป็นไปเพื่อผลในทางสร้างสรรค์อย่างแท้จริง โดยที่สติปัญญาจะนำกิจกรรมของมนุษย์ให้ดำเนินไป

เพื่อผลดีที่ต้องการภายในขอบเขตที่ไม่ส่งผลกระทบต่อในทางร้าย ต่อชีวิต สังคม และธรรมชาติแวดล้อม

เมื่อธรรมได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องประสานกันครบ องค์เป็นระบบอย่างมีดุลยภาพดังตัวอย่างนี้ ผลดีก็เกิดขึ้นแก่ทุก ส่วนที่เกี่ยวข้อง คือทั้งชีวิต สังคม และธรรมชาติแวดล้อม อย่าง กลมกลืนและเกื้อกูลกัน โดยสัมพันธ์กับการพัฒนาคน ไม่เกิด ภาวะที่ต้องขัดแย้งยอมหรือต้องประนีประนอม

ปฏิบัติธรรม ต้องให้สมดุล

ธรรมอยู่ในระบบสัมพันธ์

กำมองแยกกระจาย ก็เห็นผิด ปฏิบัติพลาด ก่อผลเสียหาย

ยังมีอีกอย่างหนึ่ง คือ การใช้ธรรมไม่ครบองค์รวม อันนี้ก็สำคัญที่จะทำให้เห็นว่า ทำไมจึงใช้ธรรมกันผิด ขอพูดอีกสักตัวอย่างหนึ่งให้เห็นว่า ธรรมนั้นถ้าใช้ไม่ครบองค์รวมก็จะมีปัญหา แม้แต่ธรรมที่เป็นกุศลก็เกิดโทษได้ เพราะอาจจะเป็นปัจจัยแก่อกุศล

ในประเทศไทยเรา呢 ในการสอนศีลธรรมเมื่อระยะ ๑๐ กว่าปีมาแล้ว ได้มีแนวโน้มของกระทรวงศึกษาธิการ โดยนักวิชาการ ที่จบมาจากตะวันตก คิดกันใหญ่ ว่าเราจะต้องสอนจริยธรรมสากล หลักศีลธรรมที่สอนกันอยู่นั้นอิงพระพุทธศาสนา จะเอาหลักพุทธศาสนามาสอนไม่ได้ เพราะประเทศไทยมีหลายศาสนา เราต้องเป็นกลาง ต้องใช้จริยธรรมสากล จากแนวโน้มนี้ต่อมาก็ปรากฏว่า วิชาศีลธรรมได้หมดไปจากหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ วิชาพุทธศาสนาก็หมดไปแล้วมีวิชาจริยธรรมเข้ามา ซึ่งพยายามจะให้ป็นจริยธรรมสากล

มีการประชุมกันในเรื่องนี้ และคิดกันถึงขนาดที่ว่า ข้อธรรมต่างๆ ที่เป็นบาลีไม่ควรใช้ เพราะมาจากพุทธศาสนา ไม่เป็นกลาง ไม่เป็นสากล ในที่ประชุมพิจารณากันว่าจะใช้ศัพท์จริยธรรมเป็นภาษาไทยให้หมด เช่น สตินี้เป็นคำบาลี ไม่ควรใช้ ต้องหาคำไทยมาแทน จะเอาอะไรดี สัจจะก็ไม่ได้ เป็นคำบาลี ต้องเอาคำไทยว่าความจริง เมตตา ไม่ได้ เป็นคำบาลี ต้องใช้ความรัก จริยธรรมสากลคิดกันขนาดนี้

แต่ที่จริงนั้น หนึ่ง... คำเหล่านี้มาจากพุทธศาสนาก็จริง แต่มันกลายเป็นคำไทยแล้ว มันเป็นคำสามัญ เป็นคำไทยธรรมดา สอง... คำเหล่านี้เป็นบัญญัติ (concept) ที่มีความหมายกว้างขวางมาก เราไม่สามารถหาคำไทยมาแทนเท่ากันได้อย่างคำว่า “สติ” คำเดียว ถ้าแปลเป็นไทยแม้แต่สองบรรทัดก็ยังไม่ได้ความหมายเท่าสติคำเดียว เนื่องจากคำเหล่านี้มีความหมายลึกซึ้ง ครอบคลุม กินความกว้าง เราจะไปเที่ยวเปลี่ยนตามใจชอบไม่ได้

ที่หย่อนกว่านั้นก็คือ เลือกข้อธรรมมาใช้ เริ่มด้วยไปทำบัญชีหัวข้อธรรมมาว่ามีอะไรบ้าง แล้วก็มาเลือกกันดูว่า ข้อไหนเป็นจริยธรรมที่เป็นสากล คือชาติไหนๆ ก็ยอมรับทั้งนั้น เช่นว่าเมตตา เอาใหม่ เมตตาไม่ใช่ได้ ก็เอาเมตตาไปใส่ลงไป กรุณาเอาใหม่ เอ้า! ไม่ใช่ อุเบกขา เอ้ย! อย่าเพิ่ง เอาไว้ก่อน ความรับผิดชอบ นี่สำคัญ เอาไว้ เมื่อเลือกธรรมแบบนี้มาแล้ว ก็จัดเป็นหลักสูตร นี่คือ เลือกธรรมเป็นข้อๆ มา ที่เห็นว่าจะใช้ใน

หลักสูตร แล้วก็สอนกันแบบนี้ นี่คือการจริยธรรมในระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งทำให้หลักสูตรกระจายระเจ็ดกระจายหมด ไม่เป็นหมวดหมู่

ที่จริงในสังคมไทยก็มีแนวโน้มนี้อยู่แล้ว คือปฏิบัติธรรมกันไม่ครบชุด เช่น เมตตา กรุณา เราพูดกันบ่อย ส่วนมุทิตา ชักจะเลื่อนไปไม่ค่อยพูดถึง แต่อุเบกขา ไม่เอาเลย ซ้ำยังหลงเข้าใจผิดด้วย เพราะไม่เข้าใจว่าอุเบกขาคืออะไร หลักสูตรพลัดกันแตกกระจายหลุดออกไปจากชุดของมันหมด

เราไม่สังเกตหรือว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมเป็นหมวดๆ เป็นชุดๆ การที่สอนเป็นชุดนั้นมีความหมาย นั่นคือระบบของศีลธรรมที่ฝรั่งกำลังตื่นแต่กัน เพราะว่าหัวข้อธรรมเหล่านั้น เป็นองค์ประกอบของส่วนรวมที่สมบูรณ์ ถ้าขาดอันใดอันหนึ่งไปแล้วระบบก็ไม่สมบูรณ์ หมายความว่า ธรรม แต่ละหมวดๆ นั้นเป็นระบบดุลยภาพ เมื่อปฏิบัติครบแล้ว มันจะดุลซึ่งกันและกันให้พอดี เกิดความพอดีขึ้นมาในชุดของมันที่เป็นระบบนั้น นี่คือระบบของศีลธรรม เพราะฉะนั้น ธรรมต้องปฏิบัติครบชุด ถ้าแยกออกมาเป็นข้อๆ กระจายหลุดจากกันแล้วจะเกิดปัญหา ยกตัวอย่างง่ายๆ

หลักสูตรที่เราคุ้นกันนักหนา คือ พรหมวิหาร ๔ นี้ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนมากของการปฏิบัติธรรมไม่ครบชุด ทำให้ไม่เกิดดุลยภาพในองค์รวม เรามี เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไว้ใช้ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเป็นท่าทีของจิตใจต่อเพื่อนมนุษย์ที่ครบถ้วนบริบูรณ์

มนุษย์นั้นจะตกอยู่ในสถานการณ์ ๔ อย่าง ซึ่งเราจะต้องปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามสถานการณ์นั้นๆ ถ้าปฏิบัติผิดสถานการณ์ ธรรมนั้นแม้จะเป็นกุศล ก็อาจจะพลาด ทำให้เกิดผลเสียได้

สถานการณ์ที่ ๑ เพื่อนมนุษย์ของเรา เป็นอยู่ปกติ ไม่ได้เดือดร้อน ไม่มีภัยอันตราย ไม่มีปัญหาอะไร เราก็มีทำที่ของธรรมข้อที่หนึ่ง คือเมตตา ซึ่งได้แก่ความรัก ความอยากให้เขาเป็นสุข ความปรารถนาดี ความเป็นมิตร เมตตาก็มาจากรากศัพท์เดียวกับมิตรนั่นเอง

ต่อมา สถานการณ์ที่ ๒ เขาตกต่ำลง เดือดร้อน เป็นทุกข์ มีปัญหา เราก็ต้องย้ายจากเมตตา ไปกรุณา คือพลอยห่วงใจ ห่วงไหวในความทุกข์ของเขา คิดจะหาทางปลดเปลื้องเขาให้พ้นจากทุกข์

ต่อมาสถานการณ์ที่ ๓ เขาขึ้นสูง ได้ดี มีความสุข ประสบความสำเร็จ ทำอะไรๆ ถูกทางแล้ว เราก็ย้ายมาสู่คุณธรรมข้อที่สาม คือมุทิตา หมายความว่าพลอยยินดีด้วย ส่งเสริมสนับสนุน

นี่ผ่านมา ๓ สถานการณ์แล้ว ในหมู่คนไทยเรา ปรากฏว่าหลายคนแยกไม่ออกแม้แต่เมตตากับกรุณา ว่าต่างกันอย่างไร ธรรมหมวดนี้เป็นธรรมที่แสดงออกต่อคนอื่น คือ ต่อเพื่อนมนุษย์ จึงกำหนดความแตกต่างได้ด้วยการปฏิบัติในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นนั้น ตามสถานการณ์ที่เกิดกับเขา ฉะนั้น วิธีแยกความหมาย ก็ดูที่สถานการณ์ที่เกิดแก่เขา คือ สถานการณ์ที่

เขาเป็นปกติเราก็มีเมตตา สถานการณ์ที่เขาตกต่ำเป็นทุกข์เราก็มีกรุณา สถานการณ์ที่เขาขึ้นสูงประสบความสำเร็จเราก็มีมุทิตา

มนุษย์ทั่วไปจะตกอยู่ใน ๓ สถานการณ์นี้ เราก็มีครบแล้ว ปฏิบัติให้ถูกสถานการณ์ สามอย่างนี้ แล้วมีสถานการณ์อะไรอีก สามอย่างก็น่าจะครบแล้ว คน ถ้าไม่ปกติก็ต้องเดือดร้อน เป็นทุกข์ หรือมิฉะนั้น ก็ได้ดีมีสุข แล้วจะมีสถานการณ์อะไรอีก ทำไมพระพุทธเจ้ายังตรัสข้อที่ ๔ อีก สถานการณ์อะไร

บางท่านสอนว่า คือสถานการณ์ที่เขาได้ทุกข์จากผลกรรมที่เขาทำของเขาเอง ในข้อที่เราไม่สามารถจะช่วยให้ การตอบอย่างนี้ ต้องระวัง ต้องให้เห็นหลักที่ชัดเจน

อาจารย์ผู้ใหญ่มีชื่อเสียงมากของไทยท่านหนึ่งเอาอันนี้ไปพูดในการปาฐกถา ท่านบอกว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนวางอุเบกขา กรรมของใครกรรมของมัน เห็นคนตกต่ำยากจน ก็บอกว่า โอ้! เป็นกรรมของเขาเอง เขาก็รับผลของกรรมของเขาไป ก็เลยไม่มีใครช่วยเหลือกัน สังคมไทยก็เลยแย่ นี่แหละ ถ้าพูดอย่างนี้ อุเบกขาก็โดนตี

ฝรั่งคนหนึ่งเขียนหนังสือ *Buddhism and Society* เป็นหนังสือหนาใช้ศึกษาในมหาวิทยาลัยของฝรั่งบางแห่งด้วย เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในพม่า ฝรั่งคนนี้ไปเอากรณีศึกษา (case study) ไว้ด้วย

เขายกตัวอย่างในเมืองพม่ามาเรื่องหนึ่ง จริงหรือไม่จริง ผมก็ยังสงสัย แต่ฝรั่งคนนี้ยกตัวอย่างมาแล้วว่า เขาไปที่ชนบท

แห่งหนึ่ง มีคนตกน้ำแล้วไม่มีใครช่วย เพราะคนพม่าบอกว่าเป็นกรรมของเขา แล้วก็ให้วางอุเบกขา ได้สองหลักคือ หนึ่ง หลักกรรมว่าเป็นกรรมของเขา สอง อุเบกขา วางเฉย ไม่ช่วย

ฝรั่งคนนี้ก็เลยบอกว่า นี่เห็นไหม พุทธศาสนาทำให้คนเป็นอย่างนี้ เขาตี หนึ่ง...หลักกรรม สอง...หลักอุเบกขา โยงกันว่า คนพุทธุเบกขาเพราะเห็นว่าเป็นกรรมของเขา เลยไม่ช่วยกัน เพราะฉะนั้นสังคัมก็เลยตกต่ำเดือดร้อนอย่างนี้ เขาได้ที่กิติแพะไล์เลย เป็นการบอกไปด้วยว่าในสังคัมของเขา ไม่อย่างนี้หรือ ของเขาที่ต้องช่วยกันสุดฤทธิ์เลย ฉะนั้น สังคัมฝรั่งจึงได้เจริญขึ้นมา เขาว่าอย่างนั้น เอาละสิ อย่างนี้จะแก้อย่างไรละ

ในที่นี้เขาว่า ที่ไม่ช่วย เพราะอ้างหลักกรรมกับอุเบกขา ไม่ใช่อ้างเรื่องว่าช่วยน้ำเป็นหรือไม่เป็น เขาตีหลักกรรมกับอุเบกขา แล้ว ก็กลายเป็นว่า เห็นคนจนก็ว่านี่เป็นกรรมของเขา ไปเห็นคนพิการ ก็ว่ากรรมของเขา เพราะฉะนั้นก็ให้เขารับกรรมไป เราก็อุเบกขา ไซ้ใหม่

พระพุทธเจ้าทรงวางหลักจริยธรรมบนฐานแห่งสังัจจธรรมนะ จริยธรรมในพระพุทธศาสนาจึงไม่เป็นของบัญญัติตามชอบใจของศาสนาหรือของคนผู้ใดกลุ่มใด พระพุทธเจ้าไม่ได้วางหลักธรรมเอาเองว่า อย่างนี้ดี อย่างนั้นไม่ดี เธอทำผิด ฉันไม่ชอบใจ ต้องลงโทษ เธอทำดี ฉันโปรดปราน ให้รางวัล อย่างนี้ไม่มี

พระพุทธศาสนาสอนว่า ธรรมเป็นธรรมดาของธรรมชาติ สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เรียกว่าเป็นกฎ

ธรรมชาติ พระพุทธเจ้าทรงสอนจริยธรรมไปตามกฏธรรมชาติ คือตามความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้ จริยธรรมที่พระองค์สอน ตั้งอยู่บนฐานแห่งสัจธรรมคือความจริงตามธรรมชาติ ฉะนั้น จริยธรรมจึงเป็นความจริงด้วย ไม่ใช่เป็นของบัญญัติเอาตามชอบใจ ของสังคมนี้ว่าดี สังคมโน้นว่าไม่ดี อย่างที่ฝรั่งว่า ของเราไม่ใช่ อย่างนั้น

เป็นอันว่า หลักพรหมวิหารก็ต้องตั้งอยู่บนฐานของสัจธรรม เราจะมองพรหมวิหารได้ครบทุกสถานการณ์ เมื่อเรามองครบระบบของธรรมชาติทั้งหมด คือมองให้ตรงตามธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้นจะต้องมองไปถึงตัวธรรม

เพื่อให้สังคมยั่งยืน คนต้องสัมพันธ์กันแต่พอดี มนุษย์ช่วยกันดี แต่ต้องรักษาระบบไว้ด้วย

เริ่มแรก พรหมวิหารเป็นธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เราชัดเจนแล้วว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ มนุษย์จะอยู่ร่วมกันด้วยดี ก็ต้องมี เมตตา กรุณา มุทิตา ถ้ามุขยอยู่ด้วยกัน โดยมีน้ำใจเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันตามสถานการณ์ทั้งสาม ด้วยคุณธรรมทั้งสามข้อนี้แล้ว โลกมนุษย์ก็อยู่ด้วยดี แต่แค่นั้นพอที่จะให้อยู่ด้วยดีจริงหรือ? ขอให้ดูต่อไป

โลกมนุษย์นี้ ไม่ได้อยู่ตามลำพัง ภายใต้โลกมนุษย์นี้ มีสิ่งที่เป็นฐานรองรับอยู่ คือความจริงของสัจธรรม หรือธรรมที่เป็น

หลักการของธรรมชาติ ได้แก่ความเป็นจริงแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือหลักการแห่งความจริง ความถูกต้องดีงาม ธรรมคือความเป็นจริงของกฎธรรมชาตินี้ ครอบคลุมและควบคุมธรรมชาติทั้งหลาย รวมทั้งโลกมนุษย์ไว้ทั้งหมด โลกมนุษย์ตั้งอยู่บนฐานของความเป็นจริงของธรรมนั้นซึ่งใหญ่กว่า ฉะนั้นความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์นี้ จะต้องไม่ไปกระทบกระเทือนหรือทำลายธรรม แต่จะต้องให้สอดคล้องกับธรรม โลกมนุษย์จึงจะเป็นไปได้ด้วยดี

ฉะนั้น เราจึงมิใช่มีหน้าที่แต่เพียงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่มนุษย์เท่านั้น แต่เราจะต้องรักษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับตัวธรรมที่เป็นกฎธรรมชาตินี้ด้วย

ที่นี้หมู่มนุษย์จะปฏิบัติต่อกันด้วยดี จะเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันอย่างไรก็ตาม แต่ถ้าไปทำผิดต่อธรรม ทำให้เสียธรรมเข้าเมื่อไร โลกมนุษย์นั้นก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อใดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในข้อหนึ่งก็ตาม ข้อสองก็ตาม ข้อสามก็ตาม ไปส่งผลกระทบทำความเสียหายต่อตัวธรรมเข้า นี่คือสถานการณ์ที่ ๔ ซึ่งจะต้องอุเบกขา ได้แก่สถานการณ์ที่ว่าถ้าชนชวายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ก็จะไปกระทบต่อตัวธรรม จะทำให้ระบบของธรรมคลาดเคลื่อนเสียหาย จึงต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไว้ก่อน เพื่อรักษาธรรมไว้ เพราะฉะนั้น ในกรณีเช่นนั้น เมตตา กรุณา มุทิตา จะออกโรงไม่ได้ และจะต้องมาถึงอุเบกขา

ขอยกตัวอย่าง เด็กคนหนึ่งไปลักขโมยของเขา ประสบความสำเร็จได้เงินมา ๕,๐๐๐ บาท ถ้าเราถือว่าเป็นสถานการณ์ที่ ๓ เราก็มูทิตา ดีใจด้วย ส่งเสริมเลย แต่ถ้าทำอย่างนั้นก็กระทบต่อธรรมทำให้ธรรมเสียหาย หรือผู้พิพากษาพิจารณาคดีรู้ว่าจำเลยนี้ทำความผิดจริง ไปฆ่าเขาตาย แต่เมื่อคิดว่าจำเลยจะต้องตกทุกข์ได้ยากไปติดคุก ก็ส่งสาร อยากจะปลดเปลื้องทุกข์ของเขา นึกว่าเป็นสถานการณ์ที่ ๒ ก็เลยกรอุณา แต่กรอุณาในที่นี้แสดงออกไปก็เข้าสถานการณ์ที่ ๔ ผิดธรรมทันที ทำให้เสียความเป็นธรรม ทำให้เสียหลักการแห่งความถูกต้องดีงาม จึงต้องเปลี่ยนเป็นอุเบกขา

เป็นอันว่า ถ้าการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ จะเป็นสถานการณ์ที่หนึ่งก็ตาม สองก็ตาม สามก็ตาม ไปกระทบต่อธรรมเข้าเมื่อไร ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต้องหยุด แล้วเข้าเป็นสถานการณ์ที่สี่ เราก็มองอุเบกขาต่อคนนั้น คือ เฉยต่อเขา ไม่เอาแล้ว ฉันไม่ดีใจต่อเธอ ไม่สนับสนุนเธอ ฉันไม่ช่วยเธอแล้ว เธอทำอย่างนี้ฉันไม่เอาด้วยกับเธอละ เราเฉย วางใจเป็นกลางต่อเขา เพื่อให้ธรรมมาจัดการ

เราวางอุเบกขาต่อคน คือ เฉย หยุดชวนชวาย ไม่ช่วยเหลือเขา เพื่อจะได้ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแข่งธรรม การปฏิบัติตามธรรมจะได้ดำเนินไป *กฎต้องเป็นกฎ ธรรมต้องเป็นธรรม* ใครมีหน้าที่ปฏิบัติตามธรรมก็มาจัดการไปตามธรรมนั้น พุด

สั้น ๆ ว่า เพื่อปฏิบัติตามธรรม จึงต้องยกเว้นสถานการณ์ที่ ๑, ๒, ๓ เสีย ข้อหนึ่ง สอง สาม ออกแสดงไม่ได้ เพื่อให้ข้อ ๔ มา

ฉะนั้น อุเบกขา ตัวมั่นจึงแปลว่า เข้าไปมองดู หรือคอยมองดูอยู่ใกล้ ๆ ให้เขาได้รับผลถูกต้องตามธรรม และแสดงถึงปัญญาด้วย เพราะว่า ๓ ข้อแรกความเด่นอยู่ที่ความรู้สึก พอสถานการณ์มาก็แสดงได้ทันที แทบไม่ต้องใช้ปัญญาเลย แต่ข้อที่ ๔ จะแสดงได้ ต้องมีปัญญา ต้องรู้ว่าอะไรถูกต้อง อะไรผิด อะไรเป็นธรรม อะไรไม่เป็นธรรม อะไรเป็นบาปเป็นบุญ เหตุผลเป็นอย่างไร

นี่แหละ สถานการณ์ที่ ๔ ที่เรามาอธิบายกันว่า ให้เป็นไปตามกรรม เป็นอย่างนี้ คือเป็นสถานการณ์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ หรือระหว่างบุคคลจะไปกระทบต่อธรรม เข้า หมายความว่า กรรมของเขาจะต้องถูกตัดสินด้วยธรรม หรือต้องบังเกิดผลตามธรรม เพราะถ้ากระทบต่อธรรมแล้วเรายังขึ้นเข้าไปวุ่นวายแทรกแซง ฐานของสังคมมนุษย์ก็เสีย ธรรมที่รองรับโลกมนุษย์อยู่ที่วิปัสสนา และโลกมนุษย์เองก็จะอยู่ไม่ได้ ฉะนั้น จึงต้องหยุดความสัมพันธ์กับคน เพื่อรักษาธรรม

พระพุทธเจ้าทรงประทานไว้ครบว่าจะอยู่แค่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เท่านั้นไม่พอ ต้องรักษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับตัวธรรมด้วย โลกมนุษย์จึงจะอยู่ได้ ถ้าเราปฏิบัติธรรมไม่ครบชุด ก็ยุ่งและเกิดโทษ เมตตากฎณา กลับทำให้เกิดปัญหา เสียความยุติธรรม เสียความชอบธรรม ทำให้หลัก

การของสังคมตั้งอยู่ไม่ได้ สังคมก็วุ่นวายปั่นป่วน พระพุทธเจ้าจึงทรงเรียกธรรมหมวดนี้ว่าพรหมวิหาร แปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพระพรหม คือ ธรรมประจำใจของผู้สร้างสรรค้อภิวาลโลก

ในศาสนาพราหมณ์นั้นเขาถือว่า พรหมเป็นผู้สร้างโลก พอสิ้นกัปหนึ่งโลกทลาย พระพรหมก็สร้างโลกใหม่อีกทีหนึ่ง แล้วโลกก็อยู่ไปอีกกัปหนึ่ง ที่นี้ พระพุทธเจ้าตรัสสอนเราให้ไม่ต้องรอพระพรหมที่เป็นเทวดาที่จะมาสร้างโลก แต่ทรงสอนให้มนุษย์ทุกคนนี้แหละเป็นพรหม คือมาช่วยกันเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้อภิวาลโลก หล่อเลี้ยงบำรุงรักษาให้โลกตั้งอยู่ได้ด้วยดี เมื่อเราปฏิบัติตามธรรม ๔ ข้อนี้เราทุกคนก็เป็นพรหม คือเป็นผู้ที่มีส่วนในการสร้างสรรค้อภิวาลรักษาบำรุงโลก

พระพุทธเจ้าต้องการให้ทุกคนเป็นพรหม เบื้องแรกให้มารดาบิดาเป็นพรหมก่อน ต่อมาให้มนุษย์ทุกคนเป็นพรหม เมื่อเราปฏิบัติตามธรรม ๔ ข้อนี้ครบถ้วนดี โลกมนุษย์คือสังคมก็อยู่ได้ โลกอยู่ได้ เพราะทุกคนร่วมกันสร้างสรรค้อภิวาล ไม่มีปัญหาเลย แต่เวลานี้เกิดความผิดพลาดมีปัญหา เพราะสังคมเอียง เสียดุลในการปฏิบัติธรรม ๔ ข้อนี้

พรหมวิหาร ๔ ข้อนี้ ถ้าเราจัดเป็นพวกเป็นฝ่าย จะเหลือ ๒ เท่านั้น คือ ข้อ ๑ ถึง ๓ ได้แก่เมตตา กรุณา มุทิตา เป็นธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ หรือคนต่อคน ส่วนข้อที่ ๔ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับธรรม หรือพุทธบรรทัดว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ

ธรรม จึงเป็น ๒ ฝ่าย คือมนุษย์กับมนุษย์ฝ่ายหนึ่ง และมนุษย์กับธรรมอีกฝ่ายหนึ่ง หรือคนกับคน และคนกับธรรม จะเห็นว่าในหมู่มนุษย์การปฏิบัติระหว่าง ๒ ฝ่ายนี้ มีการเอียงสุดได้

ในสังคมบางสังคม มนุษย์มีการเอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน มีน้ำใจต่อกันอย่างดี เด่นในเมตตา กรุณา ตลอดจนมุทิตามาก แต่สังคมนั้นอ่อนในอุเบกขา สังคมประเภทนี้เป็นอย่างไร ในแง่ดีก็จะมีความรู้สึกอบอุ่น แ่่มชื่นด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ มีการเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันดี แต่ในแง่เสีย คนจะช่วยเหลือกันเป็นเรื่องส่วนตัวจนกระทั่งมองข้ามหลักการ มองข้ามกฎเกณฑ์กติกามองข้ามความเป็นธรรมและความชอบธรรม พอมีอะไรเกิดขึ้นก็คิดว่าจะไปหาเพื่อนไปหาผู้ใหญ่ให้ช่วย เสร็จแล้ว กฎเกณฑ์ กติกา กฎหมาย ไม่เอาเลย เลี้ยงหมดเลย สังคมนี้ก็เสียดุล สังคมอย่างนี้ระยะยาวก็จะเสื่อม เพราะว่าอ่อนในอุเบกขา เรียกว่าเอียงสุดไปในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เอาแต่จะช่วยเหลือกันระหว่างบุคคล

ส่วนในบางสังคม ความสัมพันธ์จะเด่นในอุเบกขา คือเอาแต่กฎเกณฑ์ กติกา และหลักการ ตลอดจนกฎหมาย สังคมมีกติกาวางไว้แล้ว หลักการมีอยู่แล้ว ทุกคนต้องปฏิบัติตามนั้น ตัวใครตัวมัน ถ้าแกผิดฉันพ้น แต่ระหว่างนั้น ไม่มีน้ำใจต่อกัน ไม่ช่วยเหลือกัน ทุกคนดิ้นรนชวนช่วยเอาเอง ทุกคนช่วยตัวเอง และพึ่งตนเองสังคมแบบนี้ก็แห้งแล้งน้ำใจ ขาดความอบอุ่น มีความเครียดสูง คนเป็นโรคจิตโรคประสาทกันมาก

จากหลักที่พูดมานี้ ก็ลองมาพิจารณาดูว่าเวลานี้สังคมเป็นอย่างไร สังคมไทยของเรานี้เอียงไหม จะเห็นได้ว่าสังคมไทยของเรา เอียงมาในทางความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในข้อที่ ๑ และ ๒ มาก ข้อที่ ๓ ก็ยังหย่อน แต่ข้อที่ ๑ ที่ ๒ นั้นกิจกรรมที่แสดงออกมาทางถ้อยคำที่ใช้ในสังคมของเรา คือ คำว่าเมตตา กรุณา นี้เราพูดกันเรื่อย เป็นศัพท์สามัญ แต่มุทิตาพูดน้อยลง อุเบกขาไม่พูดเลย แสดงว่า ธรรมเสียตุลแล้ว

ที่นี้ หันไปดูสังคมฝรั่งบ้าง เรื่องเมตตา กรุณา มุทิตานี้เอาน้อย แต่อุเบกขามาแรง ทุกคนต้องอยู่กับหลักการ ทุกคนต้องเคารพกฎหมาย ทุกคนปฏิบัติตามกฎหมายก็แล้วกัน ถ้าทำผิดก็โดน ถ้าทำถูกแก้ไปได้ กฎเป็นกฎ ไม่เอาใครทั้งนั้น สังคมอย่างนี้ก็ดีเหมือนกัน เพราะรักษาความเที่ยงธรรมไว้ได้ รักษากฎเกณฑ์กติกาของสังคมได้ แต่แห้งแล้งและเครียดอย่างที่ว่า ก็เสียตุลอีก

สังคมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์สูงนั้น นอกจากเสียความเป็นธรรม รักษากฎเกณฑ์กติกาและหลักการไว้ไม่ค่อยได้แล้ว ในระยะยาว คนจะหวังพึ่งกันมากเกินไป คนจำนวนหนึ่งซึ่งมีนิสัยชอบหวังพึ่งผู้อื่น คอยรับความช่วยเหลือจากคนอื่น โดยคิดว่าไม่เป็นไรหรอก เดี่ยวจนลงเราก็ไปขอยืมเพื่อนได้ ไม่เป็นไร เดี่ยวแม่เรา ญาติเรา ผู้ใหญ่ของเราก็ช่วยเราได้ เลยไม่ดิ้นรน ขวนขวาย ก็เลยเฉื่อยชา เกียจคร้าน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา จึงทำให้คนโน้มเอียงไปในทาง
ประมาท ฉะฉาน สัจคมก็จะมีเสื่อมหรืออืดอาด

ส่วนสังคมที่หนักในอุเบกขา เอาแต่กฎเกณฑ์กติกา ไม่
เอาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ก็แห้งแล้งอย่างที่ว่า แต่ก็เป็นที่
เครื่องบีบคั้นและเร่งรัดคนให้กระตือรือร้นชวนชวาย สร้างสรรค์
ความเจริญได้ ทุกคนจะตื่นรนขยันตัวเป็นเกลียว เพราะฉะนั้น
จึงทำให้สร้างความสำเร็จก้าวหน้าได้ดี แต่ถ้าแห้งแล้งและเครียด
เกินไปก็อาจจะถึงจุดเดือด คนจะเกิดความโกรธ มีโทสะว่า อะไร
กัน มันไม่ช่วยเหลือกันบ้างเลย เขียวหรือ คนจะโกรธแค้น
จนกระทั่งว่าหลักการกติกาเหล่านี้ เราไม่เอากับมันแล้ว ทำลาย
มันเลย หลักการของสังคมก็อยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน

เพราะฉะนั้น ถ้าเอียงสุดจนเกินไป ในที่สุดก็อยู่ไม่ได้ทั้งคู่
จึงต้องปฏิบัติให้พอดี ซึ่งอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะรักษาดุลยภาพ
ระหว่างธรรม ๔ ข้อนี้ไว้ ซึ่งแยกเป็น ๒ ฝ่าย คือเมตตา กรุณา
มุทิตา ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และอุเบกขาในแง่
ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรม เพราะฉะนั้น ธรรมจึงเป็นชุด
และต้องปฏิบัติให้ครบ เวลานี้เราปฏิบัติธรรมกัน แม้แต่ในชุด
พรหมวิหารนี้ก็รู้ ธรรมที่มาในสังคมไทย แตกกระจัดกระจาย
เป็นข้อๆ ไปหมด ยิ่งไปเรียนในโรงเรียน ยิ่งไปเรียนแบบ
จริยธรรมสากล ก็เลยไปกันใหญ่

ต้องมองหลักให้ชัด และปฏิบัติให้ครบ จึงจะพบทางรอดสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน

เป็นอันว่า เมตตา กรุณา ถึงแม้จะดี แต่ถ้าปฏิบัติผิด ก็เกิดโทษ นอกจากนั้นฝรั่งยังเอาไปตีเตียนอีกด้วย เช่นในหนังสือของอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ (Albert Schweitzer) ซึ่งเป็นนักปราชญ์สำคัญคนหนึ่งของตะวันตก มีชื่ออยู่ในสารานุกรม (encyclopaedia) ใหญ่ๆ แทบทุกชุด ท่านผู้นี้เป็นหมอสอนศาสนา และมีอิทธิพลมาก คราวหนึ่ง ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ขึ้น ก็มีการร่วมมือกับมหาวิทยาลัยอินเดียหน้า ซึ่งส่งอาจารย์ทางโน้นมาช่วย

ศาสตราจารย์คนหนึ่งชื่อโรเบิร์ต แอล ซัตตัน (Robert L. Sutton) ได้มาสอนวิชารัฐประศาสนศาสตร์ และได้แต่งหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งดูเหมือนจะชื่อว่า *Public Administration in Thailand* แปลว่า รัฐประศาสนศาสตร์ในประเทศไทย เขาวิเคราะห์ประเทศไทยและสังคมไทยแล้วก็บอกว่า ปัจจัยที่ขัดขวางการพัฒนาของสังคมไทยคือ หนึ่ง สถาบันกษัตริย์ สอง พุทธศาสนา แล้วเขาก็แจกแจงวิเคราะห์ว่าพุทธศาสนาเป็นเหตุปัจจัยให้สังคมไทยไม่พัฒนาอย่างไร ตอนนั้น ชาวพุทธเราส่วนหนึ่งก็ลุกขึ้นมาตำซัดตันเป็นการใหญ่ (ต่อมาคณะรัฐประศาสนศาสตร์ที่ธรรมศาสตร์ได้โอนไปรวมกับส่วนงานการศึกษาอื่นๆ ตั้งขึ้นเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ คือ NIDA ในปัจจุบัน)

ในข้อความที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น ตอนหนึ่ง โรเบิร์ต แอล ชัตตัน ได้อ้างอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ ที่เขียนไว้ว่า พุทธศาสนาสอนให้คนทำความดี แต่การทำความดีของพุทธศาสนาคืออย่างไร? คือเว้นจากความชั่ว เช่น เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอกุศลนาทาน ฯลฯ แค่นี้คือทำความดี พุทธศาสนาสอนให้ทำความดี ก็แค่เว้นจากความชั่ว เว้นความชั่วมาก็คือทำดีแล้ว และในทำนองเดียวกัน พุทธศาสนาสอนให้คนช่วยเหลือกันโดยแผ่เมตตา คือตั้งความปรารถนาดีให้เพื่อนมนุษย์มีความสุข สรุปว่า พุทธศาสนาสอนความดีแบบ passive ไม่ active คือ สอนความดีแบบอยู่เฉยๆ ไม่ต้องทำอะไร เจริญเมตตา ก็แค่ตั้งใจดีนอนแผ่อยู่ในมุ้ง แค่นี้ก็ทำดีแล้ว เลยไม่ช่วยให้คนออกไปดำเนินการสร้างสรรค์ในสังคม

โรเบิร์ต แอล ชัตตัน ก็โจมตีพุทธศาสนาตามอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ เข้าไป แล้วหนังสือพวกนี้มีอิทธิพล นักวิชาการไทยเราเชื่อไม่น้อย นี่ผมเอามาเล่าเป็นตัวอย่างเท่านั้น

เรื่องกรรม เรื่องอุเบกขา เรื่องเมตตา และอะไรๆ หลายเรื่อง โดนฝรั่งตี แล้วนักวิชาการไทยก็ตี แม้แต่ดอกเตอร์คนหนึ่งที่เป็นลูกหรือลูกสะใภ้หรือหลานคนหนึ่งของท่านผู้ใหญ่อดีตคนวัดที่มีชื่อเสียงมาก ก็ยังเขียนติเตียนไว้ว่า เพราะคนภาคอีสานถือหลักอนิจจังตามคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงทำให้มีชีวิตแบบอยู่ไปวันๆ แล้วก็เลยไม่เจริญ ไม่สามารถพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้ นี่ขนาดคนที่อยู่ในเชื้อสายยังว่าอย่างนี้

ฉะนั้น เราจะต้องไม่ประมาทให้หนักทีเดียว เพราะคนของเรา แม้แต่พระองค์ ถ้าเข้าใจธรรมไม่รอบคอบแล้ว อาจจะเป็นปัญหาได้อย่างหนัก ในวงวิชาการนั้น เรายังไม่ได้ไปสัมผัสอีกมาก คนที่เข้าใจกันได้ดีกับเราก็เยอะ แต่คนที่ยังไม่เข้าใจก็มากอยู่ จะต้องตื่นตัวรู้เท่าทัน โดยเฉพาะตัวเราเองจะต้องเข้าใจธรรมให้ชัดเจน ชนิดโยงกันได้ทั้งระบบ

เป็นอันว่า ธรรมนั้นจะต้องปฏิบัติให้ครบชุดองค์รวมอย่างที่ว่าแล้ว เพราะมันมีความประสานสัมพันธ์กันและเต็มเต็มแก่กัน ถ้าขาดชุดแล้ว ชีวิตและสังคมมนุษย์ก็จะเอียง เสียหลัก เสียดุล เกิดผลเสีย ธรรมที่เป็นกุศลเป็นปัจจัยแก่อกุศลได้อย่างไร ธรรมที่เป็นอกุศลเป็นปัจจัยแก่กุศลได้อย่างไร จะใช้อกุศลเป็นปัจจัยแก่กุศล เช่น ใช้ตัณหาเป็นปัจจัยแก่ฉันทะได้อย่างไร ดังนี้ เป็นต้น จะต้องวิเคราะห์กันให้ชัด จะได้ไม่พลาดเป็นการช่วยสังคมของเรา และแก้ความเห็นผิด โดยเฉพาะของคนที่เป็นผู้นำทางปัญญา

ที่พูดมาทั้งหมดคราวนี้ ได้โยงไปหาหลักธรรมง่ายๆ เพียง ๒-๓ อย่างเท่านั้น แต่ที่จริงหลักธรรมเพียงแค่นี้ก็เพียงพอที่จะสร้างอารยธรรมใหม่ที่ยั่งยืนได้แล้ว

ที่ว่าสร้างอารยธรรมใหม่นั้น ในที่นี้ ไม่ใช่ว่าจะต้องสร้างขึ้นใหม่โดยสิ้นเชิง แต่หมายถึงการเปลี่ยนจากอารยธรรมปัจจุบันที่ติดตันไม่ยั่งยืน ให้กลายเป็นอารยธรรมที่แท้ที่ถูกต้องที่จะนำมนุษยชาติไปสู่สันติสุขได้อย่างแท้จริง

ກາດພນວກ

ฝรั่งเจริญเพราะดินรนให้พ้นจาก การบีบคั้นของศาสนาคริสต์

๑๙ มิถุนายน ๒๕๓๑

เรียน พระปลัดเอี่ยม อธิสัทโธ

ตามที่ท่านได้เขียนจดหมายไปถามปัญหา อยากจะให้ตอบ
ข้อสงสัยนั้น ตามปกติระยะนี้ผมมีงานเร่งมากไม่มีเวลาจะตอบ
โดยมากต้องเก็บจดหมายไว้นานๆ แต่จดหมายของท่านนี้ เห็น
ว่า เป็นเรื่องสำคัญ แม้ว่าจะไม่มีเวลาเขียนก็ได้พูดบันทึกเสียง
แล้วขอร้องให้พระมหาอินศร ช่วยพิมพ์ให้ ข้อสงสัยของท่านข้อ
สำคัญก็คือ

เวลานี้มีคนไปเข้าคริสต์กัน โดยที่เห็นไปว่าคนฝรั่งชาว
ตะวันตกถือศาสนาคริสต์ ฝรั่งจึงเจริญทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการ
เศรษฐกิจ การทหาร การเมือง ทางวิทยาศาสตร์ สรรพาวุธ
ต่างๆ อย่าง ซึ่งเป็นวิธีการของผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ที่จะพูดให้
เข้าใจกันอย่างนั้น

วิธีการเผยแพร่และชักจูงของนักสอนศาสนาคริสต์ ที่ทำ
อย่างนี้ เป็นการกระทำที่น่ารังเกียจ เพราะเป็นการกล่าวเท็จ ไม่
ตรงตามความเป็นจริง และเป็นการไม่ยุติธรรมทั้งแก่คนไทยและ

แก่พระพุทธศาสนา ถ้าเขาใช้วิธีเผยแพร่แบบมีเล่ห์กลอย่างนี้ ก็ควรจะต้องเผยแพร่ความจริงให้เป็นที่รู้เข้าใจกันไว้*

ชาวพุทธนั้นเป็นมิตรกับคนทั่วโลก โดยไม่แบ่งแยกศาสนา เพราะฉะนั้น ตามปกติเราจะไม่ตำหนิติเตียนศาสนาไหนๆ แต่เมื่อมีคำกล่าวจาบจ้วงที่จะทำให้เข้าใจผิด ก็จำเป็นต้องพูดชี้แจง เฉพาะในคราวที่จำเป็นอย่างนี้ เพื่อให้รู้ความจริงและเกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง

การที่เข้าใจกันไปว่า ฝรั่งเศสเจริญเพราะนับถือศาสนาคริสต์ อย่างนั้นนั้น ก็เป็นเพราะว่าพระเราก็ดี ชาวบ้านญาติโยมเราก็ดี ไม่รู้ประวัติศาสตร์ของประเทศตะวันตกว่าเขาได้สร้างความเจริญนั้นมาอย่างไร ความจริงเรื่องนี้เป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ง่ายๆ คนที่รู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ของประเทศตะวันตก ถ้าได้ยินคนมาพูดว่าฝรั่งเศสเจริญเพราะนับถือศาสนาคริสต์ ก็จะนึกถึงผู้พูดว่าเป็นคนไม่มีความรู้ หลงลงมายุ่งไปตามความเข้าใจเอาเองตื้นๆ หรือ มิฉะนั้นก็อาจจะพูดออกมาด้วยตั้งใจจะหลอกลวงคนอื่น ให้เขาหลงเชื่อตน

เรื่องราวที่เป็นจริงนั้นตรงกันข้ามกับคำที่เขาพูดเลยที่เดียว กล่าวคือ ฝรั่งเศสตะวันตกเขาเจริญขึ้นมาได้ในทางวิทยาศาสตร์เป็นต้นนี้ ก็ด้วยการที่เขาพยายามดิ้นรนให้พ้นจากความครอบงำหรือการบีบคั้นของศาสนาคริสต์ต่างหาก ไม่ใช่เพราะนับถือศาสนา

* ข้อความบางแห่ง เช่นในย่อหน้านี้ ได้เขียนแทรกเพิ่มหรือทำให้ชัดเจนกว่าฉบับเดิม

คริสต์แล้วเจริญ จะขอเล่าถวายตามประวัติศาสตร์เล็กน้อย

ศาสนาคริสต์นี้ ในประเทศตะวันตก เคยมีอำนาจมาก มีอำนาจในทางการเมือง ขนาดที่ว่าสามารถครอบงำประเทศต่างๆ ในยุโรปทั้งหมดต้องเชื่อฟัง แม้แต่กษัตริย์ประเทศต่างๆ ก็ต้องให้ไปเป็นผู้นวมมงกุฎให้ ระยะเวลาที่ศาสนาคริสต์มีอำนาจครอบงำประเทศตะวันตกนั้น ฝรั่งเรียกว่า ยุคมืด (Dark Ages)

ในยุคมืดที่ศาสนาคริสต์มีอำนาจมากนั้น ทางศาสนาคริสต์จะไม่ยอมให้คนมาสงสัยพระเจ้าสงสัยคำสอนในคัมภีร์ไบเบิล แสดงความคิดเห็นขัดแย้ง หรือเห็นต่างไปจากคัมภีร์ไบเบิล เช่น เรื่องพระเจ้าสร้างโลก บันดาลสิ่งต่างๆ สร้างโลกใน ๗ วัน ทำไมจึงสร้างแสงสว่างก่อน แล้วสร้างดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ทีหลัง พระเจ้ามีอำนาจสร้างโลกบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง และมีมหากรุณา ต้องการให้มนุษย์มีความสุข แต่ทำไมจึงสร้างโรคร้ายไข้เจ็บขึ้นมา ทำไมสร้างให้บางคนเกิดมาพิการปัญญาอ่อน ต้องมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ยากเดือดร้อนแสนลำเค็ญ ทำไมจึงบังคับชาติตามไม่ได้ ทำไมจึงปล่อยให้มีความเชื่ออื่น ๆ แล้วกลับไปลงโทษคนที่นับถือศาสนาอื่น ๆ เหล่านั้น หว่าเขานับถือผิด ๆ ทำไมพระเจ้าไม่ลงโทษตัวเองที่ปล่อยปละละเลยหรือสร้างคนที่ตั้งศาสนาอื่น ๆ ขึ้นมา ฯลฯ อะไรทำนองนี้ ใครจะพูดแสดงความสงสัยไม่ได้เป็นอันขาด เพราะฉะนั้น คนจะคิดในเรื่องความจริงต่างๆ ก็พูดไม่ได้

ยิ่งกว่านั้น เพื่อบังคับควบคุมให้ได้ผลเต็มที่ ศาสนาคริสต์ก็เลยตั้งศาลขึ้นมา เขาเรียกว่าศาล Inquisition ซึ่งแปลเป็นไทยว่า **ศาลสอบสวนศรัทธา** ใครที่พูดออกมาแสดงความสงสัยเกี่ยวกับพระเจ้าสงสัยคำสอนในคัมภีร์ไบเบิล เขาก็จับเอาไปขึ้นศาลนี้ แล้วก็ลงโทษต่างๆ เช่น เผาทั้งเป็น หรืออาจจะประหารชีวิต หรืออาจจะขังคุก หรือให้ตีมยาพิช ดังที่นักปราชญ์และนักวิทยาศาสตร์อย่างบรูโน (Bruno) และกาลิเลโอ (Galileo) ถูกจับตัดสินลงโทษมาแล้ว โดยเฉพาะบรูโนนั้นถูกเผาทั้งเป็น เพราะคิดเห็นขัดกับเรื่องพระเจ้าสร้างโลก

ศาลของศาสนาคริสต์นี้ได้ฆ่าคน เผาคน ให้คนตีมยาพิชไปมากมาย เพื่อไม่ให้คนรู้เข้าใจโลกและชีวิตแปลกไปจากคำสอนในไบเบิล

แต่เพราะการใช้อำนาจบีบบังคับครอบงำนี้แหละ จึงทำให้พวกฝรั่งที่ต้องการแสวงหาความจริงพยายามดิ้นรนกัน เมื่อพูดในที่เปิดเผยไม่ได้ก็ลอบจับกลุ่มกันเงิบๆ คั่นคว่ำหาความรู้ และเผยแพร่ความรู้ในหมู่พวกตน ต่อมาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็เจริญขึ้น เพราะยิ่งกดก็ยิ่งดัน อันนี้เป็นธรรมดาของมนุษย์

ในที่สุดต่อมา แม้ในทางการเมือง ฝรั่งก็ดิ้นรน จนกระทั่งพ้นจากอำนาจครอบงำของศาสนาคริสต์ไปได้ ประเทศต่างๆ ก็มีการปกครองเป็นอิสระของตนเองอย่างที่เราเห็นๆ กันอยู่ในปัจจุบันนี้ ทางศาสนาคริสต์ก็เสื่อมอำนาจลงมา จนกระทั่งว่า มีแต่ **वादิกัน** ที่เขายอมรับกันให้เป็นประเทศหนึ่ง ซึ่งว่าที่จริง

ก็เป็นเพียงเมืองเล็กๆ อยู่ในกรุงโรม ประเทศอิตาลี

อันนี้เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่า พวกฝรั่งเขามีความเจริญทางวิทยาศาสตร์ขึ้นมา ตลอดจนความเจริญอื่นๆ ที่เนื่องมาจากวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยีอะไรต่างๆ นี้ ก็เพราะว่าเขาดีนรนต่อสู้ให้พ้นจากการครอบงำบีบบังคับของศาสนาคริสต์ต่างหาก ไม่ใช่ว่าเป็นเพราะเขานับถือศาสนาคริสต์แล้วก็เลยเจริญ

ที่นี้ ฝรั่งเขานับถือศาสนาคริสต์นั้น ก็ไม่ใช่ว่านับถือกันมากมายอย่างที่แสดงในตัวเลข เพราะเมื่อวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นแล้ว คนก็เลยไม่เชื่อถือคำสอนในศาสนาคริสต์ คนก็นับถือศาสนาคริสต์น้อยลง ฉะนั้น ความเจริญทางปัญญาและความก้าวหน้าของวิทยาการที่เกิดขึ้นในเมืองฝรั่งนี้ มันสวนทางกับศาสนาคริสต์ มันคนละเรื่องกัน มันเกิดจากคนที่ไม่เชื่อศาสนาคริสต์ และคนที่ถูกศาสนาคริสต์บีบคั้น เช่น นักวิทยาศาสตร์ที่ดีนรนค้นคว้า ไม่ยอมเชื่อฟังศาสนาคริสต์ ไม่ยอมให้บาทหลวงบังคับครอบงำ เพราะฉะนั้น อย่าเอามาปนกันไม่ได้ ต้องเข้าใจให้ถูกต้อง

เป็นเรื่องน่าขำ แต่คงหัวเราะไม่ออก ในเมืองไทยเรานี่เอง ทางเมืองเหนือ เมื่อนักเผยแพร่ศาสนาคริสต์เริ่มเข้าไปทำงาน ได้เอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เช่น เรื่องสุริยคราส จันทรคราส ไปชักจูงชาวพื้นเมืองให้หันมานับถือคริสต์ ที่น่าขำก็เพราะว่า ความรู้นั้นไม่ใช่เป็นเรื่องศาสนาคริสต์ แต่เป็นเรื่องของนักวิทยาศาสตร์ ที่ทางศาสนาคริสต์เองเคยบีบคั้นกีดกัน บ้างก็

ถึงกับถูกประหารชีวิต เป็นไม้เบื่อไม้เมากันมา แต่พอวิทยาศาสตร์เจริญขึ้น กันไม่อยู่ นักบวชศาสนาคริสต์กลับเอาความรู้วิทยาศาสตร์ของกลุ่มปรักษ์มาใช้ประโยชน์ ล่อผู้คนให้ดู เหมือนเป็นความรู้ของตัวเอง

หันกลับไปพูดเรื่องเมืองฝรั่ง ส่วนคนที่นับถือศาสนาคริสต์เอง ต่อมาก็แตกแยกกันไปเป็นนิกายต่างๆ นิกายที่สำคัญ ก็มี โรมันคาทอลิก กับ โปรเตสแตนท์ ซึ่งมีการทะเลาะวิวาทกัน อย่างรุนแรงมาก เพราะว่าศาสนาคริสต์นี้เอาศรัทธาเป็นหลัก เมื่อศรัทธาแล้วก็ได้ทุกอย่าง ฆ่าฟันกันก็ได้ และคนที่นับถือต่างนิกายออกไปนี้ เขาถือว่าเป็นบาปอย่างรุนแรง เพราะเป็นคน ที่ถูกซาตานหลอกเอาไป ไปเชื่อซาตาน เพราะฉะนั้น เขาก็สามารถจะฆ่าทิ้งเสีย

อย่างไรประเทศอังกฤษ สองนิกายนี้ได้ต่อสู้กันมาก บางที ฝ่ายหนึ่งมีอำนาจขึ้นก็ยกกองทัพไปฆ่าอีกฝ่ายหนึ่ง ล้างกันเป็น ถิ่นเป็นหมู่บ้านเป็นตำบล ลูกเล็กเด็กแดงก็ไม่ไว้ จึงเดือดร้อนกัน มาก จนกระทั่งว่าอีกนิกายหนึ่งที่อ่อนแอกว่า สู้นอนอยู่ไม่ไหวก็ ต้องลี้ภัย เดินทางเสี่ยงภัยไปโลกใหม่

ตอนนั้น อเมริกาเป็นโลกใหม่ เพราะว่าเขาเพิ่งค้นพบ การเดินทางไปถึงลำบากยากเย็น ต้องผจญภัย เสี่ยงอันตรายมาก อาจตายกลางทาง แต่เพราะเหตุที่ว่า ถ้าอยู่ก็ตาย หนีไปยังพอ มีทางรอด ก็เลยหนีกันไป ข้ามน้ำข้ามทะเลไป ที่รอดก็ไปขึ้น แผ่นดินใหม่ที่อเมริกานั้น ไปสู้กับอินเดียนแดงบ้าง ไปต่อสู้กับ

ความยากลำบากต่างๆ ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ทำให้มีการบุกเบิก
แผ่นดินใหม่นี้

ประเทศอเมริกาซึ่งเกิดขึ้นมาในภายหลัง ก็เกิดจากการหนี
ภัยเบียดเบียนระหว่างนิกายของศาสนาคริสต์นี้ เป็นส่วนหนึ่ง
ที่สำคัญ ฉะนั้น เราจะเห็นว่า **ประวัติศาสตร์ชาติตะวันตกที่
เกี่ยวกับความเจริญนี้ เป็นเรื่องของ การตั้งรกรากภัย ที่เกิดจาก
ศาสนาคริสต์นี้มากมาย**

คนไทยบางคนมานึกถึงสภาพปัจจุบันของพระพุทธศาสนา
ในเมืองไทยเราว่า มีการแตกแยกทะเลาะวิวาทกันมากมาย ทำ
ให้รู้สึกเสื่อมศรัทธา แต่ถ้าเอาไปเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ใน
ศาสนาอื่นๆ อย่างในศาสนาคริสต์ที่เล่ามานี้ เรื่องราวแตกแยก
ขัดแย้งในวงการพระพุทธศาสนา ก็เป็นเรื่องเล็กน้อยอย่างแทบ
ไม่มีความหมาย ในหมู่ชาวพุทธจะขัดแย้งกันอย่างมากก็โต้เถียง
พูดว่า หรือเขียนว่ากัน ไม่ไปรบราเช่นฆ่ากันเป็นสงคราม

นอกจากนั้น ศาสนาคริสต์ยังมีประวัติต่างพริ้วสำคัญที่
แก้ตัวไม่ได้ ก็คือว่าได้มากับ**ลัทธิอาณานิคม** ในสมัยที่ฝรั่งมาล่า
เมืองขึ้น ซึ่งประเทศไทยเองก็โดนมาแล้วไม่รู้จักจดจำ คนไทยเอง
น่าจะรู้ประวัติศาสตร์นี้ ในสมัยอยุธยา พวกฝรั่งนักเผยแผ่
ศาสนาคริสต์ก็เข้ามากับนักรบ กับทหารที่เข้ามาล่าเมืองขึ้น
หรือบางทีก็เป็นตัวนำทางให้แก่ทหารหรือกองทัพ โดยเข้ามา
ก่อน แล้วก็ให้ทหารเข้ามายึดครองทีหลัง

อย่างในญี่ปุ่น ก็มีเรื่องแบบที่ว่านั้น จนกระทั่งว่า ทางบ้านเมืองผู้ปกครองสมัยนั้นรู้ความลับของฝรั่งเข้า ก็ถึงกับปิดประเทศไปนาน พวกบาทหลวงเข้าไปเผยแผ่ศาสนา พร้อมกับทำงานเปิดทางให้พรรคพวกจากประเทศของตนเองเข้ามาครอบงำเอาประเทศอื่นเป็นเมืองขึ้น ฉะนั้น เราจะเห็นว่าศาสนาคริสต์นี้แผ่ไปพร้อมกับลัทธิอาณานิคม หรือลัทธิล่าเมืองขึ้นของฝรั่ง ฝรั่งจึงได้เมืองขึ้นทั้งในเอเชีย ในแอฟริกา ในอเมริกาใต้อะไรพวกนี้มากมาย

อย่างที่บอกเมื่อีกว่า ตั้งแต่วิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมา คนก็ชักห่างเหินไม่ค่อยเชื่อถือศาสนาคริสต์ การนับถือที่มีอยู่ก็มีมาเรื่อยๆ อย่างนั่นเอง จนกระทั่งในประเทศอังกฤษหรือในอเมริกาเป็นต้นปัจจุบันนี้ คนที่ไม่ใส่ใจต่อศาสนาคริสต์ก็ผละกันออกไปมาก จนกระทั่งพวกเผยแผ่ศาสนาคริสต์ต้องขายโบสถ์กันก็มากมาย

วัดไทยที่ไปตั้งในอเมริกานั้น บางวัดก็ไปซื้อโบสถ์คริสต์นั่นเองที่เขาเลิก เขารักษาไม่ไหวแล้ว ในอเมริกานั้นฝรั่งขายโบสถ์กันมาก ในอังกฤษก็เหมือนกัน โบสถ์นั้นขายไป แล้วก็เอาไปใช้ในเรื่องสนุกสนานบ้างก็มี อันนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าจะรู้ๆ กันอยู่ คนไทยทำไม่ถึงมาหลงฟังคำของคนเผยแผร์ศาสนาคริสต์ ที่มาล่อหลอกด้วยคำซึ่งไม่เป็นความจริง ถ้ารู้ประวัติศาสตร์สักนิด หน่อยก็จะเข้าใจ ไม่มีปัญหาเรื่องนี้

ในประเทศตะวันตกนั้น ศาสนาคริสต์ก็เสื่อมลงมาก คนเขาก็ไม่เอาใจใส่ การหาเงินหาทองก็ยากลำบาก อำนาจก็ลดน้อยลงไป และเวลานี้ก็เห็นกันอยู่ว่า เขาหันมาสนใจที่จะเผยแพร่ในทางตะวันออกมาก

น่าจะเป็นข้อพิจารณาว่า เขาอาจจะหันเหความสนใจ หันนโยบายมาทางตะวันออก เพราะว่าพวกประเทศตะวันออกนี้เป็นประเทศที่ด้อยพัฒนา คนไม่ค่อยเจริญ ไม่ค่อยรู้วิทยาศาสตร์ ไม่ค่อยรู้ประวัติศาสตร์ ไม่มีความรู้สมัยใหม่ อาจจะถูกพูดจา ล่อหลอกให้เชื่อถือได้ง่าย ส่วนทางตะวันตกนั้นมีรอยแผลเก่าลึกใหญ่ที่ไม่อาจจะลืมได้ เขาสอนจะให้คนเชื่อก็ยากแล้ว เพราะฉะนั้น เขาก็ต้องถอยจากทางด้านโน้นมาทางนี้ จึงควรพิจารณาเองว่า ควรจะตกเป็นเหยื่อเขา ด้วยการฟังคำล่อหลอกหรือไม่ ขอให้ตัดสินใจด้วยปัญญา

ที่บอกว่าฝรั่งนั้นเขาเปื้อนหายทางศาสนาคริสต์มา เราก็เห็นๆ กัน อย่างปัจจุบันนี้ก็ฝรั่งชาวตะวันตกหันมานับถือพระพุทธศาสนา มาปฏิบัติสมาธิวิปัสสนากัน ศูนย์สมาธิวิปัสสนาก็เกิดขึ้นในประเทศตะวันตกกันมากมาย แล้วก็ฝรั่งมาบวชพระมาเมืองไทย พระฝรั่งที่บวชอยู่ตามสำนักต่างๆ ก็มีจำนวนมาก แล้วฝรั่งเหล่านี้ก็กลับไปเผยแพร่ศาสนาในประเทศเดิมของตนบ้าง ประเทศอื่นในหมู่ตะวันตกด้วยกันบ้าง ก็เห็นๆ กันอยู่

เราจะเห็นว่า ในศาสนาคริสต์นี้ เขาถือเรื่องศรัทธาเป็นสำคัญ และศรัทธาที่เขาบังคับกันด้วย คือใครจะเชื่อต่างจากเขาไปไม่ได้ ในเมื่อเขามีอำนาจเขาก็บีบคั้นเอา บังคับเอา ถึงกับลงโทษ ฆ่าตาย และยกทัพทำสงครามกัน เรื่องจึงได้เกิดอย่างที่ว่ามา

ฝรั่งมีบทเรียนเก่าในเรื่องความรุนแรงนี้มาก และจากการตีနှนให้พ้นปัญหาเหล่านี้ฝรั่งยุคต่อ ๆ มาจึงเพียรพยายามตั้งกฎกติกากันมากมาย เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงปลอดภัยและอิสรภาพ เช่น เรื่องเสรีภาพ และสิทธิมนุษยชน เป็นต้น ฝรั่งนำในเรื่องเหล่านี้ก็เพราะถูกกดขี่และตีနှนมาทั้งมาทั้งนาน

ในทางพระพุทธศาสนา เราไม่เป็นเช่นนั้น ใครจะนับถืออะไรก็เป็นไปโดยอิสระเสรี ให้ใช้ความคิดของตนเอง เราจะไม่มีการไปกดขี่เบียดเบียนในเรื่องศรัทธาความเชื่อถือ ฉะนั้น ในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าใครจะสงสัย จะคิดอย่างไร จะผิดแปลกไป เราก็ไม่จับไปฆ่าไปแกง จึงไม่มีการบีบคั้นเบียดเบียนกันในเรื่องนี้ขึ้น ในแง่หนึ่งก็ทำให้คนไม่ต้องไปตีနှนต่อผู้

ถ้าจะว่าการตีနှนต่อผู้ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองอย่างนั้น ก็ยอมรับได้ เพราะฝรั่งเขาเจริญมาแบบนั้น ส่วนในทางพระพุทธศาสนา เราไม่มีการบีบคั้น ไม่มีการกดขี่ข่มเหงด้วยเรื่องความเชื่อ มันก็เลยทำให้คนไม่ตีနှน ก็เลยอยู่กันไปสบาย ๆ อยู่กันไปเรื่อย ๆ

สรุปว่า ลักษณะที่จะเห็นได้ว่าต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนา กับ คริสต์ศาสนานั้น ถ้าไม่พูดถึงด้านคำสอน พูดเฉพาะลักษณะอาการปฏิบัติในภายนอก

ประการที่หนึ่ง ทางศาสนาคริสต์นั้น ถือเอาศรัทธาเป็นใหญ่ และศรัทธาของเขานี้มีความหมายเป็นการกำหนดว่า ต้องเป็นอย่างนั้นต้องเป็นอย่างนี้ คือมีลักษณะบังคับด้วย เพราะฉะนั้น ถ้าหากใครไม่เชื่อก็ว่าเป็นบาป ทีนี้ ถ้าเขามีอำนาจ เขาก็จะบีบบังคับว่าต้องให้เชื่ออย่างที่เขาสอนไว้ จะไปสงสัยอะไรไม่ได้ จึงมีเหตุเกิดขึ้นในทำนองที่ว่า มีการตั้งศาลจับกุมลงโทษ ถึงกับฆ่าฟันประหารชีวิตอะไรกัน

ส่วนในทางพระพุทธศาสนานั้น ก็ถือศรัทธาเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนาด้วยเหมือนกัน แต่ให้เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล ใช้ปัญญา ให้คนมีสิทธิที่จะสงสัยพิจารณาไตร่ตรอง เพราะฉะนั้น เราก็จึงต้องให้โอกาสแก่คนที่จะคิด มีเสรีภาพทางความคิด จึงไม่มีเหตุที่จะไปบีบบังคับกัน

ประการที่สอง ลักษณะการเผยแผ่ของศาสนาคริสต์นั้น มุ่งอำนาจทางการเมืองด้วย โดยเข้าไปมีอำนาจในการปกครองของประเทศ ถ้าหากว่าตัวมีกำลังมากก็สามารถที่จะครอบงำประเทศได้หลาย ๆ ประเทศ อย่างในยุโรปนั้น ก็เคยมีอำนาจครอบคลุมทั้งหมดทั่วทั้งยุโรป อย่างที่ได้เล่าแล้วว่า ไปปะจะต้องเป็นผู้สวมมงกุฎให้กษัตริย์ประเทศต่าง ๆ และมีอำนาจที่จะบังคับกษัตริย์นั้นเดินเท้าเปล่ามาจากประเทศของตน มาคารวะหรือมา

สารภาพผิดต่อไปอะไรทำนองนี้ การที่มีอำนาจทางการเมือง หรือแสวงหาอำนาจทางการเมืองนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก และเมื่อมีอำนาจทางการเมือง ก็เลยไปใช้อำนาจบีบคั้นคนในเรื่องความเชื่อถือด้วย

ส่วนในทางพระพุทธศาสนา呢 ท่านสั่งสอนคนในทางการเมืองการปกครอง ให้ผู้ปกครองประเทศปกครองให้ดีให้มีคุณธรรม แต่ว่าทางฝ่ายพระ呢 จะไม่เข้าไปยุ่งทางการเมือง ไม่มีอำนาจทางการเมืองเอง ฉะนั้น ก็จะไม่มีความเห็นแบบที่ว่า พระพุทธศาสนา呢 ไปกับลัทธิล่าอาณานิคม หาเมืองขึ้นอะไร เพราะเราไม่ไปยุ่งกับการเมือง ไม่เข้าไปครอบงำทางการเมือง ไม่ไปมีอำนาจทางการเมือง ฉะนั้น ลักษณะนี้จึงต่างกัน ซึ่งควรจะเข้าใจไว้呢

ก็เป็นสภาพความเป็นจริง ความเป็นมาในประวัติศาสตร์ ถึงปัจจุบันนี้ ถ้ามีโอกาสมันก็มีทางที่จะเป็นอย่างนี้ได้อีก จึงควรจะศึกษาสิ่งเหล่านี้ให้เข้าใจตามความเป็นจริง ถ้าเราได้ศึกษา มีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์บ้างแล้ว ก็จะช่วยให้วินิจฉัยเรื่องราวต่างๆ ได้ถูกต้อง ตนเองก็จะไม่หลงคิดผิดพลาดไป และก็จะได้ไม่ถูกใครมาล่อหลอกชักจูงให้ไขว้เขวด้วยความไม่รู้ หรือไร้วิจารณ์ญาณ

อย่างไรก็ตาม ที่ชี้แจงมานี้มิใช่จะทำให้เกิดความชิงชังชาวคริสต์หรือผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์ เพียงแต่เป็นความจำเป็นที่ต้องชี้แจงให้รู้เข้าใจกัน เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้น คือมีการพูดให้เข้าใจผิด

และที่เราทำนี้ก็ก็เป็นเรื่องทางปัญญา ว่าไปตามเหตุผลและความจริง

ที่จริงนั้น เวลานี้องค์กรใหญ่ของศาสนาคริสต์เองก็ได้เผยแพร่นโยบายที่จะสัมพันธ์กับศาสนาอื่นๆ ในทางสมัครสมาน แต่ผู้เผยแพร่ที่อยู่ในถิ่นต่างๆ ก็อาจจะทำอะไรๆ ไปตามความคิด ความต้องการของตน บางแห่งเมื่อเห็นว่าคนไทยโง่เขลา พระสงฆ์ก็ไม่ว่ากัน เขาก็เลยเห็นเป็นโอกาสที่จะหลอกล่อไป

ที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือชาวพุทธนั่นเอง นอกจากจะต้องรู้จักหาความรู้หาความจริงแล้ว ก็ต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เช่นว่าอย่ามัวติดเพลินกับความสุขสบายและความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน แล้วมัวเรื่อยเปื่อยเฉื่อยชา โดยเฉพาะพระสงฆ์จะต้องตั้งใจเอาหลักธรรมที่แท้ของพระพุทธเจ้ามาสอนประชาชน ให้กระตือรือร้นขยันขันแข็งในการทำหน้าที่การงาน มุ่งมั่นสร้างสรรค์ชีวิต ครอบครัว และประเทศชาติให้เจริญมั่นคงและมีสันติสุข

ผมขอตอบจดหมาย โดยตอบข้อสงสัยของท่านปลัดเพียงเท่านี้ก่อน และหวังว่าคำตอบนี้คงจะเป็นประโยชน์ที่จะช่วยให้ญาติโยมเข้าใจความจริงได้ตามสมควร

ด้วยความนับถือ

พระเทพเวที

**จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคน
ตามแนวธรรมชาติ**

จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคน

ตามแนวธรรมชาติ*

ขออำนวยการพรท่านองคมนตรี ท่านผู้หญิงในฐานะประธานในพิธี
ท่านนายกสมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ
และผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน

วันนี้ อาตมภาพได้รับนิมนต์มาให้พูดในเรื่องที่เกี่ยวกับ
ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการพัฒนาคน ในยุคสารสนเทศ
คือยุคปัจจุบันนี้ เนื่องจากมีเวลาพูดจำกัด จึงคิดว่าจะต้องเร่งรีบ
เข้าสู่ประเด็นที่เป็นหัวข้อของการประชุม

หัวข้อที่ให้พูดนี้เป็นเรื่องสัมพันธ์กับกาล กับยุคสมัย คือ
เป็นการพัฒนาคนสำหรับสภาวะการณ์ปัจจุบัน แต่ในการพูดนั้น
คิดว่าคงต้องแยกเป็น ๒ ส่วน ตอนแรกจะพูดถึงหลักการทั่วไป
แต่จะพูดสั้นๆ และในตอนที่สองจึงพูดเรื่องการพัฒนาคนสำหรับ

* ปาฐกถานำ ในการประชุมวิชาการของสมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย ณ โรงแรม
รอยัลลอร์ดคิดเซอร์ราตัน กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๓๙ (เดิมมีชื่อเรื่องว่า
“จิตวิทยา และศาสนาเพื่อการพัฒนาคนในยุคสารสนเทศ” ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ให้
สอดคล้องกับเนื้อหามากขึ้น)

สภาวะการณ์ปัจจุบันที่เรียกว่ายุคสารสนเทศ

ในด้านหลักการนั้น ในตอนต้นขอทำความเข้าใจกันก่อน ว่า คำว่า จิตวิทยา ก็ดี คำว่า ศาสนา ก็ดี เป็นคำพูดในระบบความคิดปัจจุบันซึ่งเป็นแนวคิดที่พูดได้ว่าเป็นแบบตะวันตก คือ แนวความคิดแบบชำนาญพิเศษหรือแยกส่วน หมายความว่าเรานิยมจัดแบ่งวิชาการเป็นต้นออกเป็นเรื่องๆ ด้านๆ เฉพาะไป เรามีเรื่องจิตวิทยา เรามีเรื่องจริยธรรม เรามีเรื่องศาสนา แม้แต่คำว่าศาสนาเองที่ใช้กันอยู่ ก็เป็นศาสนาในความหมายของตะวันตก

ในความเป็นจริงนั้นวิชาการเหล่านี้เราคงแยกจำเพาะไม่ได้ เพราะเรื่องของชีวิตมนุษย์ ตลอดจนเรื่องของโลกทั้งหมด เป็นสิ่งที่โยงถึงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว แต่เราพูดแยกออกไปเพื่อความสะดวกในทางระบบความคิด แต่ในเชิงปฏิบัติการและการนำเข้าสู่ความเป็นจริงจะต้องเอามาโยงสัมพันธ์กันให้ได้

สำหรับเรื่องจิตวิทยา ศาสนา และจริยธรรมนั้น เวลาที่บางทีเมื่อใช้กันไปเราก็ติดในความหมายเฉพาะอย่างเฉพาะด้าน แล้วก็เกิดปัญหาคือการโยงกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นในที่นี้อาตมภาพจะหลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำเหล่านี้ คือจะพูดกันตามสภาพความเป็นจริงเลย หมายความว่าไม่ต้องไปแยกว่าจิตวิทยา หรือศาสนา หรืออะไรทั้งนั้น แต่จะพูดถึงการพัฒนาคน

การพัฒนาคนเป็นระบบแห่งบูรณาการ

คนนั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งเราเรียกในภาษาปัจจุบันว่าเป็นองค์รวม การดำเนินชีวิตของเขานั้นแยกออกได้เป็นหลายด้าน แต่ทุกด้านนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ด้านต่างๆ เหล่านี้มีอะไรบ้าง ขอแยกอย่างง่ายๆ ว่ามีด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านความรู้ความคิดที่เรียกว่าปัญญา ชีวิตทั้งสามด้านนี้มีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

พฤติกรรมของเรา คือการแสดงออกและการเคลื่อนไหวทางกาย และทางวาจา โดยสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมก็มีทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทางวัตถุ เริ่มตั้งแต่ปัจจัยสี่ คือสิ่งบริโภค และเครื่องใช้สอยต่างๆ จนกระทั่งถึงธรรมชาติแวดล้อมอย่างที่เราร่วมกันสมัยปัจจุบัน ตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพ เราเคลื่อนไหวไปด้วยพฤติกรรมในเรื่องเหล่านี้ นี้ด้านหนึ่ง

ขอให้มองต่อไปว่าพฤติกรรมนั้นมาจากไหน ในการที่จะมีพฤติกรรม ไม่ว่าจะทางกาย หรือทางวาจา เรามีความตั้งใจทุกครั้งที่เราจะทำอะไร เราจะพูดอะไร นอกจากมีความตั้งใจแล้ว ลึกลงไปก็มีแรงจูงใจ ว่าอยากจะได้อะไร เช่นต้องการผลประโยชน์ หรืออาจจะมีแรงจูงใจในทางโกรธ ในทางเคียดแค้น เมื่อเรามีแรงจูงใจอย่างไรเราก็ตั้งใจโดยสอดคล้องกับแรงจูงใจนั้น แล้วก็แสดงออกทางพฤติกรรมด้วยกายและวาจา

นอกจากนั้นความรู้สึก หรือสภาพอารมณ์ รวมทั้งคุณธรรมและ
 บาปอกุศล เช่น ความรัก ความชอบใจ ความเกลียดชัง
 ความเคียด ความริษยา ความน้อยใจ ความซาบซึ้งใจ ความ
 หวาดกลัว อะไรต่างๆเหล่านี้ก็มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังพฤติกรรม
 ทั้งหมด ถ้ามีความรักก็จะมีพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ถ้ามีความเกลียด
 ชังก็มีพฤติกรรมอย่างหนึ่ง

แม้ว่าถ้าเราต้องการมีพฤติกรรมภายนอกอย่างหนึ่งที
 เรียกว่าพึงประสงค์ในทางสังคม เช่นไม่ให้ทำร้ายผู้อื่น แต่ถ้าใน
 ใจของเรามีสภาพจิตไม่สอดคล้องกับพฤติกรรมตามข้อกำหนด
 ของสังคมนั้น สังคมกำหนดว่าไม่ให้ทำร้ายกัน ไม่ให้เบียดเบียน
 ผู้อื่น แต่ในใจของเรามีความโกรธแค้นอยู่ พฤติกรรมนั้นเราก็จะ
 ทำด้วยความฝืนใจ ถึงแม้พฤติกรรมจะดี แต่จิตใจก็เป็นทุกข์ แต่
 ในทางตรงข้าม ถ้าจิตใจของเราดี แทนที่จะโกรธจะเกลียด ก็มี
 ความรัก พฤติกรรมที่จะไม่ทำร้ายกันนั้นก็สอดคล้องกัน เป็นไป
 เองโดยไม่ต้องมีการบังคับภายนอก นอกจากนั้นในจิตใจก็ยังมี
 ความสุขด้วยที่ได้ทำพฤติกรรมนั้น และพฤติกรรมที่มีความสุข
 เป็นฐานที่ตั้งก็จะมีความมั่นคง ตรงกันข้าม ถ้าพฤติกรรมนั้นทำ
 ด้วยจิตใจที่เป็นทุกข์ฝืนใจก็จะไม่มั่นคง นี่เป็นความสัมพันธ์
 ระหว่างจิตใจกับพฤติกรรม

ในทางกลับกัน จิตใจก็อาศัยพฤติกรรม เช่น เมื่อได้ทำ
 พฤติกรรมที่เคยชินหรือถูกใจก็ชอบใจสบายใจ หรือพฤติกรรม
 ของตนดำเนินไปได้ตามต้องการ จิตใจก็มีความสุข แต่ถ้า

พฤติกรรมถูกขัดขวางปิดกั้น ก็ไม่ชอบใจ อาจจะโกรธ หรือเกิดความทุกข์

นอกจากนั้นพฤติกรรมก็ต้องอาศัยปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การที่เราจะแสดงพฤติกรรมอะไรออกมา นั้นเราต้องมีความรู้ความเข้าใจอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น มองเห็นความมุ่งหมาย และมีความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลว่าเพื่อผลที่ต้องการอันนี้จะต้องทำพฤติกรรมใดอย่างไร เรามีปัญญาแค่ไหน เราก็ทำพฤติกรรมได้ภายในขอบเขตของปัญญานั้น ถ้าปัญญามีน้อย พฤติกรรมก็อาจตื่นเขิน ไม่มีประสิทธิภาพ แต่ถ้ามีความรู้เข้าใจมีปัญญามากก็สามารถวางแผนพฤติกรรมได้ละเอียดลออและได้ผลมาก เพราะฉะนั้นปัญญาก็สัมพันธ์กับพฤติกรรม แยกกันไม่ได้

พร้อมกันนั้นปัญญาก็ส่งผลต่อจิตใจด้วย เช่นถ้าเราไปเจออะไร เราไม่มีความรู้ เราไปเจอสถานการณ์หนึ่งแล้วเราไม่รู้ว่าในสถานการณ์นี้เราจะต้องทำอะไร สิ่งที่เราพบอยู่นั้นคืออะไร เป็นอย่างไร เราจะต้องปฏิบัติต่อมันอย่างไร เพียงแค่นี้จิตใจก็อึดอัด จิตใจของเราจะมีปัญหา มีความติดขัดบีบคั้น เรียกว่าเป็นทุกข์ คือประสบปัญหา แต่พอมีปัญญารู้ว่า อันนี้คืออะไร เป็นอย่างไร จะปฏิบัติต่อมันอย่างไร ก็โล่ง จิตใจก็โปร่งสบายเกิดความสุข หรือว่าเราเจอกับคนอื่น เห็นหน้าเขาขี้ขี้ แม้แต่อาจจะเป็นเพื่อนกันใกล้ชิด เคยพูดจាកันดี เคยแสดงอาการยิ้มเยื้องฝ่องใส มาวันหนึ่งเจอไม่พูดด้วยเสียแล้ว หน้าตาบูดขี้ เราก็คิดว่า

เอ๊ะคุณทำไมมาโกรธฉันล่ะ ฉันก็โกรธเป็นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นฉันก็บึ้งได้ จิตใจเราก็มีความโกรธไม่สบาย แต่ถ้าเราเกิดนึกคิดขึ้นมาหรือเราเกิดรู้ขึ้นมาว่า อ้อ เพื่อนของเรานี้มีปัญหา ค้างใจ วันหนึ่งที่บ้านเขามีเรื่องทะเลาะกัน หรือว่าเขาไม่มีเงินใช้ หรือมีปัญหากดดันในจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่ง พอปัญญาของเรา หรือมีแนวความคิดนี้ขึ้นมา ก็เปลี่ยนสภาพจิตจากความโกรธไป เป็นความสงสาร ดังนั้นปัญญาก็มีอิทธิพลเปลี่ยนจิตใจ

ที่นี้ปัญญาก็เหมือนกัน ต้องพึงอาศัยพฤติกรรม ก่อนจะได้ปัญญาเราต้องทำพฤติกรรมในการหาข้อมูล เป็นต้น ถ้าเราไม่รู้จักหาข้อมูล ไม่รู้จักเคลื่อนไหวกายวาจา ไม่รู้จักพูดจา ไม่รู้จักเข้าหาคน ไม่รู้จักสอบถาม พูดไม่เป็น ตั้งคำถามไม่เป็น เราก็ไม่ได้ข้อมูล ไม่ได้ข้อแนะนำ เป็นต้นที่ดี ไม่ได้แนวความคิดอะไรต่างๆ ปัญญาก็ไม่พัฒนา แต่ถ้ารู้จักมีพฤติกรรมกายวาจาที่ดีก็จะช่วยให้เราได้ปัญญา

ปัญญานั้นก็ต้องอาศัยจิตใจด้วย ถ้าจิตใจของเรามีความเพียร มีความขยันอดทน ใจสู้ เจอปัญหาไม่ถอย เราพยายามคิด การขบคิดของเราก็ทำให้เกิดปัญญา ถ้าเราท้อถอย ใจไม่สู้ ไม่พยายามคิด ปัญญาก็ไม่เกิด นอกจากเพียรพยายามคิดแล้ว จิตใจที่แน่วแน่ มีสมาธิก็ทำให้ความคิดชัดเจน เจาะลึกได้ง่าย เพราะฉะนั้นสภาพจิตก็เป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาได้ด้วยดี

นี่เป็นตัวอย่างของความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม จิตใจ

และปัญญาซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ตัวอย่างที่มองเห็นง่าย ๆ ก็เช่นว่า เราต้องการให้คนมีพฤติกรรมที่เป็นไปตามเหตุตามผล คือให้เป็นพฤติกรรมที่ประกอบด้วยปัญญา แต่พฤติกรรมนั้นจะเป็นไปตามเหตุผลของปัญญาได้ก็ต้องอาศัยความเข้มแข็งของจิตใจมาช่วย อย่างที่พูดว่ารู้จักควบคุมจิตใจของตนเอง การควบคุมบังคับจิตใจของตนเองก็อยู่เบื้องหลังการดำรงรักษาพฤติกรรมนั้น แต่ถ้าสามารถทำให้จิตใจเป็นสุขด้วยพฤติกรรมนั้นก็อาจจะไม่ต้องควบคุม ความเข้มแข็งของจิตใจก็ใช้น้อยลง เพราะด้านความสุขมาช่วยแล้ว

บางที่เราพูดว่าเราไม่ต้องการให้คนทำอะไรตามอารมณ์ อารมณ์ก็เป็นสภาพของจิตใจ ที่เราบอกว่ให้ทำตามเหตุผลก็คือเราต้องการให้พฤติกรรมนั้นไม่เป็นไปเพียงตามสภาพความอ่อนไหวของจิตใจ แต่ให้เป็นไปตามปัญญา คือให้ปัญญาบอกจิตใจให้ควบคุมพฤติกรรมไว้ นี่ก็แสดงถึงความสัมพันธ์กันระหว่างพฤติกรรมและจิตใจและปัญญาอยู่แล้ว ในกรณีนี้ปัญญามองเห็นเหตุผลและรู้ว่าพฤติกรรมควรจะเป็นอย่างไร แต่การที่จะให้พฤติกรรมเป็นไปได้นั้นต้องเกิดจากความตั้งใจและการสั่งบังคับของจิตใจ แต่จิตใจนั้นมีความเป็นไปได้อันทั้งสองฝ่าย คือทั้งอาจจะมีความหวั่นไหว อ่อนเอนไปตามอารมณ์ หรืออาจจะมีความเข้มแข็ง เราก็จะต้องพัฒนาความเข้มแข็งขึ้นมาให้เข้มหรือบังคับหรือสลายเจ้าความอ่อนไหวไปให้ได้ แต่ถ้าเรามีปัญญาดีจริง ๆ ชัดเจนแจ่มแจ้งแล้ว มันก็ทำให้การใช้พลังทางวิทยา-

ศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ในประเทศจีนและอินเดียที่นี่น้อยลงไปอีก เพราะฉะนั้นการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านนี้จึงต้องดำเนินไปด้วยกัน โดยเฉพาะตัวที่สำคัญที่สุดในขั้นสุดท้ายก็คือปัญญา ซึ่งท่านถือว่าเป็นตัวปลดปล่อย ทำให้พฤติกรรมได้รับการนำไปในทางที่ถูกต้อง และเป็นตัวปลดปล่อยจิตให้เป็นอิสระด้วย

เรื่องทีกล่าวมาททั้งหมดนี้จะเห็นว่าไม่เหมือนกับคำว่า จริยธรรม ตามที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เพราะคำว่า จริยธรรมจะเน้นที่พฤติกรรม ยิ่งสมัยก่อนโน้นจะเน้นที่พฤติกรรมเชิงสังคม มาสมัยนี้จึงขยายไปสู่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติต่างๆด้วย ดังที่มีจริยธรรมแบบใหม่ๆขึ้นมารวมทั้งจริยธรรมทางธุรกิจ ซึ่งเป็น การมองออกไปข้างนอก แต่แท้จริงแล้วชีวิตของคนเรานี้มีด้านต่าง ๆ อย่างที่กล่าวม่า ซึ่งไม่สามารถแยกจากกันออกไปได้

ในสังคมไทยเราเมื่อเริ่มใช้คำว่าจริยธรรมใหม่ๆ เมื่อสัก ๓๐ ปีก่อน มีการพูดถึงการพัฒนาจริยธรรมเป็นต้น ในการประชุมสัมมนาและการประชุมทางวิชาการต่างๆ ต่อมาสักกระยะหนึ่งเราก็มาคิดกันว่า จริยธรรมนี้เป็นเรื่องที่เน้นทางด้านพฤติกรรมโดยเฉพาะทางสังคม คงไม่เพียงพอ จะต้องมีการทางจิตใจด้วย ต่อมาเราก็มีความโน้มเอียงที่จะเพิ่มคำว่าคุณธรรมเข้าไป การประชุมในสมัยต่อมาแทบทุกครั้ง ถ้ามีการพิจารณาเรื่องจริยธรรมก็จะมีคำว่าคุณธรรมเติมเข้าไปด้วย นี่ก็หมายความว่าเอาเรื่องจิตใจเพิ่มเข้าไป เพราะเห็นว่าพฤติกรรมไม่พอ ต้องเอาจิตใจด้วย เราจึงมีการสัมมนาหรือมีการประชุมทาง

วิชาการเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาจริยธรรมและคุณธรรม

เวลานี้ในทางวิชาการและในราชการอย่างในการทำแผน ๘ ก็ตาม แผนปฏิรูปทางการศึกษาก็ตาม เราจะพูดควบกันไปหมดว่าจริยธรรมและคุณธรรม แต่ความจริงนั้นถ้าว่าไปแล้วมันก็ยังไม่ครบ มันก็ยังเป็นความคิดแบบแยกส่วนที่ไม่เพียงพอสำหรับการพัฒนาคนให้ได้ผลอยู่นั่นเอง เพราะแม้ว่าจะพูดถึงด้านจิตใจแล้วไปเอาคุณธรรมมามันก็ไม่ครบ เพราะในจิตใจของเราไม่ได้มีเฉพาะเรื่องคุณธรรมที่ตรงข้ามกับความชั่วเท่านั้น แต่มันมีเรื่องความสุขความทุกข์ด้วยซึ่งเป็นเรื่องใหญ่มาก

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าความสุขเป็นเรื่องใหญ่ เป็นที่อาศัยของจริยธรรมที่เราพูดกันนี้ คือพฤติกรรมต้องอาศัยความสุขด้วย เราจึงไม่พูดแยกกัน อย่างในเรื่องของการกระทำที่เราเรียกว่าปฏิบัติธรรม ซึ่งภาษาสมัยนี้พูดแคบเข้ามาแล้ว ถ้าเราจะปฏิบัติให้เกิดสมาธิ อะไรเป็นปัจจัยสำคัญ ท่านบอกว่าสุขเป็นบรรทัดฐานของสมาธิ ถ้าไม่มีความสุขแล้วสมาธิก็ยากที่จะเกิด จะเกิดสมาธิได้ต้องมีความสุข

สภาพจิตที่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่เสมอในกระบวนการปฏิบัติให้เกิดสมาธิและปัญญาคือ *ปราโมทย์* ความเบิกบานใจ แล้วก็ *ปีติ* ความอิ่มใจ *ปีสัทธิ* ความสงบเย็นผ่อนคลายใจ แล้วก็สุข พอสุขแล้วสมาธิก็ตามมา พอสมาธิมาก็ทำให้จิตได้ดูสภาพเหมาะแก่การใช้งาน พอใช้งานจะใช้ไปทางไหนดี ก็ใช้ทาง *ปัญญา* เพราะฉะนั้นในวงการพระพุทธศาสนาจะพูดถึงศัพท์

ที่แสดงความสัมพันธ์ในเรื่องเหล่านี้ ขอใช้คำบาลีเลยว่า *สุชินโนจิตฺตํ สมายิตฺติ* แปลว่า ผู้เป็นสุขจิตย่อมเป็นสมาธิ จากนั้น *สมาทิตฺตโยถากฺกาตุํ ปชานาติ* แปลว่า ผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมเกิดปัญญา รู้ชัดตามที่มันเป็น หมายความว่ามันเป็นองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยแก่กันและกัน แยกกันไม่ได้

เพราะฉะนั้น ที่เราพูดว่าพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมนี้ต่อไปเราก็จะรู้ว่าไม่พอ แล้วก็ต้องไปเพิ่มว่า “*การประชุมพัฒนาจริยธรรม คุณธรรมและความสุข*” และต่อไปเราก็จะค้นพบว่ามันก็ไม่พออยู่นั้นแหละ เพราะมันขาดองค์ประกอบด้านปัญญา แล้วเราก็คงจะต้องเติมว่า “*การประชุมพัฒนาจริยธรรม คุณธรรม ความสุข และปัญญา*” อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งคงจะจบยากทางที่ดีน่าจะมาดูกันที่หลักการให้ชัดให้ตรงตามความจริงของธรรมชาติว่า เรื่องของชีวิตนั้นเป็นองค์รวมซึ่งมีองค์ประกอบต่างๆ เข้ามาประสานสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันและกัน ไม่อาจจะแยกขาดออกจากกันโดยเด็ดขาดได้ เราพูดคำศัพท์เหล่านั้นเพียงเพื่อความสะดวกทางระบบความคิดในการที่จะศึกษา จะได้รู้ตำแหน่งความสัมพันธ์ของมัน แล้วก็จัดความสัมพันธ์ในกระบวนการพัฒนาของมันให้ถูกต้อง แต่รวมแล้วพูดง่าย ๆ ว่ามี ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา นี่คือการดำเนินชีวิตของมนุษย์เราที่เป็นอยู่ตลอดเวลา

การพัฒนาคนเป็นปฏิบัติการตามธรรมชาติ

ที่นี้ก็มามองถึงธรรมชาติของมนุษย์ให้ลึกเข้าไปอีก มีคำถามว่าเราก็ดำเนินชีวิตด้วยพฤติกรรม จิตใจและปัญญาอยู่อย่างนี้แล้ว เมื่อจะพัฒนาคนก็ต้องพัฒนา ๓ ด้าน คือพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา แต่ทำไมเราจะต้องพัฒนามันด้วย เรื่องนี้ก็โยงไปถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า มนุษย์นี้ทางธรรมชาติถือว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก ทำไมจึงว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก เราลองเทียบกับสัตว์ชนิดอื่น

สัตว์โดยทั่วไปไปนั้นเราพูดแบบคร่าว ๆ หรือพูดแบบกว้าง ๆ ว่าเป็นสัตว์ที่ไม่ต้องฝึก เพราะอะไร เพราะว่ามันอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ ไม่ใช่ว่าไม่ต้องฝึกเลย มันมีการเรียนรู้บ้างแต่เพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่มันอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดมาแล้วหรือคลอดออกมาแล้วมันจึงใช้เวลาไม่นานในการที่จะเรียนรู้แล้วก็ดำรงชีวิตอยู่ได้ สัตว์บางชนิดคลอดออกมาประเดี๋ยวเดียวก็เดินได้ มันก็อยู่รอดได้ เริ่มดำเนินชีวิตได้ เพราะฉะนั้นเราจึงพูดแบบคร่าว ๆ โดยเปรียบเทียบกับมนุษย์ว่า มันเป็นสัตว์ที่ไม่ต้องฝึก คือไม่ต้องเรียนรู้ไม่ต้องฝึกหัดพัฒนา อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ

ส่วนมนุษย์นี้เป็นสัตว์พิเศษ คือเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก ถ้าไม่ฝึก คือไม่เรียนรู้ไม่ฝึกหัดพัฒนาแล้วจะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ อยู่ไม่รอด และไม่สามารถมีชีวิตที่ดีงาม เพราะฉะนั้นจะเห็น

ว่ามนุษย์เกิดมาแล้วต้องอาศัยพ่อแม่เป็นต้นเลี้ยงดูอุ้มชู ซึ่งใช้เวลานานหลายปี บางทีเป็นสิบๆปีกว่าที่จะดำเนินชีวิตได้ เพราะอาศัยสัญชาตญาณได้น้อยที่สุด แต่เขาต้องอาศัยการฝึก ลองพิจารณาดูว่าไต่บ้างว่าจนระหว่างที่พ่อแม่เป็นต้นเลี้ยงดูนั้น ตัวเขาเองทำอะไร ตัวเขาเองก็ไม่ได้อยู่เปล่าๆเขาเรียนอยู่ตลอดเวลา ช่วงเวลาระยะแรกเรามักจะมองไปที่คนอื่นว่าเลี้ยง แต่เจ้าตัวละ เจ้าตัวก็เรียน เลี้ยงจึงคู่กับเรียน เมื่อคนอื่นเขาเลี้ยง ในขณะที่พ่อแม่เลี้ยง เด็กก็เรียน เรียนก็คือเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา

ทุกอย่างที่มนุษย์ได้มาในการดำเนินชีวิตเราต้องเรียนรู้อันนี้ ต้องฝึกหัด ต้องพัฒนาขึ้นมาทั้งสิ้น เราไม่ได้มันมาเปล่าๆเหมือนสัตว์ชนิดอื่น เราต้องเรียน เราต้องฝึกหัดแม้แต่การกิน การนั่ง การนอน การขับถ่าย การเดิน การพูด ทุกอย่างต้องได้มาจากการฝึกหัดทั้งหมด เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงเป็นสัตว์พิเศษตรงนี้ ตรงที่ว่าดำเนินชีวิตได้ด้วยการเรียนรู้ หรือการที่ต้องฝึกหัดพัฒนา ที่เรียกว่า *สิกขา* หรือ *การศึกษา*

การที่ต้องเรียนต้องฝึกจึงอยู่รอดได้หรือจึงดำเนินชีวิตอยู่ได้นี้ มองในแง่หนึ่งก็เป็นข้อดีของมนุษย์ แต่มองอีกทีก็เป็นข้อดีของมนุษย์ เพราะการเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกนี้มีความหมายทางบวกว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ส่วนสัตว์ชนิดอื่นนั้นเป็นสัตว์ที่ฝึกไม่ได้ คือไม่ใช่ฝึกไม่ได้เลย แต่มันฝึกได้น้อยเหลือเกิน เพียงพอให้ดำเนินชีวิตเบื้องต้น เรียนรู้นิดหน่อย แล้วต่อจากนั้นก็ฝึกอีกไม่ได้ ถ้าฝึกได้บ้างต่อจากนี้ก็ต่อให้มนุษย์ฝึกให้ ตัวมันเองฝึกตัว

ไม่ได้ เช่น ช้าง ม้า ลิง เป็นต้น คนก็เอามาฝึก ให้ทำโน่นทำนี่ เอามันมาใช้งานหรือเล่นละครสัตว์ เป็นต้น แต่ก็ได้แค่นั้นขอบเขต นิดหน่อย ต่อจากนั้นมันก็อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ มันเกิดมา อย่างไรก็ตายไปอย่างนั้น แต่ส่วนมนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ คือ เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาได้ และฝึกได้อย่างแทบไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นเมื่อมนุษย์เริ่มฝึกหัดพัฒนาแล้วก็ออกงามดงาม ยิ่งขึ้นๆ จนทั้งสัตว์ชนิดอื่นไปหมด

มนุษย์สามารถถ่ายทอดภูมิธรรมภูมิปัญญากันต่อมา อารยธรรม และวัฒนธรรมที่สะสมมาจากรุ่นของบรรพบุรุษไม่รู้กี่ร้อยกี่พันปีมาแล้วมนุษย์สามารถเรียนได้ในเวลาอันรวดเร็ว และยังสามารถพัฒนาต่อไปอีก ด้วยการฝึกฝนตนเอง มนุษย์สามารถสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ทางวัตถุให้เกิดมีเทคโนโลยี สร้างโลกของมนุษย์ขึ้นมาต่างหากจากโลกของธรรมชาติ สามารถที่จะทำแม้แต่คอมพิวเตอร์ สร้างดาวเทียม สร้างยานอวกาศ อะไรต่างๆ สามารถพัฒนาภูมิปัญญาจนกระทั่งกลายเป็นบุคคลที่วิเศษสุด ประเสริฐเลิศล้ำเป็นพุทธะได้ เพราะฉะนั้นเราก็จึงตั้งพุทธะนี้เป็นตัวแบบไว้เพื่อเตือนให้มนุษย์รู้ตัวว่า เราเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ที่พัฒนาได้ ถ้าไม่ยอมหยุดในการฝึกฝนพัฒนา ก็จะเป็นได้กระทั่งพุทธะ ซึ่งถือว่าเลิศประเสริฐกว่าเทวดา ตลอดจนพระพรหมทั้งหมด

มนุษย์นั้นถ้ายังไม่ฝึกจะด้อยกว่าสัตว์ทุกชนิด แต่ถ้าฝึกแล้วจะประเสริฐเหนือกว่าเทพกว่าพรหมทั้งหลายทั้งหมด แม้แต่

เทพและพรหมก็ต้องกลับมาสัมผัสการนอบน้อมเคารพบูชามนุษย์ที่ฝึกแล้ว การระลึกถึงองค์พุทธะเป็นการให้กำลังใจแก่มนุษย์ เพื่อจะระลึกถึงศักยภาพของตนในความเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้

รวมความว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่จะมีชีวิตที่ดั่งงามได้ด้วยการศึกษาคือต้องเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา ความจริงข้อนี้จะต้องถือเป็นหลักประจำภาวะของมนุษย์ เราจำเป็นจะต้องพัฒนามนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่อยู่รอดได้ด้วยการฝึกฝนพัฒนา และยิ่งฝึกฝนพัฒนาก็ยิ่งเจริญงอกงามบรรลुความดีเลิศ ชีวิตจะประเสริฐยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ หลักการนี้เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับธรรมชาติของมนุษย์

ที่ว่ามานี้เป็นการพูดถึงหลักการทั่วไป แต่เรื่องไม่จบเท่านั้น กล่าวคือการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นเป็นการได้สัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยดังที่เราเรียกว่าเป็นสังคม เพราะฉะนั้นเพื่อจะช่วยให้มนุษย์แต่ละคนพัฒนาไปได้อย่างดี มนุษย์จึงมาช่วยเหลือกัน โดยสร้างระบบการอยู่ร่วมกันหรือระบบความสัมพันธ์ ที่เรียกว่าระบบสังคมให้ดี ให้เป็นสังคมที่เกื้อกูล

การจัดสรรระบบสังคมแห่งความเป็นอยู่ร่วมกันให้ดี ให้กลับมาช่วยเกื้อหนุนการพัฒนาของแต่ละคนนั้นก็เป็นหลักสำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ในทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงแยกเรื่องของการพัฒนามนุษย์เป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเรียกว่าธรรม คือเรื่องพฤติกรรมพร้อมทั้งจิตใจและปัญญาของแต่ละคน ที่เราจะต้องฝึกฝนพัฒนา และอีกส่วนหนึ่งคือการ

จัดระบบสังคมมนุษย์ให้เป็นระบบที่ดีงาม ที่เอื้อเกื้อหนุนและนำ
ทางการพัฒนาของแต่ละคน ซึ่งเรียกว่าวินัย

วินัยไม่ได้มีความหมายแคบแค่ว่าระเบียบ แต่หมายถึงการ
จัดระเบียบชีวิตและระบบแบบแผนการอยู่ร่วมกันของมนุษย์
สาระสำคัญก็คือเป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์นี้ให้
เอื้อ เกื้อหนุน และช่วยนำทางการพัฒนาของแต่ละคน ให้แต่ละ
คนพัฒนาความสามารถของตนไปด้วยดี เพราะฉะนั้นเราจึง
เรียกระบบสังคมนี้ว่าสังคมแห่งกาลยาณมิตร หมายความว่าเรา
พยายามให้คนมาเป็นกาลยาณมิตรต่อกัน มาเกื้อหนุนซึ่งกันและ
กันในการที่แต่ละคนจะได้มีชีวิตที่พัฒนายิ่งขึ้นไป โดยที่ภายใน
แต่ละคนก็พัฒนาพฤติกรรม พร้อมทั้งจิตใจและปัญญาของตนขึ้น
ไป แล้วสองส่วนนี้ก็จะเข้ามาประสานกัน คือเราจะมีสังคมดีงาม
ซึ่งประกอบด้วยบุคคลผู้มีชีวิตที่ดีงาม ที่ประกอบด้วยพฤติกรรม
จิตใจและปัญญาที่พัฒนาแล้วนี้ หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า เราจะ
มีสังคมดีงามที่เกื้อหนุนต่อการที่แต่ละบุคคลจะพัฒนาตนให้เป็น
ส่วนร่วมของสังคมที่ดีงาม

ชีวิตที่ดำเนินไปด้วยดีเราเรียกว่าเป็นมรรค ซึ่งแปลว่า
ทางหรือทางดำเนินชีวิต มรรคหรือทางดำเนินชีวิตอันดีงาม ที่มี
พฤติกรรมพร้อมทั้งจิตใจและปัญญาที่ดำเนินไปด้วยดีนี้ เกิดขึ้น
จากการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาที่เรียกว่าสิกขา ซึ่งแปลว่าศึกษา คือ
การเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา สิกขาหรือการศึกษานี้มีสามด้านจึง
เรียกว่าไตรสิกขา คือประกอบด้วยการฝึกด้านพฤติกรรม ด้าน

จิตใจและด้านปัญญา การฝึกหัดพัฒนาด้านพฤติกรรมเรียกว่า ศีล การฝึกหัดพัฒนาในด้านจิตใจเรียกว่าสมาธิ (เพราะเอาสมาธิเป็นแกนในการฝึกทางจิตใจ ทั้งในด้านคุณธรรมความดีงาม ทั้งในด้านสมรรถภาพความเข้มแข็งของจิตใจ และในด้านความสุข) และการฝึกหัดพัฒนาด้านความรู้ความเข้าใจเรียกว่า ปัญญา สามส่วนนี้แยกออกจากกันไม่ได้ เมื่อเราฝึกหัดพัฒนาสามด้านนี้ชีวิตก็ดีขึ้นทั้งสามด้านไปด้วยกัน คือเมื่อสิกขาเดินหน้ามรรคาก็ดีงามยิ่งขึ้นไป ขอพูดถึงหลักการกว้างๆไว้เท่านี้ก่อน ต่อจากนี้ก็ขอเข้ามาสู่เรื่องของยุคสมัย

คุณภาพคนไทยที่ต้องพัฒนาให้ทันยุคสมัย

เรามาดังยุคสมัยนี้ที่เรียกว่ายุคสารสนเทศ คำถามก็เกิดขึ้นว่า ในท่ามกลางสภาพปัจจุบันที่เรียกว่ายุคสารสนเทศนี้ เราจะพัฒนาคนอย่างไรโดยใช้หลักการแห่งไตรสิกขานั้นเพื่อให้ได้ชีวิตที่ดีงาม ให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ดีในสภาพอย่างนี้ สามารถแก้ปัญหาได้ สามารถสร้างสรรค์ได้

ยุคสารสนเทศนี้ เป็นยุคที่มีความหมายพ่วงเข้ามาว่าเป็นยุคโลกาภิวัตน์ด้วย ที่จริงสารสนเทศนี้แหละเป็นปัจจัยสำคัญของสภาพโลกาภิวัตน์ เนื่องจากสารสนเทศหรือข้อมูลข่าวสารนี้แพร่กระจายอย่างฉับไวไปทั่วโลก แต่เบื้องหลังของการที่สารสนเทศจะทำให้เกิดสภาพโลกาภิวัตน์นั้น ตัวอุปกรณ์หรือ

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สารสนเทศนั้นแพร่ไปทั่วก็คือเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีทางด้านสารสนเทศที่เรียกกันสั้นๆ ว่า ไอที เพราะฉะนั้นที่จริงเทคโนโลยีทั้งหลายนี้แหละเป็นตัวการสำคัญของสภาพโลกาภิวัตน์ มนุษย์ในยุคนี้ที่เกี่ยวข้องกับสารสนเทศก็สัมพันธ์กับเทคโนโลยีด้วย

ที่นี้หันไปดูทางด้านระบบสังคมบ้าง ระบบสังคมที่ใช้สารสนเทศและเทคโนโลยีเหล่านี้เป็นเครื่องมือ ระบบสังคมที่เด่นปัจจุบันนี้คือระบบการแข่งขัน ซึ่งเป็นเรื่องของธุรกิจ อยู่ในด้านเศรษฐกิจ เวลานี้ระบบแข่งขันได้ครอบงำสังคมและกลายเป็นโลกาภิวัตน์ที่อยู่เบื้องหลังของเทคโนโลยีและสารสนเทศด้วยซ้ำ หมายความว่าระบบแข่งขันนี้กลับมาใช้สารสนเทศเป็นเครื่องมือ และนอกจากระบบแข่งขันที่เป็นเรื่องของเศรษฐกิจแล้ว ก็มีสภาพจิตใจของคนที่สอดคล้องกันที่จะช่วยให้ระบบการแข่งขันดำเนินไปอย่างดีด้วย คือค่านิยมบริโภคนิยมบริโภคนิยมก็ได้แพร่ไปครอบงำมนุษย์ในยุคปัจจุบันและกลายเป็นโลกาภิวัตน์อย่างหนึ่ง จนกระทั่งเราเรียกสังคมยุคนี้ว่าเป็นสังคมบริโภคนิยม ซึ่งแสดงว่าค่านิยมบริโภคนิยมได้แพร่หลายไปทั่ว และได้ครอบงำจิตใจคนอย่างกว้างขวาง

ถ้าเราเอาสภาพที่มองผิวเผินแค่นี้เป็นแนวทางในการพิจารณา เราก็ต้องพัฒนาคนให้มาอยู่ได้ด้วยดีในสภาพเหล่านี้ เช่นให้มาอยู่กับสภาพโลกาภิวัตน์แบบนี้ โดยปฏิบัติต่อสารสนเทศอย่างถูกต้อง ใช้มันอย่างถูกต้อง หรือรับมือกับมัน

อย่างถูกต้อง ปฏิบัติต่อเทคโนโลยีถูกต้อง และเผชิญกับบริโภคนิยมได้อย่างดี สามารถอยู่ในระบบแข่งขันได้อย่างผู้ชนะเป็นต้น อันนี้เป็นการพิจารณาเพียงขั้นต้นที่ผิวเผินซึ่งไม่จำเป็นจะต้องถูกต้อง แต่อย่างน้อยเราก็จะต้องทำให้ได้ เพราะถ้าจะทำอะไรที่ดีกว่าก็ต้องอยู่รอดก่อน

เมื่อวางสภาพปัจจุบันให้เห็นรูปร่างอย่างนี้แล้ว ก็มาคิดว่าเราจะพัฒนาคนอย่างไร ถ้าจะให้คนอยู่ได้อย่างดีและประสบความสำเร็จในสังคมแห่งระบบแข่งขันซึ่งเป็นระบบที่จะต้องเอาชนะกัน อย่างน้อยก็ต้องการความเข้มแข็ง ที่นี้เราก็หันมามองดูในสังคมไทยของเรา ขอบพุดในวงแคบเอาแค่สังคมไทยก่อน ที่จริงจะต้องพุดกันทั้งโลกมนุษย์ในปัจจุบัน แต่ขอบพุดถึงสังคมไทยเป็นตัวอย่าง ก็มีปัญหาว่าในสภาพของโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยการแข่งขันกันนี้ เราพร้อมที่จะเข้าไปอยู่ร่วมเผชิญและต่อสู้ได้อย่างดีหรือไม่ เราสามารถเอาชนะได้ไหม อย่างน้อยไม่ให้ถูกเขาคอบงำ

ถ้าถามว่าคนของเรามีความเข้มแข็งพอไหม ก็ขอยกตัวอย่างขึ้นมาแสดงว่าคนไทยของเรานี้อาจจะมีความไม่ค่อยพร้อม มีภาวะที่ค่อนข้างอ่อนแอ เนื่องจากมีปัจจัยที่ทำให้คนไทยค่อนข้างอ่อนแออย่างน้อย ๔ ประการด้วยกัน ซึ่งเราจะต้องรู้ตัวและรับมือกับมันให้ถูก และถ้าเป็นไปได้ก็แก้ไขปรับปรุงให้กลายเป็นดี

ทำไมคนไทยจึงมีแนวโน้มที่จะอ่อนแอ ความหมายอย่างหนึ่งของ**ความอ่อนแอ** ก็คือการทำไม่ค่อยสู้ปัญหา และเห็นแก่ความสะดวกสบาย เห็นแก่ความง่าย ถ้าเป็นเรื่องยากก็คอยหลีกเลี่ยงไม่ค่อยสู้ และอีกอย่างหนึ่งก็แสดงออกที่นิสัยชอบบริโภคชอบเสพ เพราะว่าการชอบเสพชอบบริโภคนั้นก็คือการที่ขอรับการบำรุงบำเรอปรนเปรอ การขอรับการบำรุงบำเรอปรนเปรอก็มีความหมายแฝงมาในตัวว่าต้องการมีความสุขโดยไม่ต้องทำอะไร หมายความว่ามื่ออะไรมาปรนเปรอช่วยให้เราสบาย เราจะได้ไม่ต้องทำอะไร นั่นคือความสุข คนที่เป็นอย่างนี้ก็หมายความว่าถ้าต้องทำอะไรก็เป็นทุกข์ คนที่หวังความสุขจากการเสพการบริโภคโดยมีความสุขจากการบำรุงบำเรอปรนเปรอจะกลัวการกระทำ ฉะนั้นถ้าจะต้องทำอะไรก็จะฝืนใจมีความสุขทุกสภาพอย่างนี้เราเรียกว่าเป็นความอ่อนแอ

ความอ่อนแอของคนไทยนี้สืบปัจจัยเกื้อหนุนจากภูมิหลังที่เป็นมา ซึ่งในที่นี้ขอนำเสนอว่ามี ๔ ประการ

ประการที่ ๑ ก็คือ *สภาพภูมิศาสตร์ที่มีธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์* ดังที่เราพูดกันว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” สภาพความเป็นอยู่เช่นนี้ทำให้เรามีความโน้มเอียงในทางที่ชอบความสะดวกสบาย ไม่อยากเจอปัญหา ไม่อยากทำอะไรที่ต้องเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก ชอบหันไปหาอะไรที่ง่าย ๆ นี่เป็นประการที่หนึ่ง

ที่จริง “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” นี่แสนจะดี แต่เราพูดในแง่ของอิทธิพลที่ว่ามันอาจเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาต่อชีวิตคนหรือต่อการพัฒนามนุษย์ได้ เพราะว่าธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นปุถุชนนั้นจะขึ้นต่อปัจจัยภายนอกมาก คือมนุษย์นั้นถ้าถูกทุกข์บีบคั้นถูกภัยคุกคามก็จะลุกขึ้นดิ้นรนขวนขวาย เพราะฉะนั้นมนุษย์ที่เกิดในดินแดนที่มีความขัดสนยากลำบากธรรมชาติแร้นแค้น ก็จะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดและทำให้เกิดความเข้มแข็ง ส่วนมนุษย์ที่อยู่ท่ามกลางธรรมชาติที่สะดวกสบายก็มีความโน้มเอียงที่จะเห็นแก่ความง่ายสะดวกสบาย จึงไม่ดิ้นรนและชอบนอนเสวยสุข อันนี้เราพูดกันในขั้นต้นก่อน เพราะฉะนั้นสภาพแวดล้อมของธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เป็นอยู่สบายของไทย จึงเป็นอิทธิพลที่อาจจะทำให้เกิดความอ่อนแอได้

ประการที่ ๒ ก็คือ *สภาพการรับเทคโนโลยีของคนไทย* ซึ่งมีความหมายต่างจากตะวันตกมาก เทคโนโลยีเกิดขึ้นในสังคมตะวันตกนั้นมีความหมายต่อฝรั่งต่างจากสังคมไทย เพราะเทคโนโลยีที่เกิดในสังคมตะวันตกนั้นเกิดจากฝีมือของเขาเอง คือ เกิดจากความเพียรพยายามของเขาสร้างสรรค์ขึ้นมา โดยมีความหมายที่โยงไปถึงภูมิหลังต่างๆมากมาย

ภูมิหลังอะไรที่ผลักดันสังคมตะวันตกในการที่ได้พัฒนาเทคโนโลยีมาถึงปัจจุบัน ขอให้มองดูว่า เทคโนโลยีเกิดขึ้นมาด้วยอาศัยปัจจัยอะไรบ้าง

ปัจจัยที่หนึ่งคือ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ได้เจริญมาพร้อมกับการพัฒนาเทคโนโลยี เมื่อมีความรู้วิทยาศาสตร์ก็ทำให้เราสามารถพัฒนาเทคโนโลยีได้ เมื่อเทคโนโลยีเจริญขึ้นมาก็ทำให้เราพัฒนาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ยิ่งขึ้นไป ยกตัวอย่างง่ายๆก็เช่นกล้องดูดาว เราต้องการความรู้ทางดาราศาสตร์ ตอนแรกเราดูด้วยตาเปล่าก็เห็นดาวในขอบเขตจำกัด แต่ต่อมาเรามีความรู้วิทยาศาสตร์ในเรื่องแสง ก็ประดิษฐ์กล้องดูดาวขึ้นมา พอมีเทคโนโลยีคือกล้องดูดาวแล้ว ความรู้ทางดาราศาสตร์ก็พัฒนายิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีจึงเกื้อกูลอุดหนุนซึ่งกันและกัน

ที่นี้ในการพัฒนาเทคโนโลยีที่ต้องอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้น วิทยาศาสตร์ที่เจริญมาเป็นร้อยละกี่กว่าจะพัฒนาเทคโนโลยีมาถึงขั้นนี้ได้ นั่นก็ได้ปลุกฝังทัศนคติและความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ลงเป็นนิสัยใจคอของมนุษย์ด้วย กล่าวคือ ลักษณะจิตใจที่เรียกว่าจิตใจวิทยาศาสตร์ ซึ่งแสดงออกมาสู่วิถีชีวิตของคนเป็นวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ คือความมีจิตใจใฝ่รู้ ความนิยมเหตุผล การชอบพิสูจน์ทดลอง การที่พยายามเข้าถึงความจริงของสิ่งต่างๆ อย่างไม่ยอมหยุดยั้ง ถ้าไม่เข้าถึงความจริงไม่ยอมหยุด จิตใจอย่างนี้เราเรียกกันง่ายๆว่า*ความใฝ่รู้* ซึ่งกว่าจะพัฒนาเทคโนโลยีมาถึงปัจจุบันได้ฝรั่งก็ได้ผลพวงอันนี้ คือได้จิตใจที่ใฝ่รู้ซึ่งฝังลึกลงไปมาก

ต่อไปปัจจัยอีกอย่างหนึ่งคืออะไร เทคโนโลยีคู่กับวิทยาศาสตร์ พร้อมกันนั้นเทคโนโลยีก็คู่กับอุตสาหกรรม การที่เทคโนโลยีจะเจริญมาได้ถึงปัจจุบันนี้ ต้องอาศัยโรงงานอุตสาหกรรมผลิตและพัฒนา พร้อมกันนั้นอุตสาหกรรมก็อาศัยเทคโนโลยี การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมก็ดี เครื่องมือของอุตสาหกรรมก็ดี ต้องใช้เทคโนโลยี เสร็จแล้วโรงงานอุตสาหกรรมนั้นก็พัฒนาเทคโนโลยีให้เจริญขึ้นไปอีก ถ้าเราไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม เทคโนโลยีที่เราใช้ก็คงไม่มี เราจะมีไมโครโฟนอย่างนี้ เราจะมีเครื่องบันทึกเสียงอย่างนี้ ก็ต้องอาศัยโรงงานอุตสาหกรรมด้วย

ที่นี้อุตสาหกรรมเกิดขึ้นมาอย่างไร อุตสาหกรรมก็เกิดจากการที่มีความทุกข์ยากจากสภาพแวดล้อมเช่นธรรมชาติที่บีบคั้น และความแร้นแค้นขาดแคลนที่ฝรั่งเรียกว่า scarcity แล้วด้วยความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะความขาดแคลนนั้น คนก็ตั้งใจขยันหมั่นเพียรทำการทำงาน อย่างที่เรียกว่ามีจริยธรรมในการทำงาน (work ethic) เช่นมีความรักงาน ขยัน สู้งาน และมีความสันโดษ เป็นอยู่ง่าย ไม่เห็นแก่ความสุขสำราญบำรุงบำเรอ ตั้งใจทำงานอย่างเดียว ได้เงินได้กำไรก็เอามาสะสมระดมทุนเข้าไปมุ่งหน้าแต่ทำงานทำการ อุตสาหกรรมก็เจริญมาจนกระทั่งผลิตเทคโนโลยีได้ประณีตซับซ้อนยิ่งขึ้น ๆ ซึ่งกว่าจะเจริญถึงขั้นนี้ได้ก็ใช้เวลาเป็นร้อย ๆ ปี และตลอดเวลายาวนานนั้น ทักษะสติความรู้สึกรู้จักคิดและวิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรมหรือชีวิตแห่งความ

เพียรในการผลิตก็ได้ฝังลึกอยู่ตัวลงตัวแน่นสนิท กลายเป็นวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ที่ฝังลงไป在心ใจ ซึ่งทำให้ฝรั่งได้นิสัยที่ขยันขันแข็ง หมั่นเพียร ชอบผลิต ชอบทำ ที่เรียกว่า **สู้ลึงยาก**

เพราะฉะนั้น การที่เทคโนโลยีเกิดขึ้นในสังคมฝรั่ง และพัฒนามาได้ถึงบัดนี้นั้น จึงหมายถึงภูมิหลังแห่งความเพียรพยายามในการสร้างสรรค์ ที่เกิดจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้เขาได้นิสัยใจคอแห่งความใฝ่รู้และสู้ลึงยาก แต่พอมาถึงสังคมไทยนี้มันไม่มีอย่างนี้

สังคมไทยเราเจอกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เมื่อประมาณร้อยปีมานี้เมื่อมันเข้ามาพร้อมกับฝรั่ง เราเรียกฝรั่งว่าชาวอารยประเทศ เราชอบและอยากได้ความเจริญอย่างฝรั่งที่นำเอาเทคโนโลยีเข้ามา เทคโนโลยีนั้นเป็นเครื่องหมายสำคัญของความเจริญก้าวหน้า เช่น กล้องถ่ายภาพ เครื่องพิมพ์ เครื่องมือแพทย์ เป็นต้น ทีนี้เทคโนโลยีที่เข้ามาสำหรับคนไทยก็คือเทคโนโลยีสำเร็จรูปที่ฝรั่งสร้างเสร็จมาแล้ว หนึ่งละ มันสำเร็จรูปแล้วเราไม่ต้องทำ สอง เทคโนโลยีที่เข้ามากับฝรั่งเป็นเทคโนโลยีประเภทบริโภคคือเครื่องใช้สอยที่ช่วยอำนวยความสะดวกสบาย ส่วนเทคโนโลยีในการผลิตก็อยู่ที่ประเทศของเขา เพราะฉะนั้นคนไทยก็เจอกับเทคโนโลยีสำเร็จรูปประเภทบริโภคที่มาเสริมสร้างความสะดวกสบายที่เรามีอยู่แล้ว ในน้ำมีปลาในนามีข้าวอยู่แล้ว แต่มันยังได้เทคโนโลยีมาเสริมความสะดวกสบายเพิ่มเข้าไปอีก เพราะฉะนั้นคนไทยจึงมองเทคโนโลยีในความหมายว่าเป็น

เครื่องบำรุงบำเรออำนวยความสะดวกสบาย และโดยนัยนี้ เทคโนโลยีก็มีความหมายสำหรับคนไทยต่างกับฝรั่งมาก แล้วมัน ก็ยิ่งเสริมสร้างความอ่อนแอให้แก่เรา

เป็นอันว่า จากภูมิหลังที่กล่าวมานี้ คนไทยเรานอกจาก ไม่ได้เหตุปัจจัยที่จะปลูกฝังความใฝ่รู้ และสู้สิ่งยากแล้ว เรายังมี ทัศนคติ หรือท่าทีการมองเทคโนโลยีในเชิงเสพเชิงบริโภค มากกว่าในเชิงผลิตด้วย คือ เรามองเทคโนโลยีในความหมายว่า เป็นเครื่องเสริมเพิ่มความความสะดวกสบายมากกว่าจะมองใน ความหมายว่าเป็นเครื่องช่วยทำการสร้างสรรค์

เมื่อมองความหมายของอุตสาหกรรม อุตสาหกรรม ก็จะมี ความหมายสำหรับคนไทยในแง่ที่ว่า เป็นระบบและกระบวนการ ผลิตสิ่งเสพสิ่งบริโภคมาเสริมเพิ่มความความสะดวกสบาย หรือ บำรุงบำเรอเราให้เสพสุขได้มากขึ้น เราไม่มองอย่างฝรั่งที่เขา สร้างศัพท์เรียกอุตสาหกรรมว่า industry คือความขยันหมั่น เพียรในการผลิต หรือการเพียรพยายามสร้างสรรค์ทำให้เกิดมี สิ่งใหม่ๆ โดยไม่ยอมแพ้แก่ความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก ตรง กับที่เรามาบัญญัติเป็นศัพท์ในภาษาไทยว่า อุตสาหกรรม ซึ่ง แปลว่าการกระทำด้วยอุตสาหกรรม แต่เราใช้คำนี้โดยไม่รู้ลึก ตระหนักถึงความหมายที่แท้ของมันเลย

พัฒนาอย่างมีดุลยภาพให้โตเต็มคน

ต่อไปประการที่ ๓ คือ *วิฒนธรรมน้ำใจ* วิฒนธรรมน้ำใจ ซึ่งหมายถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พร้อมที่จะช่วยเหลือกัน แต่เมื่อมองพลิกกลับอีกด้านหนึ่งก็กลายเป็นหมายถึงการที่มุ่งหวังความช่วยเหลือจากกันไม่ได้ ที่นี้คนนั้นเมื่อหวังพึ่งกันได้ หวังความช่วยเหลือจากคนอื่นได้ ก็ทำให้เกิดแนวโน้มที่จะไม่ขยันหมั่นเพียร ไม่ต่อสู้ ไม่ดิ้นรน แต่ชอบนึกว่า ถ้าเราขาดแคลนยากลำบาก หรือเราขัดสนขึ้นมา ก็ไปหาผู้ใหญ่คนนั้นไปหาเพื่อนคนนี้ได้ พอหวังอย่างนี้ได้ก็ทำให้ไม่ต้องกระตือรือร้นชวนชวาย จึงเป็นปัจจัยที่นำมาสู่ความอ่อนแออีกอย่างหนึ่ง ตรงข้ามกับสังคมตะวันตกที่มีวิฒนธรรมแบบตัวใครตัวมัน เต็มไปด้วยการแข่งขันดิ้นรนต่อสู้ ถ้า他不ช่วยตัวเองก็ไม่มีใครเอาด้วย เธอก็ไม่รอด เธอจะตาย การที่หวังพึ่งคนอื่นไม่ได้ก็ทำให้ต้องดิ้นรนชวนชวายต่อสู้ ก็ทำให้เข้มแข็ง อันนี้เป็นผลพวงในด้านลบ วิฒนธรรมน้ำใจนั้นดี แต่ในด้านเสียถ้าไม่ระวัง ผลร้ายก็มี

เรื่องนี้ถ้าพูดในทางธรรมก็เป็นเพราะการที่คนไทยปฏิบัติธรรมไม่ครบถ้วน เราเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ ธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นตามปกติจะมีเป็นชุดๆ เช่น มี ๔ ข้อ มี ๕ ข้อ มี ๗ ข้อ ธรรมเหล่านี้ ถ้าเอามาใช้ไม่ครบชุดก็จะเกิดปัญหา เพราะมันเป็นระบบดุลยภาพหรือระบบบูรณาการ ธรรมหมวดที่เกี่ยวกับระบบน้ำใจนี้เราเรียกว่าพรหมวิหารซึ่งมี ๔

ข้อ ต้องปฏิบัติทั้งชุด แต่คนไทยเอามาใช้ไม่ค่อยครบ สี่ข้อมีอะไรบ้าง

พรหมวิหาร ๔ แปลว่าธรรมประจำใจของพรหม ๔ ประการ พรหมก็คือมนุษย์ในฐานะเป็นผู้ที่ร่วมสร้างสรรค์อภิบาลบำรุงโลกหรือสังคมให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดี หมายความว่า พระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนความหมายของพรหมจากแนวคิดนะของพราหมณ์ที่ถือว่ามีเทพเจ้าสูงสุดคือพระพรหมเป็นผู้สร้างสรรค์อภิบาลโลก พระพุทธศาสนาบอกว่าอย่าไปมัวรอพระพรหมให้มาสร้างโลกแล้วมนุษย์ก็อยู่กันอย่างไม่มีควมรับผิดชอบจนกระทั่งทำลายโลกเสีย แต่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์ทุกคนนี้เป็นพรหมเสียเอง โดยมีคุณสมบัติประจำใจสี่ประการที่เรียกว่าพรหมวิหารนั้น เมื่อมนุษย์ทำตัวเป็นพรหมก็จะทำหน้าที่เป็นส่วนร่วมในการสร้างโลก คือสร้างสรรค์สังคมและบำรุงเลี้ยงโลกไว้ให้อยู่ด้วยดี

มนุษย์ในฐานะที่เป็นพรหมนั้นต้องมีธรรม ๔ ข้อ คือ หนึ่ง เมตตา สอง กรุณา สาม มุทิตา สี่ อุเบกขา ซึ่งจะต้องใช้ต่อเพื่อนมนุษย์ให้ถูกต้องตามสถานการณ์ที่เขาประสบ และมีความหมายสอดคล้องกับสถานการณ์ที่ต้องใช้ คือ

สถานการณ์ที่ ๑ เมื่อเพื่อนมนุษย์อยู่เป็นปกติ เราก็มี *เมตตา* คือมีไมตรี ปรารภนาดีต่อเขา ต้องการให้เขาเป็นสุข

สถานการณ์ที่ ๒ เมื่อเขาตกต่ำลง คือเปลี่ยนจากปกติเป็นตกต่ำลงได้แก่ ตกทุกข์เดือดร้อน เราก็มี *กรุณา* คือพลอย

หัวใจในทุกข์ของเขา พยายามช่วยเหลือปลดปล่อยให้พ้นจากทุกข์นั้น

เมตตากับกรุณาต่างกันมาก บางทีคนไทยเราก็แยกไม่ถูกว่าเมตตากับกรุณาต่างกันอย่างไร ความหมายจะชัดเมื่อมองตามสถานการณ์ คือสถานการณ์ที่หนึ่งเขาอยู่ปกติเราใช้เมตตาเป็นมิตร สถานการณ์ที่สองเขาตกต่ำเดือดร้อนเราใช้กรุณาช่วยเหลือ

สถานการณ์ที่ ๓ ข้อนี้คนไทยมักจะไม่ค่อยพูดถึง เรามักใช้กันแค่เมตตาและกรุณาเป็นหลัก และคนไทยก็มีจริงๆ เมตตา กรุณานี้เรามีมากและใช้มาก สถานการณ์ที่ ๓ คือคนอื่นขึ้นสูง เช่นได้ดีมีสุข หรือทำอะไรถูกต้องดีงามแล้ว เราก็มี มุทิตา พลอยยินดีด้วย และช่วยส่งเสริมสนับสนุน ข้อที่ ๓ นี้เราชักจะขาดแล้ว

ต่อไปสถานการณ์ที่ ๔ ข้อนี้ยากหน่อย เพราะตอนนี้มันไม่ใช่แค่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์แล้ว

ขอทำความเข้าใจว่า มนุษย์เราไม่ได้อยู่เฉพาะระหว่างมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น ในโลกนี้เพียงมนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเท่านั้นยังไม่พอที่จะดำรงรักษาสังคมให้ดำรงอยู่ด้วยดี เพราะว่าเบื้องหลังโลกมนุษย์หรือเบื้องหลังสังคมมนุษย์นั้นมีสิ่งที่เป็นฐานรองรับอยู่คือความเป็นจริงแห่งกฎธรรมชาติ ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ได้แก่สิ่งที่ท่านเรียกว่า ธรรม อันได้แก่หลักการแห่งความถูกต้อง และความเป็นจริงตามเหตุปัจจัย ตลอดจนหลักการที่มนุษย์จัดตั้งวางขึ้นไว้โดยใช้ความรู้ในความ

จริงของกฎธรรมชาติ มาบัญญัติเป็นหลักการที่เรียกว่าเป็นกฎหมาย เป็นระเบียบ เป็นกติกาสังคมเพื่อจะดำรงรักษาสังคมของตนไว้ หลักการเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะรองรับสังคมมนุษย์ไว้ เพียงมนุษย์สัมพันธ์กันดีใน ๓ ข้อแรกยังไม่เพียงพอ ต้องรักษาข้อที่ ๔ ด้วย

เพราะฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยการช่วยเหลือสนับสนุนกัน ในเรื่องของเมตตาที่ดีกรุณาที่ดีมุทิตาก็ดีนี้จะต้องหยุดทันทีเมื่อการช่วยเหลือสนับสนุนกันนั้นจะไปละเมิดหรือกระทบก่อความเสียหายต่อหลักการแห่งความเป็นจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ไม่ว่าจะเป็หลักการที่อยู่ในธรรมชาติก็ตาม หลักการที่มนุษย์บัญญัติขึ้นเป็นกติกาสังคมก็ตาม ความสัมพันธ์นั้นต้องหยุด ข้อนี้เรียกว่า อุเบกขา ซึ่งเป็นการปฏิบัติเพื่อรักษาหลักการไว้

ข้อที่ ๔ คือ อุเบกขานี้คนไทยไม่ค่อยรู้จัก อุเบกขาคนไทยนึกแค่ว่าเฉย ทางพระท่านว่า ถ้าเฉยโดยไม่รู้เรื่อง เรียกว่าเฉยโง่ เป็นอกุศล การเฉยต้องประกอบด้วยปัญญา อุเบกขานี้สำคัญที่สุดเพราะใช้ปัญญา สามข้อแรกใช้แค่ความรู้สึก หมายความว่าเมตตา กรุณา และมุทิตา หนักในทางความรู้สึก คือให้มนุษย์มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน ยามปกติก็มีเมตตารู้สึกเป็นมิตร ในยามเขาคตกทุกข์เดือดร้อนก็กรุณาารู้สึกสงสาร ในยามที่เขาประสบความสำเร็จก็รู้สึกพลอยยินดีด้วย แต่ข้อที่สี่นี้ต้องใช้ความรู้คือปัญญา เช่น ต้องรู้ว่าอะไรถูกต้อง อะไรผิด อะไรเป็นธรรม อะไร

เป็นหลักการ ถ้าไม่รู้ไม่มีปัญญาแล้วรักษาความถูกต้องไม่ได้ รักษาธรรมไม่ได้ เพราะฉะนั้นข้อที่สี่คืออุเบกขาจึงคุมทั้งหมด เพราะเป็นตัวรักษาตุล

เป็นอันว่าการปฏิบัติในสามข้อแรกจะต้องไม่ทำให้ไปละเมิด ตัวหลักการคือตัวธรรม โดยให้ตัวที่สี่คืออุเบกขารักษาธรรมนั้น ไว้ “เฉย” หมายความว่าฉันหยุด ไม่เอากับคุณแล้วนะ กฎต้องเป็นกฎ นี่คืออุเบกขามาแล้ว ต่อจากนี้ก็ว่าไปตามกฎ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมหรือชอบธรรม

ในการเลี้ยงลูก เรื่องนี้สำคัญที่สุด พ่อแม่ไทยมักเลี้ยงลูก โดยใช้ธรรมชุดนี้ไม่ครบสี่ข้อ ทำให้เลี้ยงลูกไม่โต เพราะฉะนั้นจึงขอเน้นเรื่องนี้เพราะการพัฒนาคนในครอบครัวคือการเลี้ยงดูลูก นี่เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง พ่อแม่ไทยนั้นมีเมตตากรุณาและมุทิตาครบดีมาก หาได้ยากในโลกนี้ แต่ข้อที่ ๔ คือ อุเบกขาก็ขาดอย่างยิ่งเหมือนกัน

พรหมวิหาร ๔ ในการเลี้ยงดูลูกเป็นอย่างไร เริ่มด้วย

๑. เมื่อลูกอยู่เป็นปกติ พ่อแม่ก็มีเมตตา คือมีความรักใคร่ให้ความอบอุ่นแสดงความปรารถนาดี เลี้ยงให้เจริญเติบโต

๒. เมื่อลูกเกิดความเดือดร้อนเป็นทุกข์ เจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีปัญหา พ่อแม่ก็กรุณา พยายามหาทางปลดเปลื้องทุกข์ของเขา ช่วยเหลือเต็มที่โดยมองทุกข์ของลูกเหมือนเป็นทุกข์ของตัวเอง บางทีลูกทุกข์เท่านี้แม่ทุกข์ยิ่งกว่านั้นอีก ขวนขวายช่วยเหลือหาทางแก้ไข

๓. เมื่อลูกประสบความสำเร็จได้ดีมีสุขทำดีงามถูกต้อง พ่อแม่ก็สนับสนุนส่งเสริม เช่น สอบได้หรือประสบความสำเร็จ ได้การได้งานทำ พ่อแม่ก็ส่งเสริมปัญญา ข้อนี้ก็ปฏิบัติกันดี ไม่มีปัญหา

ที่นี้ต่อไปข้อ ๔. อุเบกขาปฏิบัติอย่างไร อุเบกขานี้ใช้เมื่อ

๑) ลูกจะต้องฝึกหัดรับผิดชอบทำอะไรๆ ให้เป็นด้วยตนเอง ตามหลักที่ว่าเมื่อลูกเติบโตแล้วเขาก็จะเป็นสมาชิกของสังคม เมื่อเขาอยู่ในโลกมนุษย์นั้น เขาไม่ได้อยู่กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างเดียว แต่เขาอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิตด้วย โลกและชีวิตนั้นเป็นไปตามความเป็นจริงแห่งกฎธรรมชาติ คือสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน มันไม่เข้าใครออกใคร จะเอาเมตตา กรุณา มุทิตา ไปใช้กับมันไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องเตรียมลูกให้พร้อมที่จะไปอยู่กับความเป็นจริงแห่งโลกและชีวิต เขามีอะไรจะต้องรับผิดชอบทำให้ได้ด้วยตนเอง เพื่อจะได้รับผิดชอบตนเองและรับผิดชอบชีวิตของตัวเองได้ก็ต้องหัดเขาไว้ ถึงตอนนั้นพ่อแม่จะต้องใช้ปัญญา รู้จักดู รู้จักพิจารณา ไม่ใช่ว่ามีอะไรก็ไปทำแทนให้เขาหมด ถ้าเห็นว่าอะไรเป็นเรื่องที่เขาจะต้องฝึกรับผิดชอบทำให้เป็นแล้วต้องหัดเขาเลย เพราะนี่คือการรักลูกที่แท้จริง คือหัดให้เขาพึ่งตนเองได้และมีอิสรภาพ ไม่ใช่ไปมัวทำให้ลูกทำอะไรไม่เป็น ต้องขึ้นต่อพ่อแม่อยู่เรื่อย และต่อไปเมื่อพ่อแม่ไม่อยู่ด้วย ลูกก็ต้องขึ้นกับคนอื่น ๆ ต่อไป

บางทีถ้าเราใช้เมตตา กรุณา มุทิตาก็คือการขัดขวางการ

พัฒนาของลูก พ่อแม่ไทยนี้ไม่รู้ตัวก็เลยใช้ความรักของตัวเป็นเครื่องขัดขวางการพัฒนาของเด็ก อุเบกขาต่างหากเป็นตัวทำให้เด็กพัฒนา แต่ต้องเป็นอุเบกษาแท้ที่ใช้ปัญญา คือต้องพิจารณาว่า ในสถานการณ์นี้เป็นเวลาที่ลูกของเราจะต้องหัดทำด้วยตัวเขาเอง

อุเบกษา แปลว่าคอยดูอยู่ใกล้ๆ หมายความว่าคอยดูแล เพื่อเปิดโอกาสให้เขาหัดรับผิดชอบและรู้จักพัฒนาตนเอง คือพิจารณาว่าอะไรที่เขาควรทำให้เป็นก็ให้เขาทำแล้วคอยดูอยู่ เพื่อว่าถ้าหากเขาเพลียงพล้ำเราจะได้เข้าแก้ไขสถานการณ์ช่วยได้ทันที อุเบกษาก็คอยมองดูพร้อมอยู่ เราคอยมองดูด้วยอุเบกษา เสียแต่บัดนี้ ดีกว่าทำให้เขาและไม่ให้เขาทำจนกระทั่งเมื่อเราไม่อยู่แล้วเขาต้องไปดิ้นรนต่อสู้ด้วยตัวเองกับความเป็นจริงของโลกและชีวิต แล้วเราก็เลยไม่มีโอกาสไปช่วยเขา เพราะฉะนั้นตอนนั้นที่เรามีโอกาสอยู่กับเขารับอุเบกษาซะ คือ คอยดูให้เขาทำ เขาทำถูกหรือผิดทำได้ดีหรือไม่ เราจะได้รู้เห็นและมีโอกาสแนะนำสั่งสอน ช่วยเหลือเขาให้ได้ดี จนมีการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ ไม่ใช่รอให้พ่อแม่จากไปแล้วจึงให้เขาดิ้นรนต่อสู้กับชีวิตเอง ทำผิดทำถูก ทำไม่เป็น พ่อแม่ก็ไม่รู้ด้วยช่วยไม่ได้อีกต่อไป ถึงเวลานั้นเขาจะไปถูกอุเบกษาแห่งความเป็นจริงของโลกและชีวิตทำเอา เขาก็จะลำบาก ก็ต้องโทษพ่อแม่ที่ไม่ให้โอกาสเขาที่จะพัฒนาเพราะไปทำแทนเสียหมด จึงกลายเป็นการขัดขวางการพัฒนาของเด็ก

นี่ก็หนึ่งละ คือในกรณีที่เด็กจะต้องฝึกรับผิดชอบทำอะไรต่ออะไรให้เป็นด้วยตนเอง พ่อแม่จะต้องอุเบกษาคอยดูแล้วจะไป

ช่วยต่อเมื่อเพลิงพล้ำ พร้อมที่จะช่วยตลอดเวลา นี่แหละคือการเปิดโอกาสให้เขาพัฒนาภายใต้การดูแลของเรา เท่ากับพ่อแม่ทำหน้าที่เลี้ยงดู โดยสมบูรณ์ คือ ทั้งเลี้ยงและดู เลี้ยง คือให้และทำให้เขา ดู คือดูให้เขาทำ แล้วลูกก็จะเจริญเติบโตอย่างเต็มตัว คือทั้งมีจิตใจอ่อนโยน มีน้ำใจ อบอุ่นรุ่มเย็นนุ่มนวล พร้อมกันนั้นก็เข้มแข็ง รู้จักรับผิดชอบตนเอง และเป็นหลักให้แก่ผู้อื่นและแก่สังคมได้

๒) พ่อแม่จะอุเบกขาในกรณีที่ลูกจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขา หมายความว่า ลูกของเราก็เป็นบุคคลหนึ่งที่จะอยู่ในสังคม สังคมนั้นมีหลักการมีกฎเกณฑ์มีกติกา ซึ่งทุกคนจะต้องรับผิดชอบต่อตนเอง และเขาจะต้องร่วมรักษาสังคมและทำสังคมให้อยู่ในกติกาและหลักการนั้นด้วย จึงต้องฝึกกันตั้งแต่ในครอบครัว ครอบครัวจึงต้องมีวินัย ต้องมีกติกา ทำผิดเป็นผิด ทำถูกเป็นถูก กฎเป็นกฎ เด็ดๆ ชัดแย้งหรือทะเลาะกัน ต้องเป็นไปตามกฎแห่งความเที่ยงธรรม เขาต้องรู้จักหัดรับผิดชอบต่อการกระทำและผลการกระทำของเขา การวางตัวเป็นกลางเพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการและกติกานี้ก็เรียกว่าอุเบกขาเหมือนกัน

๓) เมื่อลูกรับผิดชอบตนเองได้แล้ว เขาจบการศึกษาแล้ว มีงานมีการทำงานแล้ว มีครอบครัวของตนเองแล้ว ถือว่าเขารับผิดชอบต่อตนเองได้แล้ว ตอนนี้อยู่พ่อแม่จะต้องไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงในชีวิตของเขา ได้แต่คอยดู และพร้อมที่จะช่วยเมื่อเขาพลาด ไม่ใช่

ว่าอยากจะทำให้ลูกเป็นสุขแล้วเข้าไปจัดแจงในครอบครัวของเขา ลูกอยู่อย่างนี้ ทำอย่างนี้ เข้าของนั้นวางที่นี้ ฯลฯ จนคู่ครองเขา อึดอัดกัน ทั้งอึดอัดระหว่างกัน และอึดอัดกับพ่อแม่ แล้วก็ไม่เป็นสุข เสียทั้งสองฝ่าย พ่อแม่เองก็จะรังทิดใจว่าลูกทำไมไม่เห็นแก่ความรักของพ่อแม่ ไม่มองเห็นความปรารถนาดี แต่ที่จริงเป็นเพราะว่าพ่อแม่ไปแทรกแซงในชีวิตของเขา ไม่มีอุเบกขา

เพราะฉะนั้นโบราณจึงใช้คำว่า *เลี้ยงดู* ซึ่งหมายถึงต้องเลี้ยงและดู *เลี้ยง* หมายความว่าให้และช่วยทำให้เขา ได้แก้อ้อหนึ่งสองสามคือเมตตากรุณามูทิตา *ดู* คือข้อที่สี่ได้แก่อุเบกขา เอาแค่ดู อย่าไปแทรกแซง คือดูให้เขาพัฒนาและดูให้เขาทำเป็นต้น เป็นอันว่า มีทั้งทำให้เขาและดูให้เขาทำ จึงเรียกว่าเลี้ยงดู นี้คือหลักพรหมวิหารสี่

รวมแล้ว พรหมวิหาร ๔ ย่อลงเป็น ๒ ด้าน คือ สามข้อแรก เมตตากรุณามูทิตา เป็นชุดเดียวกันในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ส่วนข้อสี่คืออุเบกขาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับความเป็นจริงของโลกและชีวิตหรือตัวธรรม เพราะฉะนั้นอะไรที่คนควรจะรับผิดชอบต่อตัวเองหรือด้วยตนเองโดยเหตุโดยผลแล้วมนุษย์ไม่ควรจะเข้าไปก้าวก่าย ต้องให้เขารู้จักทำเอง หรือให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามความเป็นเหตุเป็นผลของมันเอง

ทั้งหมดนี้จะต้องนำมาใช้ไม่ใช่เฉพาะในครอบครัว แต่ในสังคมทั้งหมดด้วย คนจะต้องรู้จักรับผิดชอบชีวิตของตนเอง เราจะช่วยเขาก็เมื่อมีเหตุผลสมควร เมตตากรุณามูทิตาจะต้องถูก

ควบคุมด้วยอุเบกขา มิฉะนั้นแล้วคนก็จะมัวหวังพึ่ง ถ้าหวังพึ่งแต่คนอื่น คอยรอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ไม่คิดชวนชวายเป็นการ ก็อ่อนแอ แต่ถ้ามีความสมดุลในระหว่างธรรมสี่ข้อนี้ คือเมตตา กรุณาและมุทิตากับอุเบกขา คนก็จะพัฒนาไปอย่างมีดุลยภาพ และอยู่ในระบบบูรณาการ ไม่เอียงข้าง

เวลานี้ในสังคมทั้งหลายมีภาวะเสียดุลและเอียงกันมาก อย่างสังคมไทยเราก็หนักไปทางความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คือคนไทยมีเมตตา กรุณา มาก มุทิตาก็อาจจะอ่อนไปด้วยซ้ำ ยิ่งอุเบกขาแล้วแทบไม่รู้จักเลย จึงทำให้คนไทยเรามีความโน้มเอียงในทางที่จะอ่อนแอหวังพึ่งกัน นอกจากนั้น ยังมีผลเสียตามมาอีกประการหนึ่งด้วย คือมักจะมีการช่วยเหลือกันจนกระทั่งมองข้าม กฎเกณฑ์กติกาศักดิ์และกฏหมาย กติกาสังคมถูกละเลยมองข้าม เพราะเห็นแก่กันระหว่างบุคคล รักษาหลักการไม่ได้ ความเป็นธรรมในสังคมก็เสีย ธรรมนี้แหละเป็นตัวรองรับสังคมในที่สุด เมื่อรักษาความเป็นธรรมไม่ได้ สังคมนั้นก็จะอารของพุทธวิปัสสนา ปรวนแปร

เรื่องนี้ในสังคมบางสังคมอย่างสังคมฝรั่งจะเห็นว่า มีปัญหาภาวะเสียดุลในทางตรงกันข้าม คือเป็นสังคมที่อ่อนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนคือเมตตา กรุณา มุทิตาอาจจะอ่อน โดยเฉพาะเมตตา กรุณาน้อยเกินไป แต่เป็นสังคมที่หนักในอุเบกขา คือเอากฎเกณฑ์กติกาเป็นใหญ่ ถือว่าตัวใครตัวมัน ทุกคนต้องรับผิดชอบตัวเอง ใครจะทำอะไรก็เป็นเรื่องของตัว ทำ

ไปเกิด ถ้าแกไม่ผิดกฎหมายฉันไม่ว่าอะไร แต่ถ้าผิดกฎหมายก็โดนจัดการทันที ในสังคมเช่นนี้กฎหมายก็ศักดิ์สิทธิ์ และรักษาหลักการและความเป็นธรรมไว้ได้ และในการที่ต้องตัวใครตัวมัน รับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์กติกาทำให้ทุกคนต้องต่อสู้ดิ้นรน ขวนขวาย ก็เข้มแข็ง แต่ทำให้ขาดความอบอุ่น แห้งแล้ง จิตใจก็เครียด ไม่มีความสุขเท่าที่ควร ก็เสียไปอีกด้านหนึ่ง

เพราะฉะนั้นเราจึงต้องการการพัฒนามนุษย์อย่างมีดุลยภาพโดยใช้พรหมวิหารให้ครบสี่ข้อ ทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ตั้งแต่ครอบครัวไปจนกระทั่งทั่วสังคมใหญ่ทั้งหมด เรื่องนี้ขอพูดแทรกเข้ามาเท่านั้น ที่จริงกำลังพูดถึงเรื่องความเป็นมาของสังคมไทยที่เด่นในด้านความมีน้ำใจซึ่งเมื่อมองในแง่ของสังคมวิทยาก็มีลักษณะที่เรียกว่าเป็นสังคมที่หนักในระบบอุปถัมภ์ชนิดที่เลยเถิดไปจนทำให้เกิดผลเสีย ทำให้คนอ่อนแอ และไม่สามารถรักษาหลักการ

เข้มแข็งเพื่อประชาธิปไตย ไม่ใช่เพียงเพื่อชนะแข่งขัน

ประการที่ ๔ องค์ประกอบอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้คนไทยมีลักษณะโน้มเอียงในทางอ่อนแอ คือความเชื่อถือที่ผิดในทางศาสนา

ในสังคมไทยนี้ในแง่ของความเชื่อทางศาสนา มีลัทธิความเชื่อถืออยู่ ๒ สาย

สายหนึ่ง คือสายพึ่งตนเอง ได้แก่ระบบของพระพุทธศาสนา ซึ่งสอนให้พึ่งตนเอง ว่ามนุษย์จะต้องพยายามทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของตน

อีกสายหนึ่ง คือสายพึ่งอำนาจดลบันดาล ได้แก่ลัทธิผี ผีสงเทวดา เจ้าพ่อเจ้าแม่ เทพเจ้า ลิงศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และไสยศาสตร์

ความเชื่อทางศาสนา ๒ สายนี้อยู่คู่กันมาในสังคมไทย สายที่ ๒ คือ ความเชื่อสายศาสนาพราหมณ์ และผีสงเทวดานั้น มีมาในสังคมไทยนานมาก ซึ่งอาจจะพูดได้ว่ามีมาก่อนพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาแล้วคนไทยก็นับถือคู่เคียงกัน บางครั้งสองสายนั้นก็เข้ามาก้าวกายปะปนแทรกแซงซึ่งกันและกัน บางยุคสมัยพระพุทธศาสนาก็เด่นกว่าและได้เป็นหลักของสังคม หลักพึ่งตนเองก็เด่นด้วย แต่บางยุคสมัยศาสนาผีสงเทวดาเทพเจ้าก็เด่นกว่า จนบางครั้งถึงกับเข้ามาครอบงำพระพุทธศาสนา

สำหรับสองสายนี้โดยหลักการก็เป็นที่ชัดเจนว่าพระพุทธศาสนาสอนหลักพึ่งตนเอง ให้เพียรพยายามทำการให้ตรงกับเหตุปัจจัย กรรมดีจะทำให้เกิดผลดี ส่วนกรรมชั่วก็ทำให้เกิดผลชั่ว ส่วนศาสนาสายผีสงเทวดาเทพเจ้ามีสาระสำคัญอันเดียวกันหมด ไม่ว่าจะเป็นไสยศาสตร์ การนับถือเทวดา ลิงศักดิ์สิทธิ์

หรืออิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ก็มีสาระอันเดียวกันที่ถือว่าอำนาจดลบันดาลยิ่งใหญ่อยู่ภายนอก ซึ่งมนุษย์จะมีความสัมพันธ์โดยหวังพึ่งและไปขอความช่วยเหลือด้วยการอ้อนวอนเป็นต้น

ในกรณีที่คนมีความอ่อนแออย่างที่ว่ามาแล้วใน ๓ ข้อต้น แล้วมาเจอทางเลือกสองทาง ทางหนึ่งต้องทำด้วยตนเอง กับทางหนึ่งไปขอความช่วยเหลือนี้ คนที่อ่อนแอจะเอาอันไหน ก็ตอบได้ว่าเขาก็จะเลือกเอาทางไปขออำนาจดลบันดาลมาช่วย ขอให้สังเกตว่า จะเป็นด้วยเหตุนี้หรือเปล่าที่ทำให้เวลานี้ในสังคมไทยนี้ ลัทธิไสยศาสตร์ผีसाงเทวดาเจ้าพ่อเจ้าแม่จึงกลาดเกลื่อนเหลือเกิน คือลัทธิหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอก มีปัญหาที่ยกให้เทวดาแก้ มีเรื่องจะต้องทำก็ถ่ายโอนภาระให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำแทน ที่นี้เมื่อไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลภายนอกไม่พยายามทำเอง ก็ยิ่งอ่อนแอลง เพราะฉะนั้น ความเชื่อถือที่ผิดทางศาสนาจึงเป็นตัวซ้ำเติมเข้ามาเป็นข้อที่สี่

ขอพูดแทรกถึงเรื่องทัศนคติของพระพุทธศาสนาในเรื่องนี้ เพราะในยุคปัจจุบันนี้สังคมกำลังต้องการความชัดเจน เวลานี้สังคมไทยพรวามัวมากในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ อาตมภาพเคยเสนอในที่ประชุมใหญ่ๆ อยู่เรื่อยๆ ว่าขณะนี้ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยจะต้องมีความชัดเจนว่าจะเอาอย่างไรกับเรื่องนี้ จะมีทำอย่างไรต่อเรื่องเหล่านี้ ตั้งแต่ผู้บริหารประเทศมาจนกระทั่งนักการศึกษา รวมทั้งพระด้วย เวลานี้ความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นต้นนี้กลาดเกลื่อนไปหมด และถ้าเราไม่มีความชัดเจนว่ามันคืออะไร

เราจะเอาอย่างไรกับมัน สังคมไทยก็จะสายเซ เปลี้ย และแคว้ง
คว้างเลื่อนลอย

เรื่องเทพเจ้า ผีसाงเทวดา ตลอดจนอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์
อะไรพวกนี้ พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธ เออแปลกนะ ไม่มีการ
เถียงในเรื่องนี้ แต่ที่จริงท่านไม่เสียเวลาไปเถียง เพราะว่า

๑. ถ้าจะเถียงกันว่า เทวดามีหรือไม่มี อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์
เป็นจริงหรือไม่ ให้เถียงกันพันปีก็ไม่จบ เชื่อไหม เเถียงกันอีกห้า
พันปีก็ไม่จบ เลยไม่ต้องปฏิบัติ เสียเวลาเปล่า

๒. เราสามารถปฏิบัติถูกต้องในเรื่องนี้โดยไม่ต้องเถียง
หรือที่จริงคือไม่ต้องไปรอคำตอบว่ามีหรือไม่มี จริงหรือไม่จริง

พระพุทธศาสนามีท่าทีที่ชัดเจนอย่างยิ่งในเรื่องนี้ เทวดา
จะมีก็มิไป และแถมไม่ให้ลบลู่ด้วย เทวดามีก็เป็นเพื่อนร่วมโลก
กัน คนที่จะเป็นเทวดานี้ท่านบอกว่าต้องมีคุณธรรมค่อนข้างดี
เพราะฉะนั้นเทวดาก็เหมือนญาติผู้ใหญ่ หรือเป็นคนที่น่าเคารพ
นับถือซึ่งเราควรมีท่าทีสัมพันธ์ที่ดี มีความเคารพนับถือ ไม่ลบลู่
หลู่ ชาวพุทธอยู่กับศาสนาอื่นเขานับถือเทวดาก็ให้เกียรติเขาได้
ไม่มีปัญหา ท่านว่าให้ถือเป็นเพื่อนร่วมภพภูมิชาติคือเกิดแก่
เจ็บตาย จึงให้มีเมตตากรุณาต่อกัน ถ้าไปเจอหรือนึกถึงเทวดาก็
แผ่เมตตาให้ท่าน ชาวพุทธทำบุญก็ยังอุทิศกุศลให้เทวดาเสียอีก
ด้วย แต่พระพุทธศาสนามีท่าทีในทางปฏิบัติชัดเจนมากซึ่งไม่
ต้องขึ้นต่อการมีหรือไม่มี เป็นจริงหรือไม่เป็นจริงของเทวดา คือ
มันอยู่ที่ท่าทีที่ว่า *ถึงมีก็ไม่หวังพึ่ง* นี่สำคัญที่สุด คือไม่ต้องไปรอ

เขาจะเถียงกันว่ามีหรือไม่มี จริงหรือไม่จริง ให้เขาเถียงกันไปอีก พันปีก็ปล่อยเขาเถอะ แต่เราปฏิบัติได้เลย คือเราไม่หวังพึ่งสิ่งเหล่านี้ เพราะมันขัดต่อหลักการของพระพุทธศาสนา ๔ ประการด้วยกัน

หลักการที่ ๑ ของพระพุทธศาสนา คือหลักการกระทำให้สำเร็จด้วยความเพียรของตน ซึ่งเรียกว่าหลักกรรม พระพุทธเจ้าทรงเป็นกรรมวาที และวิริยวาที คือถือหลักการกระทำและถือหลักความเพียร เพราะฉะนั้นผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องทำการให้สำเร็จด้วยความเพียร ถ้าเราไปหวังพึ่งความช่วยเหลือจากรือตัวข่าวสารข้อมูลนั้นแบ่งได้เป็น ๔ อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก เราก็ไม่ทำการด้วยความเพียร

ความสัมพันธ์อย่างนี้เป็นเรื่องธรรมดาแม้แต่ในหมู่มนุษย์เอง ไม่ต้องไปมองที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก อำนาจดลบันดาลภายนอกที่คนหวังพึ่งนั้นมี ๒ อย่าง คือ อำนาจภายนอกหรือความช่วยเหลือจากมนุษย์ด้วยกัน กับอำนาจภายนอกหรือความช่วยเหลือจากสิ่งลึกลับ แต่ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ที่มีอำนาจช่วยหรือสิ่งเร้นลับช่วย การหวังพึ่งก็เป็นนิสัยเดียวกัน ถ้าหวังพึ่งอำนาจภายนอกจากมนุษย์ด้วยกัน เราก็หวังพึ่งผู้ใหญ่ หวังพึ่งผู้มีทรัพย์สินผู้มีอำนาจ เราก็ไม่ทำงานทำการ แต่ที่ถุกั้น แม้แต่อยู่ร่วมกันในโลกมนุษย์เราก็ต้องทำการเองด้วยความเพียรอยู่แล้ว เราไม่ไปมัวรอพึ่งกัน ส่วนการที่จะช่วยเหลือนั้นก็ให้เป็นไปด้วยคุณธรรมของเขา ถ้าเขามีคุณธรรม เมื่อเขาเห็นคนดีมีทุกข์ เขาก็

มาช่วยเหลือเอง นั่นเป็นเรื่องของคุณธรรม ไม่ใช่ไปหวังพึ่งไปมัว
อ้วนอวนกันอยู่

ในระบบของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ไปมัวหวังพึ่งกันอยู่ สังคมก็
เสีย ผู้ใหญ่และคนมีทรัพย์สินมีอำนาจก็จะช่วยแต่คนที่มาไหว้วอน
คนชั่วมาประจบก็ช่วย แต่คนดีที่ไม่มาเช่นไหว้วอน ก็ไม่ช่วย ถ้าอย่าง
นี้สังคมก็วิบัติ ในการปฏิบัติต่ออำนาจภายนอกประเภทลี้ลับก็
เช่นเดียวกัน ถ้ามัวไปหวังพึ่งกันอยู่ก็เสียหายทั้งสองฝ่าย มนุษย์
ที่ไปเช่นก็อ่อนแอ เทวดาเป็นต้นก็เมาสินบน เพราะฉะนั้น
ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็ดี ความสัมพันธ์กับสิ่งลี้ลับ
อำนาจภายนอกก็ดี ก็แบบเดียวกันนั้นแหละ เราจะต้องวาง
ความสัมพันธ์ให้ถูกต้อง ใครมีหน้าที่อะไรก็ทำไป

ตกลงว่า หนึ่งข้อหลักทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของ
ตนเอง

หลักการที่ ๒ นี้สำคัญมาก คือข้อหลักธรรมชาติของ
มนุษย์ที่ว่าจะมีชีวิตที่ติงามได้ด้วยการฝึกฝนพัฒนา มนุษย์
จะต้องพัฒนาตนเอง ถ้าเราไปหวังพึ่งผู้อื่น มัวรอหวังอำนาจ
ช่วยเหลือจากภายนอกมาทำให้ เราก็ไม่ได้พัฒนาตัวเอง มี
ปัญหาไยจนปัญหาไปให้เทวดาแก้ให้ ตัวเองไม่คิด ก็ไม่ได้พัฒนา
ตัวเอง เคยมีความสามารถมีปัญญาแค่ไหนก็หยุดอยู่แค่นั้น มัว
แต่รอให้เทวดาทำให้ ตัวเองไม่ได้คิดแก้ปัญหา ไม่พัฒนา นี้
เรียกว่าข้อหลักไตรสิกขา คือข้อหลักการพัฒนาตนของมนุษย์ ซึ่ง
เป็นหลักสำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา

หลักการที่ ๓ คือ หลักความไม่ประมาท ในขณะที่เราไปหวังพึ่งความช่วยเหลือของอำนาจบันดาลภายนอกนั้น เราก็รอเขา เวลานั้นเราก็ปล่อยผ่านไปไม่ได้ทำอะไร ท่านเรียกว่าตกอยู่ในความประมาท ไม่ใช่เวลาให้เป็นประโยชน์ หลักความไม่ประมาทเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าเมื่อจะปรินิพพาน พระวาจาสุดท้ายของพระองค์ที่เรียกว่าปัจฉิมวาจา ก็คือ จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม เพราะการพัฒนาตนของมนุษย์จะสำเร็จได้ด้วยความไม่ประมาท ถ้าปล่อยเวลาผ่านไป มัวรอให้เขาทำให้ ตัวเองไปนอนอยู่ ก็ผิดหลักความไม่ประมาท

หลักการที่ ๔ คือ หลักพึ่งตนและความเป็นอิสระ ในพระพุทธศาสนา ธรรมที่ถืออย่างยิ่งก็คืออิสรภาพ และให้พึ่งตนเองได้ เมื่อพึ่งตนเองได้ก็ไม่ต้องคอยไปหวังพึ่งความช่วยเหลือจากคนอื่น ตนเองก็เป็นอิสระ จะพึ่งตนเองได้ก็ต้องรู้จักพึ่งตน และทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ คนที่พึ่งตน เมื่อพัฒนาตนไปก็พึ่งตนเองได้ เมื่อพึ่งตนเองได้ก็เป็นอิสระ องค์พระศาสดาเองที่มาสอนก็คือทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร มาช่วยแนะนำให้เขาพึ่งตนเองได้ คือมาสอนให้คนพัฒนาตนเองเพื่อเขาจะได้เป็นอย่างไรพระองค์ โดยไม่ต้องมาขึ้นกับพระองค์ ไม่ใช่ไปฝากชีวิตจิตใจไว้กับพระพุทธเจ้า

ในพระพุทธศาสนาก็มีหลักศรัทธา แต่ศรัทธานั้นเป็นเพียงเครื่องสร้างความสัมพันธ์ที่จะช่วยเกื้อหนุนเราในการกระบวนการพัฒนาตัวเอง ให้ก้าวต่อไปจนเป็นอย่างไรพระองค์ ทุก

คนเมื่อพัฒนาไปจนเป็นพระอรหันต์ก็เรียกว่าเป็นพุทธะทั้งนั้น พระอรหันต์ทุกองค์เป็นพุทธะก็คือเป็นอย่างพระพุทเจ้า

ถ้าเราไปหวังพึ่ง เราก็ขึ้นต่อสิ่งที่เราไปขอความช่วยเหลือ ไม่เป็นตัวของตัวเอง สิ่งนั้นจะสำเร็จหรือไม่ก็ไม่ได้ด้วยตัวเรา แต่ต้องแล้วแต่ท่าน เราหมดอิสรภาพ

ในเมื่อการหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอกขัดต่อหลัก ๔ ประการนี้ จึงทำให้เราพูดว่า สิ่งเหล่านี้ถึงมีเราก็ไม่หวังพึ่ง นี่คือความเด็ดขาด แต่เราจะต้องมั่นในหลักการของพระพุทธศาสนา ๔ ประการนี้ที่จะต้องรักษาไว้ให้ได้ คือ

๑. การทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของตน
๒. การพัฒนาตนให้มีชีวิตที่ดียิ่งขึ้นไป
๓. การเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท
๔. การพึ่งตนเองได้และเป็นอิสระ

จะพูดโดยรวมเป็นข้อความเดียวกันก็ได้ว่า เพียรพยายามทำการต่างๆ ในการที่จะพัฒนาชีวิตสู่ความดียิ่งขึ้นไปอยู่ตลอดเวลาด้วยความไม่ประมาท เพื่อทำตนให้เป็นที่พึ่งได้และมีอิสรภาพ

การไปหวังพึ่งสิ่งเหล่านั้นขัดต่อหลักการเหล่านี้เราจึงไม่เอาไม่ใช้ เราไม่ต้องไปเถียงว่ามีหรือไม่มี เดี่ยวจะกลายเป็นว่าถ้าเมื่อไรรู้ว่ามันมีเราก็จะพึ่ง อะไรทำนองนี้ พระพุทธศาสนาไม่วุ่นวายกับเรื่องพวกนี้ ขอให้สังเกตว่าพระพุทเจ้าของเราได้ชื่อว่าเป็นยอดของผู้มีฤทธิ์ใช้ไหม พระองค์ไม่ได้ปฏิเสธฤทธิ์ปาฏิหาริย์ซึ่งบางอย่างบางคนอาจจะรวมเอาไสยศาสตร์เข้ามาด้วย การที่

พระพุทธเจ้าเป็นยอดของผู้มีฤทธิ์นี้ มีแต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในการประกาศพระศาสนา เนื่องจากเวลานั้นเขามีความเชื่อกันว่าใครเป็นอรหันต์ต้องมีฤทธิ์ พระพุทธเจ้าทรงใช้ฤทธิ์เพื่อปราบฤทธิ์ เพราะเมื่อทรงปราบพวกมีฤทธิ์เหล่านั้นลงได้ ให้เขาเห็นว่าพระองค์มีฤทธิ์เหนือกว่าแล้วเขาจึงยอมฟัง พอเขายอมฟังแล้วพระองค์ก็ไม่ทรงใช้ฤทธิ์อีกต่อไป แต่ในพุทธประวัติ ๔๕ พรรษาท่านเคยอ่านพบใหม่ว่าพระพุทธเจ้าเคยทรงบันดาลผลสำเร็จให้ใครด้วยฤทธิ์ของพระองค์ ไม่มี

ขอให้ระลึกตระหนักในหลักการของพระพุทธศาสนาและพระพุทธจริยาที่เป็นแบบอย่างอยู่เสมอว่า ขนาดพระพุทธเจ้าที่เป็นยอดของผู้มีฤทธิ์ ยังไม่เคยใช้ฤทธิ์บันดาลผลที่ปรารถนาให้แก่ผู้ใดทั้งสิ้น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะถ้ามีช่วยกันอย่างนั้นคนจะพลาดจากหลักและเขาจะหยุดพัฒนา หลักการของพระพุทธศาสนาชัดเจนมากในเรื่องนี้ ย้ำว่า หนึ่ง ทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของตน สอง เป็นมนุษย์ต้องพัฒนาตนจึงจะมีชีวิตที่ดีงามได้ และจึงจะเป็นผู้ประเสริฐจริง สาม ต้องไม่ประมาท และสี่ ต้องพึ่งตนเองได้เป็นอิสระ ฉะนั้นเราไม่ต้องมัวไปเถียงเรื่องเทวดามีไม่มี ฤทธิ์มีไม่มี เป็นจริงไม่เป็นจริง เพราะเรามีหลักการนี้อยู่แล้วว่า ถึงมีถึงเป็นจริงเราก็ไม่ไปหวังพึ่ง

เราสัมพันธ์กับเทวดาแบบเป็นมิตร มีความเคารพนับถือกันฉันเพื่อนร่วมโลก แม้แต่เวลาพระสวดมนต์ ก็ยังมีการชุมนุมเทวดาด้วย ชุมนุมเทวดาหาความว่าอย่างไร ก่อนที่พระจะ

เจริญพุทธมนต์ในงานมงคล จะมีพระองค์หนึ่งตั้งพัดขึ้นมากล่าว คำชุมนุมเทวดา คือการบอกว่า ขณะนี้พระกำลังจะนำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาสาธยาย เจริญพุทธมนต์นั้นมีความหมายสำคัญแต่เดิมคือการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาสาธยาย คนฟังก็จะได้เรียนรู้ได้สดับและเตือนใจตนเองไปด้วย ที่นี้เราก็ใจกว้างไม่สงวนไม่จำกัดการฟังไว้แค่ในหมู่มนุษย์เท่านั้น แต่เราคิดถึงเทวดาด้วยว่า เทวดาท่านก็ยังคงต้องการธรรมไปพัฒนาตนเอง เพราะเรารู้ยู่ที่ว่าเทวดาท่านยังมีกิเลสมากบ้างน้อยบ้าง ก็เชิญท่านมาฟังด้วย

ลองดูตำนานเทวดาหรือเทพนิยายสิ เทวดายกทัพไปรบกัน แย่งคู่ครองกัน ยังมีโลภะ โทสะมาก เพราะฉะนั้นเวลาเราสวดมนต์เราก็เผื่อแผ่ใจแก่เทวดาด้วย เราก็บอกว่าเราจะฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วนะ พระจะสวดให้ฟัง ต่อไปนี้เทวดาอยู่ไหนๆ ก็ขอเชิญมาฟังธรรมด้วย คนไม่รู้ก็นึกว่าพระชุมนุมเทวดานี้คงนับถือและอ้อนวอนเทวดาด้วย เปล่า ขอให้ดูคำลงท้ายที่ว่า *ธมฺมสฺสวณกาโล อยมภทฺตนา* ท่านว่าสามครั้งเลย แปลว่าท่านผู้เจริญทั้งหลาย บัดนี้ถึงเวลาฟังธรรมแล้ว นี่คือบอกเทวดาให้มาฟังธรรมด้วย ท่านจะได้เรียนรู้ ท่านจะได้พัฒนาปัญญา เอาธรรมไปใช้ในการพัฒนาชีวิตของท่าน ท่านจะได้มีคุณธรรมมากขึ้น เลิกรบราฆ่าฟันแย่งคู่ครองกัน อะไรทำนองนี้นอกจากนั้น ชาวบ้านหรือคนทั่วไปที่ยังวันหว่าดอำนาจของเทวดาอยู่ ก็จะได้สบายใจว่าเทวดาก็มาฟังธรรมอยู่กับเราด้วย

เป็นพวกเดียวกับเราแล้ว ไม่ต้องห่วงไม่ต้องกังวล จะได้ตั้งใจฟังธรรมในคำสวดมนต์ด้วยใจสงบเป็นสมาธิ เป็นอันว่าเรื่องนี้จะต้องเข้าใจคติพระพุทธศาสนาให้ดี

พระพุทธศาสนาถือหลักการว่า *ธรรมเหนือเทพ* มนุษย์สมัยก่อนนี้อยู่กันในสังคมที่คนนับถือและกลัวอำนาจเทวดามาก พระพุทธศาสนาก็มาสอนว่า นี่นะ ถ้ามนุษย์ตั้งอยู่ในธรรมและยืนหยัดในธรรมแล้วก็ไม่ต้องกลัวเทวดา ถ้าเกิดเรื่องกันระหว่างมนุษย์กับเทวดาก็ให้ถือธรรมเป็นใหญ่ ถ้าเรามั่นใจว่าอยู่ในธรรมถูกต้องแล้วก็ไม่ต้องกลัวเทวดา เทวดาต้องแพ้ ดังที่มีเรื่องในตำนานพุทธศาสนาแบบนี้ไว้มากสำหรับให้กำลังใจแก่ชาวพุทธ เรื่องนี้พูดมามากแล้วเดี๋ยวจะกลายเป็นการเข้ามาสู่เรื่องของเกร็ดปลื้กย่อยไป เวลายิ่งน้อยๆ อยู่ด้วย

เอาเป็นว่าหลักการของพระพุทธศาสนาที่ชัดเจน เพราะฉะนั้นเราจะต้องทำคนของเราให้เข้มแข็งขึ้นมา สิ่งที่เป็นปัจจัยแห่งความอ่อนแอเหล่านี้เราต้องรู้เท่าทัน และจะต้องปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง ที่สำคัญคือเราจะต้องพัฒนาคนให้เข้มแข็ง เมื่อเข้มแข็งจริงจึงจะยืนหยัดอยู่ได้ไม่ถูกครอบงำ และถ้าทำได้เราก็จะชนะการแข่งขัน

อย่างไรก็ตาม ระบบแข่งขันนี้จะต้องระลึกระหนักกันไว้ว่าเป็นระบบที่เป็นภัยอันตรายต่อโลกมนุษย์ เพราะเป็นระบบที่นำมาซึ่งการแย่งชิงผลประโยชน์ และการเอาวัดเอาเปรียบกันในสังคม พร้อมทั้งเป็นการล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติเพราะ

ต้องการหาผลประโยชน์มาก ต้องคอยยุคนให้มีความนิยมบริโภค เพื่อซื้อผลิตภัณฑ์มาก ๆ ถ้าอยู่ในระบบแข่งขันแบบนี้ก็ไม่มีทางแก้ไขปัญหาของอารยธรรม

มนุษย์เราตอนนี้อยู่ในภาวะจำเป็นจำยอมต้องสู้ในการแข่งขัน มิฉะนั้นเขาก็จะครอบงำเรา เราต้องเข้มแข็งยืนหยัดไม่ไห้เขาครอบงำและพยายามเอาชนะ แต่ถ้าเราชนะและเราขึ้นอยู่ในระบบแข่งขันเราก็ร่วมในการทำลายโลกด้วย เพราะฉะนั้นเราต้องขึ้นเหนือการแข่งขัน มนุษย์ที่จะเหนือการแข่งขันต้องเข้มแข็งยิ่งกว่าคนที่ชนะการแข่งขันอีก ต้องเก่งกว่านั้นแล้วจึงมาแก้ปัญหาจากระบบแข่งขันอีกชั้นหนึ่ง เวลานี้ในโลกนี้ยังไม่มีใครทำได้ถึงขั้นนี้เลย ไม่ว่าจะอเมริกาหรือญี่ปุ่นก็ได้แค่คิดจะชนะในการแข่งขัน และแม้แต่จะเอาแค่นี้ก็แทบตายแล้ว ขนาดอเมริกาตอนนี้เพียงแค่ว่าทำอย่างไรจะชนะญี่ปุ่นก็แทบจะตายแล้ว จึงไม่มีทางที่จะให้เก่งกว่านั้น เพราะฉะนั้น ปัญหาสำคัญยิ่งสำหรับยุคปัจจุบัน ก็คือทำอย่างไรจะมีมนุษย์ที่เก่งจริง ที่ขึ้นไปเหนือการแข่งขัน แล้วมาแก้ปัญหาของระบบแข่งขัน

สำหรับสังคมไทยนี้ มีเรื่องหนึ่งที่น่าสังเกตซึ่งขอแทรกเข้ามา คือว่า ในขณะที่คนไทยเรามีแนวโน้มในการหวังพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นอำนาจดลบันดาลจากมนุษย์ด้วยกันหรือจากสิ่งลึกลับก็ตามนี้ ก็มีปัญหาซ้อนเข้ามาอีกคือ ความไม่ชัดเจนแห่งขอบเขตของการที่จะช่วยเหลือและการที่

จะต้องทำด้วยตนเอง ภาวะครึ่งๆ กลางๆ ไม่แน่นอนชัดเจนนี้จะยิ่งเพิ่มผลร้ายหนักขึ้นไปอีก สังคมที่เป็นอย่างนี้จะพัฒนาได้ยาก

ธรรมตามมนุษย์นั้น ขอให้รู้เด็ดขาดกันไปเถอะว่าไม่มีใครช่วย จะต้องทำเอง แล้วเขาจะดี้นสุดแรง เขาจะเข้มแข็ง เขาจะลุกขึ้นมาทำแล้วก็มีทางสำเร็จ แต่มนุษย์ที่ก้ำๆ กึ่งๆ ครึ่งๆ กลางๆ ไม่รู้แหล่งไปว่าเขาจะช่วยเราแค่ไหน เขาจะช่วยไหมหนอ และไม่รู้ตัวเราจะต้องทำแค่ไหน ไม่เด็ดขาดลงไปนี่ ก็จะมี รือ รือ หั้นรี หั้นขวาง แล้วก็อยู่อย่างนั้นแค่นั้นแหละ ไม่มุ่งมันทำอะไรให้จริงจังขึ้นมา ไปไม่ถึงไหน และจะไม่พัฒนา สังคมไทย กำลังอยู่ในภาวะนี้หรือเปล่า เช่น ชาวบ้านก็หวังพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เช่นจากรัฐบาล จากนักการเมือง โดยไม่รู้ขอบเขตว่าเขาจะช่วยแค่ไหน ตัวเองจะต้องทำแค่ไหน ถ้าขึ้นเป็นอย่างนี้สังคมจะพัฒนาไม่ได้ เพราะฉะนั้นความไม่ชัดเจนในขอบเขตของการช่วยเหลือและการที่ต้องทำนี้เป็นสิ่งที่ต้องแก้ไข

คนอยู่ในทะเลทราย เมื่อเขารู้แน่นอนว่าไม่มีใครช่วยต้องดิ้นเองก็ยังสู้ได้ เมื่อเขามุ่งมันทำไปอย่างเด็ดเดี่ยว ไม่รีรออะไรอยู่ เขาอาจจะพัฒนาแก้ทะเลทรายให้เป็นที่อุดมสมบูรณ์ก็ได้ แต่คนที่มัวแต่รีๆ รือๆ เก้งๆ ก้างๆ ครึ่งๆ กลางๆ อย่างนี้ จะไม่ไปไหนเลย แม้จะอยู่ในสภาพที่มีอะไรจะทำได้มากมาย ก็สูญเสียโอกาสไม่ได้ประโยชน์

นอกจากนั้น มนุษย์ที่หวังความช่วยเหลือจากคนอื่นก็ได้ แต่มองออกไปข้างนอก จุดสนใจก็มาอยู่ที่ตัวเอง เพราะหวังพึ่ง

ความช่วยเหลือให้แก่ตนเอง และจุดสัมพันธ์ก็อยู่ที่อำนาจภายนอกที่ตนหวังว่าจะมาช่วยนั้น ก็เลยไม่ได้มองดูเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เลยไม่มีความโน้มเอียงที่จะแสวงหาความช่วยเหลือหรือร่วมมือกันภายในชุมชนของตน เพราะความสนใจมุ่งมาที่ตัวเอง และความสัมพันธ์กับสิ่งหรืออำนาจจากภายนอกที่จะเป็นแหล่งแห่งความช่วยเหลือนั้น เลยมองข้ามเพื่อนร่วมชุมชนของตนไป

ในทางตรงข้าม ถ้าไม่มีแหล่งช่วยเหลือจากภายนอก ความสนใจของคนจะขยายออกไปสู่ผู้ที่อยู่ร่วมกัน เขาจะมองดูสุขทุกข์ของกันและกัน และจะแสวงหาความร่วมมือจากกันและกัน การร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันก็จะเกิดขึ้น ซึ่งไม่ใช่เป็นการช่วยเหลือเฉพาะตัวเองเท่านั้น

หลักการพึ่งตนเองก็คือทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ การทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ก็คือการที่มนุษย์จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นด้วย เพื่อให้ตนเองเป็นผู้ที่สมควรและสามารถรับเอาประโยชน์จากผู้อื่น นี่คือหลักการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ ไม่ใช่อยู่ๆจะบอกว่าพึ่งตนเอง พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนเฉยๆว่าให้พึ่งตนเอง แต่ในการที่จะพึ่งตนเองนั้นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือจะต้องทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ หมายความว่า พึ่งตนด้วยการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ อันนี้สำคัญกว่า เพราะการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ก็คือการที่ต้องรู้จักพัฒนาตนเองด้วยการสร้างเสริมคุณสมบัติความดีงาม ความสามารถขึ้นในตนเอง พร้อมไปด้วยกันกับการสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่า ในหลักการทำ

ตนให้เป็นที่พึ่งได้นั้น มีข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ ในชุมชน หรือในหมู่พวกเรา มีธุระการงานอะไรที่จะต้องช่วยเหลือกัน ก็พร้อมที่จะช่วยจัดช่วยทำ เริ่มแต่คอยมองคอยถามว่ามีอะไร ต้องช่วยกันทำบ้าง อย่างนี้ถือว่าเป็นการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ อย่างหนึ่ง

เมื่อมนุษย์ไม่หวังความช่วยเหลือจากภายนอก เวลา มีอะไรเกิดขึ้น เขาก็จะมีความสนใจในหมู่คนที่อยู่ด้วยกัน และใน การที่จะมาร่วมมือช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหา เพราะการที่จะให้ ตัวรอดจะต้องอาศัยผู้อื่นด้วย ในเวลาเดียวกันเขาก็จะมองเห็นสุข ทุกข์ของผู้อื่นแล้วก็จะเกิดความช่วยเหลือและร่วมมือกัน แต่การ ไปหวังพึ่งอำนาจภายนอกช่วยเหลือ แม้แต่อำนาจภายนอกจาก มนุษย์ด้วยกันที่ยิ่งใหญ่อยู่ข้างนอก จะทำให้มนุษย์ไม่คิด แก้ปัญหาด้วยตนเอง และไม่ช่วยกันแก้ปัญหา เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็จะเป็นปัญหาแก่การพัฒนาประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตย นั้นเกิดจากการที่มนุษย์ต้องใช้ปัญญา ด้วยการระดมความคิดที่ จะมาช่วยกันร่วมกันทำให้สำเร็จ การช่วยกันคิดแก้ปัญหาของ ชุมชนหรือของสังคมของตนเอง และการเอาสติปัญญามาร่วมกัน เพื่อสร้างสรรค์และแก้ปัญหา จะไม่เกิดขึ้นเพราะมองข้ามพวก พ้องผองเพื่อนไปหวังพึ่งแต่ภายนอก สังคมแบบนี้จะพัฒนา ประชาธิปไตยได้ยาก นี่ก็เป็นปัญหาที่เราจะต้องแก้ไข

ต้องข้ามพ้นยากล่อมและสิ่งเสพติด ชีวิตและสังคมจึงจะไปรอด

ขอแทรกเข้ามาอีกเกี่ยวกับเรื่องการทำคนของเราให้เข้มแข็ง คือจากความโน้มเอียงที่ชอบความง่ายและความสะดวกสบายนี้ คนที่ประสบปัญหาเจอความทุกข์ บางที่แทนที่จะลุกขึ้นดีนรชนชวนชวย ก็อาจจะใช้อะไรบางอย่างมาเป็นสิ่งแก้ปัญหาชั่วคราว หรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ทำให้ตัวสบายไปพลางก่อน หรือแม้แต่เอามาช่วยให้หลบปัญหา หลบทุกข์ไปได้ชั่วคราว ฉะนั้นหลักที่ว่าไปตามธรรมชาติของมนุษย์ว่า เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามจะลุกขึ้นดีนรชนชวนชวยแล้วจะเข้มแข็งนั้น ยังมีข้อยกเว้น เนื่องจากมีตัวแปรเป็นเงื่อนไขแทรกเข้ามา ตัวแปรนี้คือสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องผ่อนคลาย เป็นทางออกชั่วคราว หรือทำให้เพลินๆ ทำให้หลบทุกข์ลืมปัญหาไปได้ แม้แต่คราวหนึ่งที่หนึ่ง ซึ่งขอใช้คำรวมง่าย ๆ ว่า **สิ่งล่อม**

อารยธรรมยังไม่ไกล มนุษย์ยังต้องอาศัยสิ่งล่อม

สิ่งล่อมมีมากมายหลายอย่างและหลายระดับ ตั้งแต่หยาบจนถึงละเอียด บางอย่างก็มีแต่โทษ บางอย่างก็มีประโยชน์ ไม่น้อยถ้ารู้จักใช้แต่พอดี แม้แต่หลักปฏิบัติบางอย่างในทางพระศาสนาบางที่ก็ถูกนำมาใช้ในทางที่อาจจะเกิดโทษโดยไม่รู้ตัว

เพราะคนที่มีทุกข์มีปัญหาคิดใจ ก็หาทางแก้ปัญหาคิดใจด้วยการนำหลักปฏิบัตินั้นๆ มาใช้ทำจิตใจให้สบาย

สิ่งกลมมในชั้นที่หายาบมากซึ่งมีแต่โทษเป็นอันตรายก็ เช่น สุรา ยาเสพติด และการพนัน ซึ่งเป็นทางเสี่ยงหลบจากความทุกข์และช่วยให้ลืมปัญหาในเมื่อไม่มีความเข้มแข็งเพียงพอ โดยเฉพาะการพนัน อาจเป็นเพราะอยากจะได้ผลสำเร็จ แต่ไม่สู้ที่จะทำงานหนัก จึงคิดเอาเฉพาะหน้าง่ายๆ โดยหวังลาภลอย และหลายครั้งจะเอาไปโยงกับเรื่องอำนาจดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาล จึงไปเล่นการพนันพร้อมกับบนบานไปด้วย เรียกว่าเป็นการหวังลาภลอยจากสิ่งเลื่อนลอย นับว่าเป็นทางออกจากการที่จะต้องทำด้วยความเพียรพยายามที่หนักและยากลำบาก พร้อมทั้งเป็นสิ่งกลมมด้วย คือกลมมใจให้สบาย ลืมทุกข์หลบปัญหาไปได้ทีหนึ่งๆ เช่นเดียวกับยาเสพติด ซึ่งเป็นทางออกอย่างหนึ่งของคนที่มีความทุกข์ ซึ่งไปพึ่งยาเสพติดเพราะใจของเขาไม่มีความสุข จึงเอาสิ่งเสพติดมาช่วยให้ลืมความทุกข์ และหวังจะได้สุขจากการเสพนั่น

สิ่งกลมมสำคัญทางนามธรรม ซึ่งแพร่หลายและมีอิทธิพลอย่างยิ่ง ก็คือ ความเชื่อต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พูดไปแล้วนั่นเอง ความเชื่อนี้เป็นเครื่องปลอบประโลมใจในยามทุกข์ ทำให้เกิดความหวังในความสุขความสำเร็จ และทำให้เกิดความอบอุ่นใจ แต่ก็ทำให้เกิดความโน้มเอียงในทางที่จะหวังพึ่งและรอคอยความช่วยเหลืออย่างทีกล่าวมาแล้ว อย่างน้อยก็เป็น

เครื่องกล่อมใจ ทำให้เกิดความเบาใจสบายใจ แล้วก็เลยไม่เร่งรัด ไม่กระตือรือร้นที่จะทำการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ เหมือนเด็กน้อยในอ้อมอกพ่อแม่ หรือเหมือนนกกระจอกเทศที่หนีภัยเอาหัวไปซุกทราย บอกตัวเองว่าปลอดภัย โดยที่ภัยนั้นก็ยังมียู่ และปล่อยให้ภัยอันตรายหรือปัญหานั้นพัฒนาตัวเพิ่มมากและรุนแรงยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น จึงต้องระวังมาก ถ้าใช้ไม่เป็นก็เป็นโทษมาก

ในบางสังคมผู้คนแม้จะมีทุกข์บีบคั้นมาก เช่นยากจน แร้นแค้น แต่มีความเชื่อในศาสนาแบบหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้เป็นเครื่องกล่อมใจ สิ่งกล่อมทางความเชื่อด้านจิตใจนี้ ก็สลายภาวะบีบเร่ง คนก็ไม่ลุกขึ้นดิ้นรนชวนขวย ไม่กระตือรือร้นบุกฝ่าไป สังคมแบบนี้ น่าจะยกเอาอินเดียเป็นตัวอย่างได้

เรายอมรับว่ามนุษย์ปุถุชนทั่วไปยังมีปัญหาจิตใจ จึงต้องอาศัยสิ่งกล่อมช่วยบ้าง อย่างน้อยเพื่อเป็นเครื่องพักผ่อนหย่อนใจคลายกังวล พอให้เพลินๆ หลบเรื่องร้อน ลืมเรื่องรัด ทำให้สดชื่น พ้นกำลัง เพิ่มความมีชีวิตชีวาบ้างเป็นบางครั้งบางคราว สิ่งกล่อมอย่างสามัญ ก็คือการบันเทิง ดนตรี และกีฬา ตลอดจนวรรณคดี ซึ่งถ้ารู้จักเลือกและรู้จักใช้ก็เป็นประโยชน์ไม่น้อย นอกจากเป็นสิ่งกล่อมแล้ว ยังอาจใช้เป็นสื่อที่จะนำขึ้นสู่สิ่งที่ดีงามสูงส่งหรือประเสริฐยิ่งขึ้นไป แม้แต่นำสู่ความเข้าใจธรรม

ต่างจากสุรยาเสพติดและการพนันที่เป็นอันตรายมาก แทบว่า จะมีแต่โทษอย่างเดียว

อย่างไรก็ตาม สิ่งกลุ่มทุกอย่าง สามารถก่อโทษได้ ทั้งนี้ โดยเฉพาะ ถ้าไปติดในสิ่งกลุ่มเมื่อใดก็เสียทันที จึงต้องระวังใช้สิ่งกลุ่มเพียงเพื่อแก้ปัญหาชั่วคราว หรือช่วยให้สดชื่นหายแห่งแล้ง หายเหน็ดเหนื่อย ทำให้กระชุ่มกระชวยมีพลังแล้วก็ทำงานการเดินหน้าต่อไป เหมือนอย่างคนที่มีปัญหาถึงกับนอนไม่หลับ ก็อาจต้องใช้ยากลุ่มประสาทช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ยากลุ่มประสาทก็ถือว่าเป็นประโยชน์ แต่อยาอยู่ใต้อานาจยา กลุ่มประสาท หมายความว่าอย่ากลายเป็นทาสของมัน จนกระทั่งต้องนอนหลับด้วยยากลุ่มประสาทตลอดไป ถ้าถึงขั้นนั้นก็แย่น้อย แต่ถ้าใช้ชั่วคราวก็พอได้

แม้แต่ข้อปฏิบัติดีงามอย่างสูงลึกซึ้งทางจิตใจ ก็เอามาใช้เป็นสิ่งกลุ่มได้ จัดเป็นสิ่งกลุ่มอย่างประณีต เช่นสมาธิ เวลามีปัญหาจิตใจ ไม่สบายใจ มานั่งสมาธิก็สบาย หลบปัญหาไปได้ มีความสุข ก็เลยเกิดความโน้มเอียงว่า ถ้าไม่สบายใจมีปัญหาที่มานั่งสมาธิสบายไป ต่อไปพอเจอปัญหาข้างนอกก็ไม่เอาละ ฉันหลบทุกข์มาอยู่ในสมาธิ หากความสุขได้ ก็เลยไม่แก้ปัญหา ถ้าอย่างนี้สมาธิก็กลายเป็นสิ่งกลุ่ม จึงต้องระวังมากเหมือนกัน

ในเมื่อมนุษย์ปุถุชนยังต้องอาศัยสิ่งกลุ่ม และสิ่งกลุ่มอาจก่อให้เกิดโทษได้มาก การปฏิบัติให้ถูกต้องต่อสิ่งกลุ่มจึงมี

ความสำคัญมาก เพื่อความเข้าใจง่ายในเรื่องนี้ อาจแบ่งบทบาทของสิ่งกลุ่มเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. *ชั้นผ่อนคลาย* คือ ใช้เพื่อพักกายพักใจ เพื่อผ่อนคลายเพื่อฟื้นฟู ทำให้หายเหน็ดเหนื่อย หายล้า หายเปลี้ย ทำให้สดชื่น มีกำลังสบายขึ้น พร้อมทั้งจะก้าวเดินต่อไป

๒. *ชั้นกลุ่ม* คือ ทำให้เพลิน ทำให้เคลิบเคลิ้ม ปล่อยตัวปล่อยจิตปล่อยใจไปกับความเพลิดเพลิน

๓. *ชั้นเสพติด* คือ เกิดความลุ่มหลงหมกมุ่น สยบ หรือมัวเมา ต้องอาศัยเป็นเครื่องช่วยให้ลืมปัญหา หรือเป็นที่หลบทุกข์ ตลอดจนถึงต้องพึ่งพาขึ้นต่อมันในการที่จะมีความสุข

ถ้ายังจะใช้สิ่งกลุ่ม ก็ควรใช้อยู่ในขอบเขตของชั้นที่ ๑ คือ ชั้นผ่อนคลายเท่านั้น เพราะถ้าเลยขอบเขตเข้าสู่ชั้นที่ ๒ และ ๓ ก็จะเป็นกลายเป็นความประมาท และหยุดการพัฒนา

อนึ่ง ที่ว่าข้อปฏิบัติดีงามเช่นสมาธิ ก็อาจกลายเป็นสิ่งกลุ่ม และอาจเกิดโทษได้เมื่อใช้ผิด เรื่องนี้จะระวังอย่างไร หลักการในเรื่องนี้มีอย่างไร ขอชี้แจงว่า สมาธิก็เช่นเดียวกับข้อปฏิบัติอื่นในพระพุทธศาสนา ข้อปฏิบัติทุกข้อในพระพุทธศาสนา อยู่ในระบบไตรสิกขา ไตรสิกขาก็คือระบบการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ตามหลักการแห่งธรรมชาติของมนุษย์เอง ที่ว่าเป็นสัตว์ที่ต้องเรียนรู้จึงจะอยู่ดีมีชีวิตรที่เลิศได้ มนุษย์จะต้องพัฒนาไปข้างหน้า จนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุดเป็นชีวิตที่ดีงามแท้จริง ถ้ายังไม่ถึงแล้วหยุดไม่ได้

ถ้าเอาอะไรมาทำให้หยุดก็แสดงว่าพลาดผิดแล้ว เพราะฉะนั้นสมาธิที่ใช้ในลักษณะเป็นสิ่งกล่อม ทำให้สบายเป็นสุขได้แบบนี้ เป็นเพียงการหลบลูกขี้ผึ้งปัญหาทำให้หยุดไม่พัฒนา ก็ต้องผิด

สมาธิที่แท้จริงนั้นเป็นองค์ประกอบของไตรสิกขา อยู่ในกระบวนการพัฒนา เพราะฉะนั้นมันจะต้องเป็นปัจจัยส่งต่อใน การที่จะทำให้เดินหน้าต่อไป ด้วยเหตุนี้ในระบบไตรสิกขาทำนอง จึงวางเป็นกระบวนการไว้ว่า ให้พัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา ไปจนตลอด สมาธิต้องเพื่อปัญญา สมาธิถ้าไม่ใช่เพื่อปัญญาต้องผิด อย่างน้อยก็ยังพร่อง เป็นเรื่องที่วินิจฉัยได้ง่ายๆ

ธรรมทุกข้อพูดได้ด้วยหลักการนี้ ถ้าธรรมข้อไหนปฏิบัติ แล้วทำให้หยุด แม้แต่ทำให้สบายมีความสุขได้ก็ต้องผิดหรือยังพร่อง คือได้ผลเพียงข้างเดียวหรือส่วนเดียวและเสียดุล เช่น ปลงอนิจจังได้ก็สบายไปที่ หรือปลงกรรมเก่าว่าเป็นกรรมของเราก็ต้องปล่อยไปตามกรรม เลยกลายเป็นทำกรรมใหม่ที่ร้ายแรงคือความประมาทโดยไม่รู้ตัว รวมความว่า ธรรมทุกข้อจะต้องถาม และตอบได้ว่ามันส่งผลสืบทอดไปยังข้อปฏิบัติอื่นให้ไปสู่จุดหมายอย่างไร เมื่อเป็นอย่างนั้นจึงจะอยู่ในระบบหรือกระบวนการของไตรสิกขา

ต้องรู้จักออมแรงออมเวลา การพัฒนาจึงจะได้ผล

ขอยกอีกตัวอย่างหนึ่งของข้อปฏิบัติที่ต้องส่งผลสืบทอดต่อไปในกระบวนการของไตรสิกขา คือสันโดษ ถ้าสันโดษแล้วสุขสบายแล้วนอน ก็ชี้เกยจ เป็นอันว่าจบกัน แสดงว่าผิด สันโดษนั้นก็ เป็นธรรมสำคัญที่ปฏิบัติผิดกันมาก ไหนๆ พุดถึงแล้วก็พุดเสียเลย

สันโดษนี้คนไทยเดี๋ยวนี้เข้าใจผิดกันมาก ถ้ามเด็ก ๆ หนุ่ม ๆ ว่าสันโดษคืออะไร ก็มักตอบว่าคือไม่อยากจะเกี่ยวกับใคร ปลีกตัวไปอยู่คนเดียว อันนี้ผิดไปลิบแล้ว ความหมายคลาดเคลื่อนหมด สันโดษคือความพอใจในสิ่งที่มีเป็นของตน มีอะไรมาเป็นของตนก็ยินดีพอใจเกิดความสุขได้ในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่ทะเยอทะยานร่ำรอนหาสิ่งที่ตนยังไม่มีไม่ได้ หมายความว่ามีความสุขได้ด้วยสิ่งที่ตนมี หรือมองอีกแง่หนึ่งก็คือเป็นสุขง่ายด้วยวัตถุน้อย แม้จะมีวัตถุเสพน้อยก็มีความสุขได้

อย่างไรก็ตาม ข้อที่ต้องระวังที่สุด ก็คือจะต้องทราบว่าความสุขไม่ใช่วัตถุประสงค์ของสันโดษ ความสุขเป็นเพียงผลพลอยได้ที่มีมาเองของสันโดษ เมื่อสันโดษก็สุขเลยทันที เพราะทำให้เกิดความพอใจในวัตถุนั้นก็มีความสุขแล้ว เรามีวัตถุแค่ไหนเราก็มีความสุขได้ทันทีในเมื่อเรามีความพอใจในวัตถุนั้น แต่ในการปฏิบัติตามระบบไตรสิกขาซึ่งเป็นเครื่องพัฒนาคน จะอยู่แค่นั้นไม่ได้ จะต้องถามว่า สันโดษเพื่ออะไร หรือถามให้ตรง

ยิ่งกว่านั้นว่าเพื่อให้พัฒนาต่อไปอย่างไร คือมันจะต้องส่งผลต่อไปยังการปฏิบัติอื่นข้างหน้า จึงต้องถามว่าจะส่งผลอย่างไร

การที่เราสันทัดคือพอใจในวัตถุที่มีที่ได้นั้นจะเกิดผลอะไรขึ้นมา เราจะได้อะไร เราก็สงวนเวลา แรงงาน และความคิดไว้ได้สิ ลองดูว่าคนไม่สันทัดเป็นอย่างไร คนไม่สันทัดก็ไม่พอใจด้วยสิ่งที่มีเป็นของตน เขาจะมองหาแต่สิ่งที่ยังไม่มียังไม่ได้ที่ยังไม่เป็นของตน ฉะนั้นจะสุขได้ต้องได้อันนั้นต้องได้อันนี้ สิ่ง (วัตถุเสพ) ที่ตนมีไม่สามารถทำให้ตนมีความสุข ความสุขอยู่กับสิ่งที่ยังไม่ได้ไม่มี เพราะฉะนั้นในแง่วัตถุเสพนี้เขาไม่เจอความสุข ความพอใจสักที เพราะความสุขของเขาอยู่กับสิ่งที่ยังไม่มียังไม่ได้ตลอดไป

เมื่อไม่สามารถมีความสุขจากวัตถุที่มีที่ได้แล้ว จะเกิดอะไรขึ้น เมื่อไม่สันทัดและความสุขไปอยู่กับสิ่งที่ยังไม่มียังไม่ได้ เขาก็ต้องใช้เวลาและแรงงานมากในการที่จะไล่ตามแสวงหาสิ่งเสพ เวลาทั้งหมดไปแรงงานทั้งหมดไปในการหาสิ่งเหล่านี้ ยิ่งกว่านั้นในด้านความคิด ก็ครุ่นคิดแต่ว่าทำอย่างไรจะได้อันนั้น จะไปหาสิ่งเสพบำรุงบำเรอที่ไหน ความคิดก็หมดไปกับเรื่องนั้น เพราะฉะนั้น ทั้งความคิดทั้งเวลาและแรงงานที่จะเอามาใช้กับการทำหน้าที่การทำงานทำการสร้างสรรค์ก็หมดไป

นอกจากนั้น เมื่อเวลาไม่พอที่จะไปหาสิ่งเสพก็ต้องเบียดบังเวลาทำงานทำการ ต่อไปสิ่งที่จะเสพนั้นต้องได้มาด้วยเงินทองเป็นต้น เมื่อเงินทองไม่พอก็ต้องทุจริตเพื่อจะเอาไปใช้จ่ายหา

สิ่งเสพ และเพราะความสุขอยู่กับสิ่งเสพใจก็ไม่อยู่กับงาน ก็เลยทำงานด้วยความทุกข์ความจำใจ การทำงานก็กลายเป็นความทุกข์ทรมาน ไม่มีความสุข เป็นอันว่าคนไม่สันโดษเสียหมดทุกด้าน สุขจากวัตถุก็นั่งไม่ได้ ทำการงานก็ทุกข์ทรมาน เสร็จแล้วยังมีปัญหาเรื่องเบียดบังเวลาทำงาน และเรื่องทุจริตอีกด้วย

ในทางตรงข้าม พอมีความสันโดษ วัตถุเสพมีเท่าใดก็สุขได้ทันที

๑. ความสุขจากวัตถุก็นั่งแล้ว

๒. เวลา แรงงาน และความคิดก็สงวนไว้ได้มากมาย แล้วก็เอาเวลา แรงงาน และความคิดนั้นไปทุ่มเทให้กับงานที่ต้องการจะทำ การทำงานสร้างสรรค์ก็มีเวลา แรงงานและความคิดที่จะทำได้เต็มที่ ก็เลยมีการทำสิ่งที่ดีงาม และการสร้างสรรค์ได้มากมาย

๓. เมื่อไม่กระวนกระวายที่จะพละนหาสิ่งเสพ ใจก็อยู่กับงานและรักงาน ก็มีความสุขในการทำงานอีก

เป็นอันว่า เมื่อสันโดษแล้วก็ได้หมด สุขจากวัตถุก็นั่งได้ สุขจากการทำงานก็ได้ และยังทำงานได้ผลดีด้วย เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงสอนให้สันโดษ แต่ต้องมีตัวตาม ใครไปพูดถึงสันโดษเฉยๆใช้ไม่ได้ พระพุทธศาสนาไม่ใช่สอนแค่สันโดษ แต่สันโดษต้องมีตัวตาม คือสันโดษในวัตถุสิ่งเสพ แล้วก็ให้ไม่สันโดษในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามที่เรียกว่ากุศลธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยความไม่สันโดษ พระพุทธเจ้าเป็นยอดของคนไม่สันโดษ ถ้าพูดอย่างนี้ญาติโยมบางที่อาจจะสงสัยว่าทำไมพระว่าอย่างนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองว่า ที่เราตรัสรู้มานี้ ได้เห็นคุณของธรรม ๒ ประการคือ

๑. ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย

๒. ความเพียรไม่ระย่อ

หมายความว่า ลงได้เห็นว่าอะไรเป็นเหตุผลดีงามแล้ว พระองค์ไม่มีหยุดเลย พระองค์ไม่สันโดษในกุศลธรรม และสอนให้ทุกคนไม่สันโดษในกุศลธรรม เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนา จึงสอนทั้งสันโดษและไม่สันโดษ สันโดษในสิ่งเสพแล้วก็ไม่สันโดษในกุศลธรรม

ในด้านสิ่งดีงามหรือการสร้างสรรค์แล้วท่านไม่ให้สันโดษ ถ้าสันโดษเมื่อไรท่านเรียกว่าประมาท แม้แต่เป็นอริยบุคคลแล้ว มาเกิดความสันโดษเช่นพอใจในคุณธรรมความดีที่ได้สำเร็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่านี่เธอประมาทแล้ว ในเรื่องสิ่งดีงามที่เป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์แล้วจะหยุดไม่ได้ตราบเท่าที่ยังไม่ถึงจุดหมาย

เมื่อไม่สันโดษในกุศลธรรมคือในสิ่งสร้างสรรค์ที่ดีงาม ก็มารับกันกับสันโดษในสิ่งเสพ พอเราสันโดษในสิ่งเสพเราก็ไปไม่สันโดษในกุศลธรรมหรือในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามได้เต็มที หลักการมันหมุนกันอย่างนี้ แต่เราไม่ค่อยจับหลักกัน คือหลัก

เรื่ององค์ธรรมหรือข้อปฏิบัติทุกข้ออยู่ในระบบไตรสิกขา ต้องส่งผลต่อกันในการเดินทางสู่จุดหมาย ไม่ใช่หยุดอยู่

เป็นอันว่า ตอบคำถามได้แล้วว่าสันโดษเพื่ออะไร สันโดษส่งผลต่อ สู่การเดินทางในการปฏิบัติต่อไปอย่างไร สันโดษเพื่อออมแรงออมเวลาและออมความคิดไว้ จะได้เอาแรงงาน เวลาและความคิดนั้นไปทุ่มเทอุทิศให้แก่การเพียรพยายามทำการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามยิ่งขึ้นไปได้อย่างเต็มที่

ที่ว่ามานี้เป็นกรยกตัวอย่าง แต่เดี๋ยวจะไปกันใหญ่ ตกลงว่าตอนนี้สิ่งที่ต้องการก็คือจะ使人มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะแง่คิดที่ว่าแก้ปัญหारेื่องความอ่อนแออย่างไร ซึ่งจะต้องพูดกันอีก

เร่งรัดพัฒนาด้วยระบบสร้างความเจริญ กับระบบสติปัญญา

ก่อนจะผ่านไป ขอย้อนกลับมาพูดเรื่องสิ่งกลม่อีกหน่อย ได้พูดแล้วว่าตามธรรมดาของมนุษย์ทั่วไป เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นหรือภัยคุกคาม จึงจะลุกขึ้นดิ้นรนขวานขวาย แล้วก็ทำให้เจริญเข้มแข็งขึ้นมา แต่เมื่อพร้อมสุขสบายก็มีความโหน้มเอียงที่จะเฉื่อยชาเกียจคร้านและนอนเสวยสุข แล้วก็อ่อนแอและเสื่อมลง เพราะธรรมดาวิสัยของมนุษย์ปุถุชนที่หมุนเวียนไปตามกิเลสอย่างนี้ ชีวิตและสังคมมนุษย์จึงวนเวียนอยู่ในวงจรแห่งความเจริญและความเสื่อมกันเรื่อยตลอดมา การพัฒนาคนที่จะถึงขั้นที่นับได้ว่าได้ผลจริงบรรลุความสำเร็จ จะต้องทำให้คนมีความดี

งามความสามารถพอที่จะหลุดพ้นขึ้นอยู่เหนือวงจรนี้ได้

พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องการพัฒนาคนให้ถึงระดับนี้เป็นอย่างมาก และถือเอาคุณสมบัติขั้นนี้เป็นเกณฑ์วัดการพัฒนาของคนอย่างหนึ่ง คือการที่มนุษย์สามารถสร้างสรรค์ความดีงามและความเจริญได้เรื่อยไป หมายความว่าสามารถทำการสร้างสรรค์หรือมีความกระตือรือร้นชวนชวนเพียรพยายามทำการต่างๆ ได้โดยไม่ต้องรอให้ถูกทุกข้อบิบบคั้นหรือถูกภัยคุกคาม และเมื่อมีความสุขความพึงพร้อมประสบความสำเร็จแล้ว ก็ไม่ติดไม่หลงเพลินไม่มัวเมา ไม่เฉื่อยชาแล้วกลายเป็นเพียงผู้เสพส่วยผล แต่ยังคงมีความเข้มแข็งและเพียรพยายามใฝ่ทำการสร้างสรรค์ต่อไป สามารถทำการต่างๆ ด้วยความรู้เท่าทันเหตุปัจจัยทั้งหลายอย่างสม่ำเสมอ ท่านเรียกภาวะนี้ว่า*ความไม่ประมาท*

ความไม่ประมาท ในที่นี้ หมายถึงความไม่ประมาทแท้ด้วยสติปัญญา คือมีสติตามทันสถานการณ์ คอยนึกคอยระลึก คอยสำรวจ คอยจับเอาทุกสิ่งทุกอย่างทุกเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นไป อันจะส่งผลกระทบต่อชีวิตต่อสังคมเป็นต้น เอามาส่งให้ปัญญาพิจารณาตรวจตราวิเคราะห์วิจัยสืบสาวค้นคว้า ว่าอันใดจะทำให้เกิดความเสื่อม อันใดจะช่วยให้เกิดความเจริญ แล้วหาวิธีที่จะป้องกันกำจัดแก้ไขเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อม และสร้างสรรค์ส่งเสริมเร่งทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดความเจริญออกมา โดยไม่ผัดเพี้ยนไม่ละเลยไม่นิ่งเฉยเฉื่อยชา พระพุทธศาสนา

รับรองว่า ถ้ามนุษย์ไม่ประมาทอย่างแท้จริงด้วยสติปัญญาอย่างนี้ สังคมจะมีแต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีเสื่อม

สังคมตะวันตกมีภูมิหลังแห่งการถูกทุบทุบขี้นคั้นและถูกภัยคุกคาม จึงตื่นรนต่อสู้เข้มแข็ง มีความเพียรพยายามทำการต่างๆ สามารถพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความเจริญอย่างที่เป็นอยู่ขึ้นนี้ได้ (จุดเริ่มของอุตสาหกรรมฝรั่งก็ยอมรับว่า คือ scarcity) และโดยสอดคล้องกับภูมิหลังนี้ ชาวตะวันตกก็มีวัฒนธรรมแห่งระบบแข่งขัน ซึ่งเป็นระบบทุบทุบภัยประดิษฐ์ ที่บีบคนให้เครียด และต้องเร่งรัดตัวอยู่ตลอดเวลา เพราะถ้าไม่ตื่น ก็อยู่ไม่รอด ถ้าไม่เหนียวเข่า ก็ต้องหมดสภาพไป *ความเครียด* (stress หรือ tension) หรือภาวะบีบเร่ง จึงเป็นปัจจัยสำคัญอยู่เบื้องหลังการสร้างสรรค์ความเจริญของสังคมตะวันตก แต่เมื่อเวลาผ่านไปถึงบัดนี้ก็ปรากฏผลร้ายสะสมรุนแรงขึ้นๆ ว่า ความเครียดและภาวะบีบเร่งนี้ ได้กลายเป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมสลายหรือความวิบัติทั้งของชีวิตและสังคม เสื่อมโทรมทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต

ลักษณะการสร้างความสำเร็จของชาวตะวันตกนี้ ก็เรียกได้ว่า เป็นความไม่ประมาทอย่างหนึ่ง แต่ไม่ใช่ความไม่ประมาทที่แท้ เป็นเพียงความไม่ประมาทเทียม เพราะไม่เกิดจากคุณสมบัติที่พัฒนาขึ้นในตัวคนจากสติปัญญาแท้จริง แต่เกิดจากแรงบีบคั้นของปัจจัยภายนอก ที่ทำให้เกิดความเครียด ซึ่งเป็นภาวะบีบเร่งทางจิต เช่น ความกลัวแพ้ ความกลัวว่าตัวจะอยู่ไม่รอด กลัวเขา

จะขึ้นหน้าเหนือตัว เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดความทุกข์มาก และจะเห็นได้ว่าพอมาถึงปัจจุบัน เมื่อสังคมเกิดความพรุ่งพร้อมทางวัตถุมากขึ้น มีเทคโนโลยีสะดวกสบายมากขึ้น ทั้งที่ระบบแข่งขันก็ยังคงรบงำสังคมอยู่ คนก็เริ่มอ่อนแอเฉื่อยชาลง ดังที่มีวรรณกรรมใหม่ๆ ออกมามากมายโอตครวญว่าคนรุ่นใหม่ในสังคมอเมริกันสำรวย หยิบโย่ง ใจเสาะเปราะบาง ไม่สู้งาน ขาด work ethic และเกิดความขัดแย้งในจิตใจของคนรุ่นใหม่นั้นเองที่ตนชอบสะดวกสบาย เห็นแก่ความง่ายมากขึ้น แต่ระบบสังคมซับซ้อนต้องการความเข้มแข็งยิ่งขึ้น เลยยิ่งทำให้คนมีความทุกข์มากขึ้น พร้อมกับที่สังคมก็ยิ่งเสื่อมโทรมลงไป

ส่วนในสังคมไทย เมื่อสภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์แล้วยังแถมมีเทคโนโลยีประเภทบริโภคมมาเสริมความสุขสบาย ถ้าเห็นแก่ความสุขสบาย ชอบง่าย ไม่สู้ปัญหา ไม่ทนต่อความยากลำบาก ชอบผัดเพี้ยน และหมกมุ่นเพลิดเพลิน ก็ตกอยู่ในความประมาทอย่างทีกล่าวมาแล้ว

พระพุทธศาสนาสอนความไม่ประมาทที่แท้ด้วยสติปัญญา ซึ่งเกิดจากการพัฒนาคน นอกจากใช้สติสำรวจและใช้ปัญญาวิเคราะห์วิจัยเพื่อทำการให้ตรงกับเหตุปัจจัยแล้ว พระพุทธศาสนาก็ใช้ภาวะบิบเร่งด้วย แต่ไม่ใช่เป็นภาวะบิบเร่งทางจิต ท่านให้ใช้ภาวะบิบเร่งทางปัญญา คือการมองเห็นและรู้เข้าใจความจริงแห่งความเปลี่ยนแปลง ความเป็นอนิจจัง ภาวะเกิดดับ และความไม่คงอยู่ยั่งยืนของชีวิตและสิ่งทั้งหลายโยงมาสู่

การใช้เวลาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ภาวะบีบเร่งทางปัญญานี้ ไม่ทำให้เกิดความเครียดกังวล ความขุ่นมัวเศร้าหมองใจหรือความเป็นทุกข์ แต่เป็นความปลอดโปร่งใจสว่างด้วยปัญญา คำสอนเช่นนี้มีมาก เช่น “คนเรานี้มีอายุอยู่ได้ไม่นาน จะต้องไปภพหน้า ควรทำความดี ควรดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ คนที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายเป็นไม่มี คนที่มีชีวิตยืนยาวก็อยู่ได้แค่ ๑๐๐ ปี จะกินไปบ้างก็เพียงเล็กน้อย . . . พึงดำเนินชีวิตดังมีไฟไหม้อยู่บนศีรษะ” (๑๕/๔๔๐-๒)

สุขของคนมีการศึกษา กับสุขของคนด้อยพัฒนา

อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาคน ซึ่งควรพูดไว้ด้วย ก็คือเรื่อง**ความสุข** ความสุขเป็นเรื่องใหญ่มาก ในการศึกษาคือการพัฒนาคนที่ถูกต้อง การศึกษาที่แท้เริ่มเมื่อไร คนก็เริ่มมีมิติใหม่ของความสุขและมีความสุขเพิ่มขึ้นในทันที การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนมีความสุข ซึ่งเป็นความสุขชนิดใหม่และเป็นความสุขที่เป็นอิสระแก่ตนเองยิ่งขึ้น

มนุษย์ที่ยังไม่พัฒนาคือยังไม่มีการศึกษา นั่น ก็มีตาหู จมูกลิ้นกายและใจเกิดขึ้นมากับตัว และเขาก็ใช้ตาหูจมูกลิ้นกาย ใจนั้นในการสื่อสารกับโลกภายนอก แต่โดยส่วนใหญ่เขาจะใช้ตาหูจมูกลิ้นกายนั้นในการเสพหาความสุข เพราะฉะนั้นแหล่งความสุขของมนุษย์ที่ยังไม่มีการศึกษาจึงมาจากการเสพด้วยตาหู

จุมุกลีนกาย แต่พอมนุษย์เริ่มมีการศึกษา ตาหูจุมุกลีนกายที่เขาใช้ในการเสพหาความสุขสุดเดี๋ยวกันนี้แหละ เขาก็เอาไปใช้เป็นจุดเริ่มของการศึกษา การศึกษาเริ่มที่ไหน ก็เริ่มที่ตาหูจุมุกลีนกายใจของเรานี่เอง

ตาหูจุมุกลีนกายใจของเราทำหน้าที่ก็อย่าง ตอบว่าทำหน้าที่ ๒ อย่าง

๑. ทำหน้าที่รับรู้ ดู เห็น ฟัง ว่าอะไรเป็นอะไร ว่าเป็นสีเขียว ดำ แดง เหลือง รูปร่างยาวกลมแบนเหลี่ยม เสียงไพเราะ เสียงไม่ไพเราะ เสียงนกเสียงกา เป็นต้น นี่ด้านหนึ่ง

๒. อีกด้านหนึ่ง ตาหูจุมุกลีนกายนั้นทำหน้าที่รู้สึก ซึ่งเป็นด้านที่ไม่ค่อยนึกกัน

ที่จริงด้านรู้สึกนี้แหละมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนมากกว่า ด้านรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ด้านรู้กับด้านรู้สึกมาพร้อมกันที่ตาหูจุมุกลีนกายของเรา แต่มนุษย์ทั่วไปจะตกอยู่ใต้อำนาจของด้านรู้สึก ตาหูฟังพอรู้สึกสบายก็ชอบใจ ไม่สบายก็ไม่ชอบใจ พอชอบใจก็คิดจะเอาจะได้จะอย่างโน้นอย่างนี้ แล้วก็มีพฤติกรรมสนองตามความรู้สึกนั้น เมื่อชอบใจจะเอา ก็ทำก็พูดเพื่อให้ได้มา ถ้าไม่สบายก็ไม่ชอบใจ แล้วก็หาทางเลี่ยงหลบหนีกำจัด เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ก็จะเกิดวงจรแห่งปฏิกิริยาต่อความรู้สึกทางตาหูจุมุกลีนกาย คือเมื่อได้เจอสิ่งที่ชอบใจก็เป็นสุข เมื่อเจอสิ่งที่ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ สำหรับมนุษย์ที่ใช้ตาหูจุมุกลีนกายในการเสพนี้ ความสุขความทุกข์ของเขาจะวนเวียนอยู่กับความชอบใจไม่ชอบ

ใจ คือ ชอบใจก็สุข ไม่ชอบใจก็ทุกข์

ที่นี่ พอมนุษย์เริ่มใช้ตาหูจมูกเป็นต้นในการเรียนรู้ นั่นคือเริ่มการศึกษา มนุษย์จะดูรู้เห็นว่าอะไรเป็นอะไร เป็นอย่างไร เป็นมาอย่างไร เป็นเพราะอะไร ฯลฯ พอเริ่มเรียนรู้ คือไม่ใช่รู้เฉยๆ แต่เรียนรู้คือเอาประโยชน์จากสิ่งที่มีรู้ เพื่อเอามาใช้ในการดำเนินชีวิตที่จะทำอะไรอย่างไร เป็นต้น เมื่อเราเรียนรู้จากสิ่งเหล่านั้น เราเอาประโยชน์มาได้ เราได้ความรู้ได้ประโยชน์ การได้ความรู้นั้นสนองความต้องการของเรา ก็ทำให้เราเป็นสุข

ตอนแรกเรามีความต้องการเสพ เมื่อเราสนองความต้องการเสพเราก็สุขจากเสพ แต่เมื่อเราต้องการรู้ เราสนองความต้องการในการรู้ เราก็สุขจากการสนองความต้องการรู้ นั่นเราก็สุขจากการเรียนรู้ ต่อมาเราพัฒนาความต้องการรู้นี้เป็นความอยากรู้มากขึ้นๆ จนกลายเป็นความใฝ่รู้ คราวนี้พอได้สนองความต้องการในการใฝ่รู้ก็ยิ่งมีความสุขมากขึ้นจากความใฝ่รู้ นั่น

ความสุขจากการเรียนรู้นี้เป็นอิสระจากความชอบใจและไม่ชอบใจ เพราะการเรียนรู้ นั่นเรียนรู้ได้ทั้งสิ่งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ การเรียนรู้ นั่นไม่ขึ้นต่อความชอบใจและไม่ชอบใจ สิ่งที่ชอบใจก็ได้เรียนรู้ สิ่งที่ไม่ชอบใจก็ได้เรียนรู้ เขาจึงเริ่มเป็นอิสระเริ่มสามารถมีความสุขที่ไม่ขึ้นต่อสิ่งเสพ และไม่ขึ้นต่อความชอบใจและไม่ชอบใจ เขามีแหล่งแห่งความสุขเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง

สำหรับคนพวกที่อาศัยความสุขจากสิ่งเสพ สุขทุกข์ของเขาก็วนเวียนอยู่กับสิ่งที่ชอบใจและไม่ชอบใจอย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือถ้าเจอสิ่งที่ชอบใจก็สุขเจอสิ่งไม่ชอบใจก็ทุกข์ แต่พอสุขจากการเรียนรู้ ทั้งสิ่งที่ชอบใจและสิ่งที่ไม่ชอบใจก็ทำให้เขาสุขได้ทั้งนั้น เพราะเขาได้เรียนรู้ บางทีสิ่งไม่ชอบใจเขาเรียนรู้ได้มากกว่าสิ่งที่ชอบใจเสียอีก ตอนนี้อยิ่งดีใหญ่เพราะมีความสุขชนิดใหม่ นี่คือสิ่งที่ได้มาพร้อมกับการเริ่มต้นของการศึกษา การศึกษาเริ่มเมื่อไร คนก็เริ่มมีมิติใหม่แห่งความสุข เริ่มมีความสุขใหม่มาถ่วงดุลความสุขจากชอบใจไม่ชอบใจเริ่มมีอำนาจต่อชีวิตของเขาหน่อยลง หมายความว่า นอกจากความสุขจากเสพแล้วเขายังมีความสุขจากการเรียนรู้เพิ่มเข้ามาอีก พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า พอเริ่มพัฒนา คนก็มีความสุขจากการศึกษา เพิ่มขึ้นมานอกเหนือจากความสุขจากการเสพ

ต่อไปการศึกษานำความสุขอะไรมาให้อีก ตอบว่า ต่อจากความสุขจากการเรียนรู้ การศึกษาก็นำมาซึ่งความสุขจากการกระทำ หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ต่อจากสุขจากการศึกษาก็มีความสุขจากการสร้างสรรค์ อันนี้สำคัญมาก ไม่ใช่เฉพาะสุขจากการเรียนรู้แต่มีสุขจากการทำด้วย

คนพวกที่สุขจากเสพก็คือสุขจากการที่ไม่ต้องทำอะไร อันนี้เป็นตัวก่อปัญหาร้ายที่สุด คนที่หาความสุขจากการเสพ ก็คือคนที่ต้องการได้รับการปรนเปรอบำรุงบำเรอ จะได้สบาย ไม่ต้อง

ทำอะไร สำหรับคนประเภทนักเสพนี้ การกระทำคือความทุกข์ ส่วนมนุษย์ที่มีการศึกษาจะมีความสุขจากการกระทำ

ขอให้พิจารณาว่าคนเราเรียนรู้เพื่ออะไร ก็เพื่อจะทำอะไร บางอย่างให้สำเร็จ เพราะการเรียนรู้ทำให้เกิดปัญญา ซึ่งช่วยให้ทำอะไรได้ เมื่อคนต้องการผลอย่างใดอย่างหนึ่ง การที่เขาจะทำได้ เขาจะต้องรู้ การที่จะรู้สัมพันธ์กับการที่จะทำ ทำเพื่ออะไร ก็เพื่อสนองความต้องการให้สิ่งนั้นเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง ในภาวะที่ดีที่พึงปรารถนา เรียกก่ายๆว่า ความอยากให้มันดี ซึ่งเมื่อพัฒนาขึ้นไปก็เรียกว่าเป็นความใฝ่ดี เจออะไรต่ออะไรก็อยากให้มันดีไปหมด เมื่ออยากให้มันดี ก็อยากทำให้มันดี เมื่ออยากทำให้มันดี ก็ลงมือทำด้วยความต้องการซึ่งทำให้มีความสุข ในการกระทำ

ว่าตามธรรมชาติ การเรียนรู้กับความอยากทำให้มันดี หรือความใฝ่สร้างสรรค์นี้ มีความสัมพันธ์เป็นปัจจัยสืบต่อกัน กล่าวคือเมื่อเรียนรู้ ก็เกิดความรู้หรือได้ความรู้ เมื่อความรู้เกิดขึ้น ก็ทำให้แยกได้โดยมองเห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่อยู่ในภาวะที่ดีที่สมบูรณ์ ที่ควรจะเป็น กับอีกสิ่งหนึ่งในประเภทเดียวกันที่อยู่ในภาวะที่ไม่ดีไม่สมบูรณ์ที่ไม่ควรจะเป็น เช่น เห็นต้นไม้ที่ใบแห้งเหี่ยวเฉา กับต้นไม้ที่มีใบดกเขียวขจี พอเกิดความรู้แยกต่างอย่างนี้แล้ว ก็จะเกิดความอยากให้สิ่งที่ไม่ดีไม่สมบูรณ์ ซึ่งอยู่ในภาวะที่ไม่ควรจะเป็นนั้น เปลี่ยนไปสู่ภาวะที่ควรจะเป็นที่ดีที่สมบูรณ์ เรียกว่าเกิดความอยากให้มันดี เมื่อ

ความอยากให้มีมันดีเกิดขึ้นแล้ว ก็จะตามมาด้วยความอยากทำให้มันดี ที่เรียกว่าความใฝ่สร้างสรรค์ ซึ่งทำให้คนเข้าไปรดน้ำพรวนดินใส่ปุ๋ยเป็นต้น เพื่อทำให้ต้นไม้ที่เหี่ยวเฉา กลายเป็นต้นไม้ที่งอกงามใบเขียวสะพรั่งขึ้นมา

อีกประการหนึ่ง ทูนาในเรื่องความใฝ่ดีนี้คนเรามีกันอยู่แล้วทุกคน เช่น เมื่อนึกถึงอวัยวะร่างกายของเราอย่างมือพร้อมทั้งนิ้วหัวนิ้วนี้ เราก็อยากให้มีมันดีให้มีมันสมบูรณ์ หน้าตาของเราๆ ก็อยากให้มีมันงดงามหมดจดสมบูรณ์ ที่นี้ถ้าเราแผ่ขยายความปรารถนาดีหรือความอยากให้มีมันดีนี้ออกไป พอเราไปสัมผัสหรือเกี่ยวข้องกับอะไรเราก็อยากให้มีมันดีไปหมด เรามานั่งที่นี้เราก็ออยากให้สถานที่เรียบริ่ย่อยสวยงาม อยากให้มีมันสะอาด ไม่ว่าจะไปเจออะไรก็อยากให้มีมันดี ไปเจอคนก็อยากให้เขาหน้าตาอึมเอิบผ่องใส แข็งแรงสมบูรณ์ (ความอยากให้มีมันดีนี้ถ้ามีต่อคนเรียกว่าเมตตา นี้ตัวเดียวกัน)

เมื่ออยากให้มีมันดีก็เลยอยากทำให้มันดี เมื่ออยากทำให้มันดีแล้ว พอลงมือทำตามนั้น เราก็ได้สนองความต้องการที่จะทำให้มันดี เราก็เลยสุขจากการทำให้มันดี ความอยากทำให้มันดีนี้เรียกว่าใฝ่สร้างสรรค์ เมื่อทำตามนั้น ก็เกิดความสุขจากการสนองความใฝ่สร้างสรรค์ แล้วความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์ก็มาประสานกันและหนุนกันยิ่งขึ้น พร้อมกับที่ทำให้ยิ่งมีความสุขมากขึ้น

ความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์นี้ทางพระเรียกว่าฉันทะ สองตัวนี้เป็นคู่ตรงข้ามกับความต้องการเสพที่เรียกว่าตณฺหา ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาไม่ต้องพัฒนา แต่ความต้องการเสพนี้นั้นเพราะไปเจอทุกข์จากการต้องทำแล้วก็ติดอยู่แค่นั้น ทุกข์สุขก็วนเวียนอยู่กับความพอใจไม่พอใจ ทีนี้พอเราสร้างฉันทะขึ้นมาก็มืดความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ทำให้ต้องสนองความใฝ่รู้และความใฝ่สร้างสรรค์ก็เดินหน้าไปได้ ความสุขก็เพิ่มขึ้น ทั้งสุขจากการเรียนรู้อหรือสุขจากการศึกษา และสุขในการกระทำหรือในการสร้างสรรค์ ชีวิตและสังคมก็ก้าวไปสู่ความเจริญงอกงาม

อนึ่ง มนุษย์มองวัตถุเป็นสองแบบ พวกหนึ่งมองวัตถุเสพเป็นจุดหมายโดยเห็นว่าความสุขหรือชีวิตที่ดีอยู่ที่การมีสิ่งเสพ เราต้องมีมันให้พร้อมแล้วเราจะสบาย จะได้ไม่ต้องทำอะไรอย่างที่ว่าเมื่อก็ แต่เมื่อเรามีความสุขจากการศึกษา และมีความสุขจากการสนองความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ เราจะมองวัตถุเสพทั้งหลายเป็นปัจจัย

ทำไมพระพุทธศาสนาเรียกวัตถุเสพบริโภคว่าเป็นปัจจัย ปัจจัยคือเครื่องเกื้อหนุน ที่จะช่วยให้เราทำสิ่งดีงามที่เราต้องการ เราพยายามจะทำสิ่งที่ต้องการที่ดียิ่งขึ้นไป เราจะพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไปอีก วัตถุเสพและเทคโนโลยีทั้งหลายก็มาเป็นปัจจัยเครื่องเกื้อหนุนให้เราทำได้ตามประสงค์ ยิ่งมันมาเราก็ยิ่งทำได้สะดวก เราก็ยิ่งทำใหญ่ เพราะเรามีความสุขจากการทำ แต่มนุษย์พวกที่หาสุขจากเสพหรือพวกนักเสพจะจบแค่นั้น เพราะ

จุดหมายของเขาอยู่ที่วัตถุประสงค์ เมื่อมีพร้อมแล้วก็ไม่ต้องทำอะไร มันตันแค่นั้น เวลานั้นอารยธรรมมาถึงจุดนี้แล้ว

สังคมนิโภคก็คือสังคมที่มุ่งหมายความสุขจากการเสพ เมื่ออารยธรรมเจริญมาถึงจุดนี้วัตถุประสงค์ก็จะกลายเป็นจุดหมายของชีวิต แล้วอารยธรรมก็จะตันที่นี้ เพราะฉะนั้นจะต้องรีบแก้ไขให้มนุษย์มีความสุขจากการสร้างสรรค์

ในเวลาทั้งหมดแล้วนี้ขอฝากนิดหนึ่งว่า ความสุขนี้เป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องพูดกันมาก มีความสำคัญต่อสิ่งที่เราเรียกในปัจจุบันว่าจริยธรรมเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาถือว่าสุขเป็นบรรทัดฐานของสมาธิ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหรือข้อธรรมสำคัญในกระบวนการพัฒนาจิตใจ เมื่อคนมาสัมพันธ์กับเทคโนโลยีจะต้องพัฒนาเขาให้มีท่าทีที่หนึ่งคือให้มองเทคโนโลยีเป็นปัจจัยแห่งการสร้างสรรค์ ไม่ใช่มองเป็นเครื่องบำรุงบำเรอ เทคโนโลยีนั้นมีความหมายเชิงบำรุงบำเรอเป็นเครื่องเสริมเพิ่มความสุขจากการเสพ และอีกด้านหนึ่งมันเป็นปัจจัยแห่งการสร้างสรรค์ที่สนองความต้องการให้เกิดความสุขจากการทำได้สำเร็จ มนุษย์ในบางสังคมมีความโน้มเอียงในการหาความสุขจากการเสพ เทคโนโลยี ก็จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการเสพบำเรอ แต่มนุษย์ในบางสังคมอาจจะมีความโน้มเอียงในทางหาความสุขจากการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยี

สองอย่างนี้ให้ดูได้ที่เด็ก ถ้าเด็กคนไหนหาความสุขจากการเสพเทคโนโลยี จะเป็นที่น่าหนักใจ พ่อแม่จะเดือดร้อน ชีวิต

ของเขาจะไปดีได้ยาก แต่ถ้าเด็กคนไหนหาความสุขจากการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยี พ่อแม่จะเริ่มสบายใจได้ และเขาจะช่วยสร้างสรรค์สังคมของเราให้เข้มแข็ง เวลานี้ต้องรีบแก้ไข เด็กของเรากำลังโน้มไปในทางหาความสุขจากการเสพเทคโนโลยี ใช้เทคโนโลยีเพื่อการเสพบำเรอ สังคมนี้เรียกร่องเทคโนโลยีประเภทเสพบำเรอ ไม่เรียกร่องเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและสร้างสรรค์ เน้นเทคโนโลยีเพื่อการเสพบำเรอ ไม่มุ่งหาเทคโนโลยีเพื่อการผลิต เราต้องเรียกร่องเทคโนโลยีเพื่อการผลิตและการสร้างสรรค์ให้มาก

แม้แต่เทคโนโลยีขึ้นเดียวกันบางทีก็ใช้ได้ทั้งสองแง่แล้วแต่จะเน้น เช่น รถยนต์ที่ใช้เพื่อการเสพบำเรอ กับใช้เพื่อการสร้างสรรค์ เราจะต้องเน้นในแง่การใช้เพื่อสร้างสรรค์ นี่คือการสัมพันธ์กับเทคโนโลยี ซึ่งอย่างน้อยจะต้องมองมันเป็นปัจจัยแห่งการสร้างสรรค์

ขอเน้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับความสุขว่าเรื่องนี้เป็นแกนกลางของการศึกษาทีเดียว คือเมื่อมีการศึกษาคณะจะเริ่มเข้าสู่มิติใหม่แห่งความสุข ซึ่งเป็นความสุขที่เป็นอิสระอยู่กับตน ไม่ต้องขึ้นกับสิ่งเสพ มนุษย์ที่หาความสุขจากสิ่งเสพจะต้องไปขึ้นต่อวัตถุเสพนั้น ไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง สูญเสียอิสรภาพ ความสุขในชีวิตของตนไม่เป็นไท เพราะต้องไปขึ้นต่อมัน แต่พอเรามีความสุขจากการเรียนรู้และจากการสร้างสรรค์ ความสุขก็มาอยู่ที่ตัวเอง การศึกษาจะต้องช่วยให้เกิดภาวะนี้ ถ้า

การศึกษาไม่ช่วยให้เกิดความสุขประเภทนี้ก็แสดงว่าการศึกษาไม่ถูกต้อง

ถ้าการศึกษาไปสนองเป้าหมายในการหาความสุขจากสิ่งเสพ การศึกษาก็จะมีลักษณะเป็นการพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบำเรอสุข การศึกษาในสังคมกำลังมีสภาพอย่างนี้ และความหมายของการศึกษาก็เพี้ยนไปกลายเป็นว่าการศึกษาคือการพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบำเรอความสุข แต่ถ้าเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง จะทำให้มีการพัฒนาด้านในไปด้วยเป็นคู่กันอย่างสมดุล คือพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุขด้วย เช่น พัฒนาความสุขจากการเรียนรู้ หรือความสุขจากการศึกษา และความสุขจากการสร้างสรรค์ ซึ่งเกิดขึ้นภายในตนเอง เป็นความเจริญงอกงามของชีวิต และทำให้มนุษย์เป็นอิสระมากยิ่งขึ้น ความสุขแบบนี้นอกจากเป็นผลดีแก่ชีวิตของตนเองแล้วก็เกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วย ทำให้ไม่ต้องมีการแย่งชิงเบียดเบียนกัน แต่เป็นการเกื้อหนุนสังคมและทำลายธรรมชาติแวดล้อมน้อย

ความสุขที่จะได้จากการพัฒนาคนอย่างถูกต้องหรือการศึกษาที่แท้ ยังมีอีกหลายอย่าง เพราะคนยิ่งพัฒนาขึ้นไปความสุขก็ยิ่งพัฒนาขึ้นด้วย ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ คือความสุขนั้นทั้งมากขึ้นและประณีตขึ้นด้วย แต่ในที่นี่ได้แค่พูดไว้เป็นตัวอย่าง เพราะเวลาจำกัด

ก่อนจบขอเน้นว่า การศึกษาจะต้องระวังไม่ให้เกิดเป็นการผลิตนักหาความสุข แต่การศึกษาจะต้องผลิตผู้มีความสุข

หรือผลิตนักสร้างสรรค์ความสุข และในที่สุดจะต้องผลิตนักให้ความสุข เวลานี้เรากำลังผลิตนักหาความสุขมากกว่านักให้ความสุข ถ้าการศึกษาดำเนินไปด้วยดีอย่างถูกต้องและประสบความสำเร็จจริง จะต้องเป็นการศึกษาที่ผลิตนักให้ความสุข

บัดนี้หมดเวลาไปแล้ว ยังมีเรื่องที่ควรพูดเกี่ยวกับสารสนเทศอีกมาก เช่นว่าเราจะปฏิบัติต่อมันอย่างไรจึงจะถูกต้อง แต่ขอพูดไว้ชนิดหนึ่งในเวลาที่จำกัดที่สุด

สารสนเทศเป็นสิ่งแวดล้อมสำคัญสำหรับยุคสมัยปัจจุบัน หลักการในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะกับสารสนเทศนี้มี ๒ อย่าง โดยสัมพันธ์กับ หนึ่ง ปัจจัยภายใน สอง ปัจจัยภายนอก ผู้ที่รับผิดชอบต่อสังคมโดยเฉพาะนักการศึกษาที่สัมพันธ์กับเด็กจะต้องทำสองอย่างพร้อมกัน คือ ทำหน้าที่จัดสรรปัจจัยภายนอกด้วย และช่วยพัฒนาปัจจัยภายในให้แก่เด็กด้วย

ด้านปัจจัยภายนอกทำอะไร ก็คือจัดสรรสภาพแวดล้อม เช่นสารสนเทศที่ดีที่สุดให้แก่เด็ก หมายความว่าสังคมทั้งหมดรวมทั้งสื่อมวลชนหรือใครก็ตามที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนี้จะต้องจัดสิ่งที่ดีที่สุดให้แก่เด็ก นี่ด้านที่หนึ่ง

ที่นี้สอง พร้อมกันนั้นก็ต้องเสริมปัจจัยภายในตัวเด็กด้วย เราจะไปหวังไม่ได้ว่าเด็กออกไปสู่สังคมและชีวิตในโลกกว้างแล้วจะไปพบแต่สิ่งที่ดี เด็กจะต้องไปอยู่ท่ามกลางความเป็นจริงซึ่งมีทั้งดีทั้งร้าย เราจึงต้องช่วยเด็กให้พัฒนาปัจจัยภายใน เพื่อให้

เขาเจริญเติบโตอย่างแท้จริง และช่วยตัวเองได้ การพัฒนาปัจจัยภายในก็คือการพัฒนาความสามารถที่เด็กจะเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์ทุกอย่างแม้แต่สิ่งที่เลวที่สุด สารสนเทศหรือข่าวสารข้อมูลอะไรแม้แต่ที่เลวร้ายที่สุด ตั้งแต่คำด่า เด็กต้องหัดคิดพิจารณาหาเอาประโยชน์ได้ ไม่ใช่ไปมัวแต่รับรู้แบบชอบใจไม่ชอบใจ ทางพระท่านให้ระวังนัก คือ พอใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจรับรู้อะไรมันก็ไปตกที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจทันที ซึ่งผิด การศึกษาไม่เกิด แต่ต้องรับรู้แบบโยนิโสมนสิการ คือ

๑. รู้แบบมองหาความจริง ให้เห็นความจริง

๒. มองให้เห็นประโยชน์ เอาประโยชน์ให้ได้

การสัมพันธ์เชิงรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ มีหลักสองอย่างนี้ คือ หนึ่ง ให้ถึงความจริง สอง ให้เห็นประโยชน์และเอาประโยชน์จากมันให้ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องพัฒนาให้เด็กมีความสามารถถึงขั้นที่ว่าเอาประโยชน์ได้จากสิ่งที่เลวที่สุด ถ้าทำได้อย่างนี้แล้ว เด็กจะออกไปเจอข่าวสารข้อมูลหรือสิ่งแวดล้อมอย่างไรเราก็ไม่กลัว

บัดนี้เลยเวลาไปแล้ว ขอถือว่าวันนี้ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคน โดยหลักการใหญ่ที่สัมพันธ์กับยุคสมัย เพื่อให้สังคมไทยของเราอยู่รอดปลอดภัยด้วยดีและมีความเจริญก้าวหน้าด้วยการพัฒนาคน ขออนุโมทนาทุกท่านในที่ประชุม และขอความสุขสวัสดิ์จึงมีแก่ทุกท่าน

